

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**KRITIČNI POGLED NA ZAHTEVO PO OBVEZNI IZMENJAVI
REVIZORJEV**

Ljubljana, junij 2013

TINA MILIĆ

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisana Tina Milić, študentka Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtorica magistrskega dela z naslovom Kritični pogled na zahtevo po obvezni izmenjavi revizorjev, pripravljenega v sodelovanju s svetovalko dr. Majo Zaman Groff.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem
 - poskrbela, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v magistrskem delu, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
 - pridobila vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v tekstu, in sem to v besedilu tudi jasno zapisala;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku (Ur. l. RS, št. 55/2008 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega magistrskega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne _____

Podpis avtorice: _____

KAZALO

UVOD	1
1 POMEN NEODVISNOSTI V REVIZIJI.....	3
1.1 Neodvisnost kot temeljni pogoj kakovosti revizijskih storitev	3
1.1.1 Vrednote revizorjev	4
1.2 Vrste neodvisnosti v reviziji.....	7
1.3 Pravila revizijske stroke na področju revizorjeve neodvisnosti	10
1.3.1 Angloameriška revizijska stroka	10
1.3.2 Evropska revizijska stroka	12
2 VZPOSTAVITEV OBVEZNE IZMENJAVE REVIZORJEV ZA ZAGOTOVITEV NEODVISNOSTI V REVIZIJSKI STROKI.....	17
2.1 Grožnje neodvisnosti revizorjev in aktivnosti, ki preprečujejo tovrstne grožnje.....	17
2.2 Izmenjava revizorjev kot dejavnik izboljšanja revizorjeve neodvisnosti.....	18
2.2.1 Možnosti izmenjave revizorjev	19
2.2.2 Zahteva po izmenjavi revizijskih družb kot odziv na škandale v ZDA	20
2.2.3 Države z obvezno izmenjavo revizijskih družb	23
2.2.4 Možnost obvezne izmenjave revizijskih družb v ZDA in Evropski uniji	24
2.3 Predstavitev temeljnih študij o obvezni izmenjavi revizijskih družb pred letom 2010	26
3 VPLIVI IN MOREBITNE POSLEDICE OBVEZNE IZMENJAVE REVIZIJSKIH DRUŽB NA IZVEDBO REVIZIJSKIH STORITEV.....	29
3.1 Vpliv obvezne izmenjave revizijskih družb na kakovost revizijskih storitev	29
3.2 Vpliv obvezne izmenjave revizijskih družb na cene revizijskih storitev	33
3.3 Vpliv obvezne izmenjave revizijskih družb na pogajalsko moč	34
3.4 Vpliv obvezne izmenjave revizijskih družb na tržno strukturo revizijskega trga	37
3.5 Temeljne ugotovitve študij o vplivu obvezne izmenjave revizijskih družb na mikro raven (kakovost in cene revidiranja ter pogajalsko moč) in makro raven (strukturo revizijskega trga)	39
4 ANALIZA INDIVIDUALNIH ODGOVOROV RAZLIČNIH INTERESNIH SKUPIN NA VPRAŠALNIKA EVROPSKE KOMISIJE IN ODBORA ZA JAVNO NADZORSTVO REVIZIJSKIH DRUŽB GLEDE ZAHTEVE PO OBVEZNI IZMENJAVI REVIZIJSKIH DRUŽB.....	41
4.1 Pomen revidiranja za različne interesne skupine	41
4.2 Predstavitev vprašalnikov, ki sta predmet analize	42
4.3 Analiza individualnih odgovorov interesnih skupin glede zahteve po obvezni izmenjavi revizijskih družb	44
4.3.1 Odziv zakonodajnih organov	44
4.3.2 Odziv strokovnjakov revizijskega področja.....	46
4.3.2.1 Revizijske družbe Big 4	46
4.3.2.2 Ostale revizijske družbe	48
4.3.2.3 Odziv revizijskih komisij in revizijskih institutov	48
4.3.3 Odziv pripravljavcev računovodskih izkazov	51

4.3.4 Odziv uporabnikov računovodskih izkazov	54
4.3.5 Odziv akademikov.....	56
4.4 Ključne ugotovitve analize individualnih odgovorov in primerjava ugotovitev med interesnimi skupinami glede zahteve po obvezni izmenjavi revizijskih družb	59
SKLEP.....	62
LITERATURA IN VIRI.....	64

KAZALO TABEL

Tabela 1: Najdaljša razmerja, vzpostavljena med naročnikom in revizijsko družbo	16
Tabela 2: Revizijske družbe, ki imajo največ dolgotrajnih razmerij z lastnimi naročniki .	16
Tabela 3: Seznam finančnih družb, ki so po izdanem revizorjevem mnenju brez pridržkov za poslovno leto, končano 31. decembra 2007, propadle ali bile soočene z resnimi likvidnostnimi težavami.....	21

UVOD

V zadnjih dvajsetih letih se revizijska stroka sooča z močnim upadom ugleda zaradi pomanjkljivosti, ki jih je pomembneje izpostavila šele gospodarska kriza 21. stoletja. Največji udarec je stroka doživela v finančnem sektorju, v katerem so mnoge finančne institucije prejele revizijsko mnenje brez pridržka in nato v kratkem času po prejemu mnenja propadle. Tovrstni dogodki so spodbudili javnost k premisleku o vlogi, vrednosti in neodvisnosti revizorjev (Sikka, 2009, str. 872).

Neodvisnost revizorjev, ki je v Etičnem standardu št. 1 Odbora za revizijsko prakso (Ethical Standard 1, 2010, str. 6) določena kot »odsotnost okoliščin in razmerij, ki bi razumni in dobro informirani tretji osebi omogočile sodbo, da je objektivnost revizorja izkrivljena oziroma bi lahko bila izkrivljena«, se je izpostavila kot težko uresničljiva predvsem zaradi groženj, na katere opozarjajo tudi etični kodeksi revizijske stroke po svetu. Med pomembnejšima grožnjama v revizijski stroki sta grožnja domačnosti in grožnja koristoljubja, ki sta v zadnjem času tudi zelo aktualni, predvsem zaradi vzpostavljenih dolgoročnih partnerstev med naročniki in revizijskimi družbami. Tako The Economist razkriva, da povprečno trajanje partnerstva med naročniki in revizijskimi družbami pri 100 britanskih družbah FTSE znaša 48 let, medtem ko dve tretjini nemških družb, uvrščenih na delniški indeks DAX, ohranja iste revizorje preko 20 let (Musical chairs, 2011). V ZDA tovrstno povprečje znaša 24,5 leta, in sicer za družbe, katerih vrednostni papirji so vključeni v delniški indeks S & P 500, sedem tovrstnih družb pa ima isto revizijsko družbo že več kot stoletje (Audit trail/companies tend to remain loyal to their auditors, 2011).

Dolgoročna partnerstva med naročniki in revizijskimi družbami, izguba zaupanja v revizorje kot temeljne presojevalce poštenosti in resničnosti računovodskih izkazov ter nastala gospodarska kriza kažejo, da zagotavljanje neodvisnosti revizorjev z uvedbo izmenjave revizijskih partnerjev s Sarbanes-Oxleyjevim zakonom leta 2002 ter Direktivo 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze leta 2006 ni zadovoljivo.

Tako se je v zadnjem času kot možnost zagotavljanja večje neodvisnosti opravljanja revidiranja izpostavila obvezna izmenjava revizijskih družb. Takšna alternativa se intenzivno proučuje že od osemdesetih let 20. stoletja, toda temeljni zaključki, ki bi lahko sprožili splošno uvedbo obvezne izmenjave revizijskih družb v zakonodajo ZDA in Evropske unije, še niso bili doseženi.

V teh štiridesetih letih poglobljenega proučevanja izmenjave revizijskih družb je tematika sprožila različne odzive – pozitivne in negativne. Tako so nekatere študije dokazale, da je kakovost opravljenih revizijskih storitev pozitivno korelirana s trajanjem partnerstva med revizijsko družbo in njenim naročnikom, druge pa so dokazale, da je tovrstna korelacija tudi negativna in celo nevtralna.

Namen magistrskega dela je predstaviti kompleksnost uvedbe obvezne izmenjave revizijskih družb z izpostavitvijo tako ugotovitev različnih študij, ki so bile opravljene v zadnjem desetletju, kot tudi zaznanih prednosti, slabosti in ostalih pomembnih ugotovitev, ki so jih različne interesne skupine izrazile z individualnimi odgovori na vprašalnika Evropske komisije ter Odbora za javno nadzorstvo revizijskih družb. Z ugotovitvami, podanimi v magistrskem delu, bom slovensko revizijsko stroko in širšo slovensko javnost opozorila na obvezno izmenjavo revizijskih družb ter njene prednosti in slabosti, saj lahko s spremembo Direktive o zakonodaji gospodarskih družb obvezna izmenjava revizijskih družb postane kmalu naša realnost in ne več le predlog Evropske komisije.

Cilj magistrskega dela je kritični pregled izvedenih študij v zadnjem desetletju ter kritična analiza prednosti, slabosti in ostalih ugotovitev, ki so jih posamezne interesne skupine izpostavile v individualnih odgovorih na vprašalnika Evropske komisije ter Odbora za javno nadzorstvo revizijskih družb. Tako bom lahko zavzela končno stališče, ali je obvezna izmenjava revizijskih družb v današnjem gospodarskem okolju primerna ali ne.

Magistrsko delo je sestavljeno iz štirih poglavij. Prvo poglavje magistrskega dela obsega predstavitev neodvisnosti kot temeljnega vodila strokovnosti revizorjev, predstavitev pravil stroke na področju revizorjeve neodvisnosti in predstavitev vrst neodvisnosti v reviziji. V drugem poglavju so opisane grožnje neodvisnosti revizorjev. Hkrati je v tem poglavju izmenjava revizorjev predstavljena kot dejavnik izboljšanja revizorjeve neodvisnosti. V tretjem poglavju so podane ugotovitve različnih akademikov o vplivu obvezne izmenjave revizijskih družb na kakovost revizijskih storitev, na pogajalsko moč med revizijskimi družbami in njihovimi naročniki ter na tržno strukturo revizijskega trga. V zadnjem, četrtem poglavju pa je podana kvalitativna analiza individualnih odgovorov na vprašalnika Evropske komisije in Odbora za javno nadzorstvo revizijskih družb. Na osnovi opravljene analize izpostavim temeljne prednosti, slabosti in druge pomembne ugotovitve glede obvezne izmenjave revizijskih družb.

Izdelava magistrskega dela je potekala z uporabo metod znanstvenega raziskovanja. V prvem delu magistrsko delo temelji na osnovnih konceptih, povzetih iz znanstvene in strokovne literature, ki jo sestavljajo kodeksi in priročniki v revizijski stroki. V drugem delu magistrskega dela s pomočjo znanstvene ter strokovne literature tujih avtorjev z metodo kompilacije izpostavim prednosti in slabosti obvezne izmenjave revizijskih družb. V tretjem delu magistrsko delo temelji na kvalitativni analizi individualnih odgovorov, ki sta jih Evropska komisija in Odbor za javno nadzorstvo revizijskih družb objavila v javno dostopnih internetnih bazah. Podatki so zbrani na sekundarni način, vrsta analize, opravljene v magistrskem delu, je kvalitativna.

1 POMEN NEODVISNOSTI V REVIZIJI

Revizor se kot vezni člen med revidirano gospodarsko družbo in širšo javnostjo razlikuje od zaposlencev v drugih strokah po obveznosti, da se upre pritiskom pri presojanju računovodskih izkazov, ki jih pogosto izvajajo naročniki revizijskega posla. Revidiranje računovodskih izkazov je v Zakonu o revidiranju 2 (Ur. l. RS, št. 65, v nadaljevanju ZRev-2) določeno kot »preizkušanje in ocenjevanje računovodskih izkazov ter podatkov in metod, uporabljenih pri njihovem sestavljanju, in na podlagi tega dajanje neodvisnega strokovnega mnenja o tem, ali računovodski izkazi v vseh pomembnih pogledih podajajo resničen in pošten prikaz finančnega stanja in poslovni izid pravne osebe v skladu s primernim okvirom računovodskega poročanja«.

Da bi revizorji izpolnjevali poklicne dolžnosti skladno z zakonsko opredelitvijo, morajo upoštevati državne in mednarodne revizijske standarde ter hkrati sprejeti osebno discipliniranost kot obveznost, ki presega zgolj zahteve zakonske ureditve revizijske stroke (Slovenski inštitut za revizijo, 1994, str. 1). Med temeljnimi načeli, opredeljenimi v različnih kodeksih revizijske stroke, je navedena tudi neodvisnost, ki se je v zadnjih letih izkazala za zelo pomembno, a pomanjkljivo lastnost pri revidiranju.

1.1 Neodvisnost kot temeljni pogoj kakovosti revizijskih storitev

Pomembnost neodvisnosti pri opravljanju revizijskih storitev poudarjajo Moore, Tetlock, Tanlu in Bazerman (2006, str. 4), ki menijo, da je neodvisnost edina utemeljitev za obstoj revizijskih družb. Kajti zagotovitev neodvisnosti je po njihovem mnenju ključnega pomena za vse, ki se zanašajo na revidirane finančne izkaze, vključujoč investitorje, posojilodajalce, zaposlence in strateške partnerje. Če ne bi bilo neodvisnosti, bi revizijo lahko opravljali notranji revizorji.

Popolna neodvisnost je pri revizijskem poslu težko uresničljiva, če ne celo nemogoča, kajti neodvisnost je odvisna od vsakega posameznika kot tudi od ureditve revizijske stroke. Schneider, Church in Ely (2006, str. 169) menijo, da le revizor sam ve, ali je neodvisen. Tudi DeAngelo (1981, str. 186) dodaja, da verjetnost, da bi posamezni revizor poročal o kršitvi, ki jo je odkril med revidiranjem naročnika, kaže na njegovo neodvisnost ter na kakovost opravljene revizijske storitve. Anandarajan, Kleinman in Palmon (2008, str. 115) gredo še dlje, kajti verjamejo, da obstoj širokega spektra socialnih, strokovnih, finančnih in pravnih pritiskov, s katerimi sta soočena revizor in revizijska družba, lahko povzroči nagib misli in čustev revizorja k neobjektivnemu mnenju, toda istočasno ne prizadene njegovega obnašanja. Bazerman in Moore (2011, str. 311) pa zaključujeta, da današnji, s predpisi določen sistem, tudi poštenim revizorjem ne omogoča neodvisnosti, kajti človeški um je sposoben tolmačiti dvoumne dokaze, kot so finančni podatki, v skladu z lastno sebičnostjo.

Neodvisnost je obravnavana tudi v okviru revizijske stroke. Mnogi izpostavljajo, da je problem obstoja neodvisnosti v revizijski stroki v tem, da naročnik imenuje, plačuje in odstavi revizorja. Tako se zavezanost revizorja širši družbi izgublja, kajti vsak revizor in revizijska družba želita ohraniti že obstoječega naročnika in povečevati delež pridobljenih plačil za opravljeno revizijsko delo oziroma za opravljanje drugih nerevizijskih storitev.

Gendron, Suddaby in Lam (2006, str. 173) menijo, da je revizijska stroka v zadnjih dveh desetletjih doživela pomembne spremembe, kot je povečevanje deleža drugih strokovnjakov v revizijskih družbah, ki vplivajo na mnenje revizorjev, odmik od ustaljenih postopkov revidiranja ter spremembe v dinamiki moči med revizijskimi družbami in njihovimi naročniki, ki vplivajo na delo in zavezanost k neodvisnosti.

Kljub vsem spremembam pa stalnico v revizijski stroki predstavljajo različni etični kodeksi z namenom, da bi določili, katere vrednote mora vsak revizor imeti in jih zastopati.

1.1.1 Vrednote revizorjev

Revidiranje računovodskih izkazov zahteva skrbno poznavanje tako za revidiranje pomembnih nacionalnih zakonodajnih aktov kot aktov in smernic širših skupnosti (na primer Evropske unije) ter strokovnih institucij (na primer Mednarodne zveze računovodskih strokovnjakov – angl. *International Federation of Accountants*, v nadaljevanju IFAC). Za boljše razumevanje poslanstva in delovanja revizorja obstajajo v revizijski stroki različni standardi in etični kodeksi, ki jih revizor pri vsakdanjem delu upošteva. Med najpogostejše uporabljenimi etičnimi kodeksi sta:

- Kodeks etike za računovodske strokovnjake (angl. *Code of ethics for professional accountants*), ki ga je izdal Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake (angl. *International Ethics Standards Board of Accountants*, v nadaljevanju IESBA);
- Kodeks poklicne etike (angl. *Code of professional conduct*) Ameriškega inštituta pooblaščenih javnih revizorjev (angl. *American Institute of Certified Public Accountants*, v nadaljevanju AICPA).

Temeljne vrednote revizorjev so v obeh kodeksih opredeljene podobno, za predstavitev etičnih načel in vrednot pa v magistrskem delu povzemamo določila iz Kodeksa etike za računovodske strokovnjake, katerega uporaba je v evropski revizijski stroki bolj razširjena.

- **Neoporečnost**

Neoporečnost nalaga revizorjem obveznost odkritosti in poštenosti v vseh strokovnih in poslovnih razmerjih. Tako računovodski strokovnjak¹ ne sme biti zavestno udeležen pri poročilih, obračunih, sporočilih ali drugih informacijah, pri katerih verjame, da (Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake, 2010, str. 14):

- informacija vsebuje pomembno napačne ali zavajajoče navedbe,
- so ugotovitve ali informacije pripravljene brezbržno,
- se opuščajo ali prikrivajo informacije, ki bi morale biti navedene in odsotnost katerih je lahko zavajajoča.

Ko računovodski strokovnjak prepozna tovrstno informacijo, mora poskrbeti, da z njo ustrezno ravna.

- **Nepriistranskost**

Načelo nepriistranskosti vse računovodske strokovnjake zavezuje k nekompromitiranju strokovnih ali poslovnih presoj zaradi pristranskosti, navzkrižja interesov ali nedovoljenega vpliva drugih. Računovodski strokovnjak ne sme opravljati storitve, ko okoliščine ali pristranskost neupravičeno vplivajo na njegovo strokovno mnenje v zvezi s to storitvijo (Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake, 2010, str. 15).

- **Strokovna usposobljenost in potrebna skrbnost**

To načelo se nanaša na Kodeks etike za računovodske strokovnjake (Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake, 2010, str. 16), in sicer na:

- ohranitev strokovnega znanja in veščin na zahtevani ravni, da bi se naročniku zagotovila primerna strokovnost izvedbe storitev,
- vestno ravnanje v skladu s primernimi strokovnimi in poklicnimi standardi pri izvedbi strokovnih storitev.

Hkrati se od računovodskih strokovnjakov zahteva uporaba strokovnega znanja in spretnosti pri opravljanju svojih storitev. Strokovna usposobljenost se deli na dve ločeni fazi, in sicer na pridobivanje in vzdrževanje strokovne usposobljenosti. Vzdrževanje strokovne

¹ Definicija v kodeksu določa, da je računovodski strokovnjak vsak posameznik ne glede na funkcijsko klasifikacijo (kot primer revizija, davki ali svetovanje) v pravni osebi, ki opravlja strokovne storitve. Tovrstne strokovne storitve so opredeljene kot storitve, ki zahtevajo znanje računovodstva ali računovodstvu sorodna znanja, vključujoč računovodstvo, revizijo, obdavčevanje, svetovanje poslovodstvu in storitve finančnega upravljanja. V besedilu bomo zato ohranili besedno zvezo »računovodski strokovnjak« in ne bomo eksplicitno navajali »revizor«.

usposobljenosti zahteva nenehno zaznavanje in razumevanje pomembnih strokovnih, poklicnih in poslovnih razvojnih dogodkov; sam računovodski strokovnjak pa tako ohranja sposobnost za kompetentno delovanje v poklicnem okolju.

Skrbno ravnanje obsega odgovornost za temeljito in pravočasno delovanje v skladu z dodeljenimi nalogami ter ustrezno usposabljanje in nadzor nad preostalimi podrejenimi člani strokovne skupine v primerih, ko sodelovanje poteka v strokovni ekipi. Kodeks med pomembne naloge uvršča tudi seznanitev naročnikov, delodajalcev oziroma drugih uporabnikov strokovnih računovodskih storitev z morebitnimi omejitvami, ki se izpostavijo pri opravljanju teh storitev.

- **Zaupnost**

Pri zaupnosti gre za obveznost vseh računovodskih strokovnjakov, da (Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake, 2010, str. 17):

- zunaj podjetja ali organizacije zaposlitve ne razkrivajo zaupnih podatkov, pridobljenih v poklicnih ali poslovnih odnosih, oziroma jih razkrivajo le v primeru zakonske ali poklicne pravice ali dolžnosti razkritja;
- ne uporabljajo zaupnih informacij, pridobljenih v poklicnem ali poslovnem odnosu, v osebno korist ali korist tretjih strank.

Računovodski strokovnjak mora ohranjati zaupnost informacij tudi v družbenem okolju in biti pozoren na nenamerno razkritje informacij ožjim družinskim članom, tesnim poslovnim partnerjem ali znotraj podjetja ali organizacije, v kateri je zaposlen. V primeru, ko je računovodski strokovnjak nadrejeni določenim osebam, mora zagotoviti ustrezne ukrepe za ohranitev zaupnosti informacij in zagotoviti, da osebe, ki mu svetujejo, spoštujejo njegovo dolžnost varovanja zaupnosti.

Tudi po koncu poslovnega razmerja med računovodskim strokovnjakom in naročnikom ali delodajalcem se mora spoštovati zaupnost informacij. Če računovodski strokovnjak zamenja službo ali pridobi novega naročnika, je sicer upravičen do uporabe predhodnih izkušenj, toda pri tem ne sme razkriti informacij, pridobljenih iz predhodnih poklicnih ali poslovnih razmerjih.

Kodeks pri pojavu določenih okoliščin dovoljuje razkrivanje zaupnih informacij, toda le v primerih, ko (Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake, 2010, str. 18):

- je razkritje dovoljeno v zakonu in ga dovoli naročnik ali delodajalec;
- je razkritje zahtevano v zakonu (predložitev dokazov v okviru sodnega postopka, razkritje kršitev zakona, ki so bile ugotovljene, pristojnim javnim organom);

- je razkritje poklicna dolžnost ali pravica in z zakonom ni prepovedano (v primeru dokazovanja, da je bilo ravnanje skladno z zahtevami ocenjevanja kakovosti članske organizacije ali strokovnega organa; zaradi poizvedbe ali preiskave s strani članske organizacije ali regulativnega organa; v primeru zaščite poklicnih interesov računovodskega strokovnjaka v sodnih postopkih ali zaradi dokazovanja, da je bilo ravnanje skladno s strokovnimi standardi in etičnimi zahtevami).
- **Poklicu primerno obnašanje**

V okviru tega načela se vsem računovodskim strokovnjakom nalaga obveznost delovanja v skladu z ustreznimi zakoni in drugimi predpisi ter izogibanje vsem dejanjem, ki bi lahko škodovala ugledu poklica. Ogrožajoča dejanja so tista, ki bi preudarno in dobro obveščeno tretjo stranko privedla do negativnega vtisa o ugledu poklica glede na poznana dejstva in okoliščine, s katerimi je seznanjen tudi računovodski strokovnjak.

Ko računovodski strokovnjaki tržijo in priporočajo sebe in svoje delo, s tovrstnimi dejanji ne smejo negativno vplivati na ugled poklica. Zato morajo biti v svojih postopkih pošteni in resnicoljubni in ne smejo (Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake, 2010, str. 19):

- pretirano hvaliti storitev, ki jih lahko ponudijo, strokovne izobrazbe, ki jo imajo, ali izkušenj, ki so jih pridobili;
- omalovaževalno navajati dela drugih ali ga neutemeljeno primerjati z lastnim delom.

Po pregledu etičnega kodeksa, ki ga je izdal Odbor za revizijsko prakso (angl. *Auditing Practices Board*) in etičnega kodeksa, ki ga je izdal IESBA, smo ugotovili, da je neodvisnost skupaj z neoporečnostjo in nepristranskostjo temelj revizijskega delovanja. V Etičnem standardu 1 (angl. *Ethical standard 1*, 2010, str. 6) je tako navedeno, da je »neodvisnost povezana z nepristranskostjo in jo podpira«.

Toda kot smo že omenili, neodvisnost posameznega revizorja ni enolično določena. Glede na kompleksnost vsakdanjih družbenih razmerij, v katera so revizorji vpleteni, teoretiki povzemajo več vrst neodvisnosti.

1.2 Vrste neodvisnosti v reviziji

Neodvisnost revizorjev lahko vsak posameznik dojema različno. Tako so mnogi teoretiki podali tri temeljne konstrukte neodvisnosti, in sicer (Ramsay, 2001, str. 99–100):

- **neodvisnost revizorja kot posameznika**, ki se nanaša na miselno naravnost posameznika;

- **neodvisnost stroke**, ki zajema potrditev širši družbi, da sta posel in revizija smiselno ločena;
- **neodvisnost revidiranja**, ki jo sicer tradicionalna literatura ne uvršča med konstrukte, kajti revidiranje naj bi bilo že v izhodišču nepristransko. Toda Power (v Ramsay, 2001, str. 100) jo priznava in omenja kot operativno neodvisnost. Sestavljali naj bi jo dve komponenti. Prva je informacijska neodvisnost, druga pa epistemološka neodvisnost. Informacijska neodvisnost po mnenju Powerja (v Ramsay, 2001, str. 100) ni popolnoma izvedljiva, saj se mora tekom revidiranja revizor opreti na predstavitev posloводства, ki so pripravljene na osnovi posloводства (in ne revizorjem) znanih podatkov. Epistemološka neodvisnost pa se nanaša na obstoj in razvoj znanja revizorja. Na osnovi tovrstnega znanja revizor namreč pripravi mnenje, ki je neodvisno od naročnika.

Podobno sta neodvisnost revizorjev opredelila tudi Warren in Alzola (2008, str. 43), ki podajata tri koncepte neodvisnosti. Primarni koncept določa neodvisnost revizorjev kot izogibanje vplivom naročnika in osredotočanje na varovanje interesov kreditodajalcev, delničarjev in investitorjev. Tako opredeljeno neodvisnost lahko povežemo s Ramseyjevim konstruktom neodvisnosti revizorja kot posameznika.

Sekundarni koncept določa neodvisnost revizorjev kot osredotočanje na attribute odločanja revizorjev. Tako opredeljeno neodvisnost lahko povežemo s konstruktom neodvisnosti revidiranja.

Tericarni koncept določa neodvisnost revizorjev kot prevzemanje strokovne odgovornosti in dolžnosti. Tako opredeljeno neodvisnost lahko povežemo s konstruktom neodvisnosti stroke.

IESBA je v sekciji 290.6 v Kodeksu etike za računovodske strokovnjake določil, da neodvisnost vključuje neodvisnost mišljenja, ki jo v angleškem jeziku poznajo kot »*Independence of mind*« ali »*Real independence*«, in zaznano neodvisnost, ki jo v angleškem jeziku poznajo kot »*Independence in appearance*« ali »*Perceived independence*«.

Neodvisnost mišljenja je opredeljena kot miselnost, ki dovoljuje oblikovanje sklepa brez vplivov, ki ogrožajo strokovno presojo, kar posamezniku omogoča, da deluje neoporečno, nepristransko in s poklicno nezaupljivostjo. **Zaznana neodvisnost** je opredeljena kot izogibanje dejstvom in okoliščinam, ki so tako očitni, da bi preudarna in dobro obveščena tretja stranka lahko po presoji vseh posebnih dejstev in okoliščin sklepala, da so bile ogrožene neoporečnost, nepristranskost ali poklicna nezaupljivost podjetja ali člana revizijske skupine (Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake, 2010, str. 46–47).

Flint (1988, str. 60) meni, da neodvisnost revizorja kot posameznika dejansko predstavlja komponento neodvisnosti mišljenja, medtem ko zaznana neodvisnost od revizorja kot posameznika zahteva »javni ugled za pridobitev tovrstnega značaja«.

Mautz in Sharaf (v Ramsay, 2001, str. 99) umeščata neodvisnost mišljenja revizorja kot posameznika v **neodvisnost programiranja** (angl. *Programming independence*), ki primarno omogoča revizorju, da je zmožen izbrati najprimernejšo strategijo pri opravljanju revidiranja. Revizorji morajo namreč biti svobodni (tj. brez vplivov) pri pristopu k revidiranju na način, ki se jim zdi najprimernejši. **Neodvisnost preiskovanja** (angl. *Investigative independence*) varuje zmožnost revizorja, da implementira strategijo na način, ki se mu zdi nujen in primeren; kar posledično pomeni, da bi moral revizor imeti neomejen dostop do vseh informacij v družbi. **Neodvisnost poročanja** (angl. *Reporting independence*) pa omogoča revizorju izbiro razkritja (poročanja) vseh informacij naročnika širši javnosti, za katere revizor misli, da bi morale biti razkrite.

Ob pregledu naštetih komponent (neodvisnost programiranja, neodvisnost preiskovanja in neodvisnost poročanja) lahko ugotovimo, da sta neodvisnost programiranja in preiskovanja skladni s Powerjevim (v Ramsay, 2001, str. 100) dojemanjem informacijske neodvisnosti. Kajti pri obeh je izpostavljena pomembnost pridobljenih informacij (brez vplivov) za izvedbo revidiranja. Hkrati je neodvisnost poročanja podobna Powerjevemu (v Ramsay, 2001, str. 100) dojetju epistemološke neodvisnosti, kajti le z znanjem dobro podkovan in od naročnika neodvisen revizor bo vedel, katere informacije je treba razkriti širši javnosti.

Zgoraj navedeni teoretiki, ki izhajajo predvsem iz demokratičnih sistemov, niso zaznali potrebe po dodatnih konstruktih neodvisnosti. Za razširitev spektra neodvisnosti sta poskrbela avtorja Hudaib in Haniffa (2009, str. 236–239), ki ugotavljata, kako revizorji v Savdski Arabiji, kjer vlada avtokratični sistem z vladajočimi bogatimi družinami in enakimi vrednotami (povezanimi z islamom), dojemajo lastno neodvisnost pri revidiranju. Po pregledu delovanja revizorjev iz dveh različnih revizijskih družb ugotavljata, da se zaznava neodvisnosti mišljenja in zaznane neodvisnosti razvija z družbenimi interakcijami. Tako podajata tri temeljne konstrukte, ki v Savdski Arabiji vplivajo na delovanje revizorjev. Pri **mikro** ali **osebnem konstrukt**u gre za osebno samorefleksijo etičnega osveščanja in ugleda vsakega revizorja posameznika; avtorja sta konstrukt povezala z neodvisnostjo mišljenja. Pri **mezo konstrukt**u gre za organizacijsko kulturo, v kateri so prisotne predvsem oglaševalske dejavnosti in pomembnost zaznave posloводства naročnika; avtorja sta konstrukt povezala z zaznano neodvisnostjo. Kot tretji pomembni konstrukt pa sta navedla **makro konstrukt**, pri katerem se upošteva vpliv politične in socioekonomske strukture okolja. Ta konstrukt se navezuje na zavezo k neodvisnosti, ki jo revizorji uresničujejo pri vsakodnevem opravljanju revidiranja in je značilna za arabsko okolje. Avtorja tako ocenjujeta, da obstaja več vrst neodvisnosti v arabskem svetu, in sicer politična in ideološka neodvisnost, ki je neodvisnost od podkupljivosti, korupcije, pomembnih bogatih družin; pravna neodvisnost kot neodvisnost od neutemeljenih pravnih sodb; poslovna in ekonomska neodvisnost kot neodvisnost od prevladujočih poslovodij, močnih posameznikov, pomanjkanja svobodnega trga; religijska neodvisnost kot neodvisnost od islama, šariatizma ter družbena neodvisnost kot neodvisnost od nepravilnih zaslug, nespoštovanja časa in dogovorjenih rokov.

Ne glede na državo, v kateri delujejo revizorji, velja, da je neodvisnost, ki je primarno veljala za moralno-etično lastnost, sedaj regulirana s standardi v etičnih kodeksih, uredbami vlad in je dodatno preverjena tekom pregledov odgovornih regulativnih organov (Gendron et al., 2006, str. 161).

Zaradi dejstva, da revizija, pri kateri obstaja pomanjkanje neodvisnosti, nepristranskosti in poklicne nezaupljivosti, ni vredna nič, menimo, da so etični kodeksi za revizijsko stroko izjemnega pomena. Brez teh kodeksov bi stopnja neodvisnosti revizorjev postopoma upadala, kar so ugotovili tudi v Egiptu, kjer je v raziskavi, v kateri je sodelovalo 31 revizorjev iz revizijskih družb Price Waterhouse Coopers in Ernst & Young v Kairu, več kot polovica anketiranih revizorjev odgovorila, da je pomanjkanje kodeksov v revizijski stroki med drugim vzrok za pomanjkanje revizorjeve neodvisnosti v Egiptu (Mostafa & Hussien, 2010, str. 13).

1.3 Pravila revizijske stroke na področju revizorjeve neodvisnosti

V tem podpoglavju podrobneje predstavim, kdaj je neodvisnost postala del aktov revizijskih strok v različnih državah. Predstavim razvoj neodvisnosti v revizijski stroki Združenih držav Amerike, Velike Britanije ter Nemčije, Španije in Slovenije. Glede na to, da so slednje štiri države del Evropske unije, na kratko povzamem še akte te integracije.

1.3.1 Angloameriška revizijska stroka

Na ameriških tleh se je pojem neodvisnosti v reviziji prvič pojavil leta 1931, ko je Ameriški inštitut računovodij (angl. *American Institute for Accountants*) navedel, da opravljanje dvojnih funkcij, in sicer funkcije direktorja ali uradnika korporacije ter istočasno funkcije revizorja iste korporacije, ni skladno z interesi družbe in stroke. Ohranjanje tega bi namreč uničilo neodvisnost, ki je temeljnega pomena pri odnosu med revizorjem in naročnikom (Vanasco, Skousen & Santagato, 1997, str. 500). Leta 1940 je bilo pravilo finančne neodvisnosti vključeno v Kodeks poklicne etike (angl. *Code of professional ethics*). Vanasco et al. (1997, str. 498–505) podajajo temeljne mejnike vključitve pojma neodvisnosti pri revidiranju v posameznih regulativnih okoljih, ki jih navajamo v nadaljevanju.

Leta 1972 je Odbor za revizijske postopke (angl. *Committee on Auditing Procedures*), ki ga je ustanovil AICPA, z Izjavami o standardih revidiranja #1 (angl. *Statement on auditing standards #1*) poudaril pomembnost neodvisnosti, in sicer pomembnost neodvisnosti mišljenja in zaznane neodvisnosti. Leta 1988 je AICPA po predhodno opravljenem pregledu Kodeksa poklicne etike s strani Andersonovega komiteja (angl. *Anderson committee*) izdal novi Kodeks poklicne etike (angl. *Code of professional conduct*), ki je bil leta 1994 znova pregledan in dopolnjen z ostrejšimi zahtevami glede ponudbe storitev naročnikom. Nato sta Ameriška komisija za trg vrednostnih papirjev (angl. *U. S. Securities and Exchange Commission*, v nadaljevanju SEC) in AICPA leta 1997 s skupnimi močmi ustanovila Odbor za standarde neodvisnosti (angl. *Independence Standard Board*, v nadaljevanju ISB), ki je

izdal Konceptualni model za zagotavljanje neodvisnosti revizorja (angl. *Conceptual Framework for Auditor Independence*). Myring in Bloom (2003, str. 32) menita, da je bil namen tega dela zagotoviti zanesljive in konsistentne standarde revizorjeve neodvisnosti, ki bodo pri reševanju vprašanj glede neodvisnosti ter pri razumevanju narave, pomembnosti in omejitev revizorjeve neodvisnosti v pomoč tako posameznikom odločevalcem kot tudi investitorjem in drugim uporabnikom finančnih informacij. Konceptualni model je obsegal štiri področja, in sicer: opredelitev in cilje revizorjeve neodvisnosti, opis groženj revizorjevi neodvisnosti, vzpostavitev potrebnih varoval proti grožnjam revizorjevi neodvisnosti ter navodila za uresničitev revizorjeve neodvisnosti v praksi. Konceptualnega modela za zagotavljanje neodvisnosti revizorja SEC nato ni sprejel zaradi nestrinjanja s pristopom ISB k reševanju groženj neodvisnosti. Tako je bil leta 2001 ISB razpuščen.

Najbolj odmevna sprememba, pomembna za revizijsko stroko, se je v ameriški zakonodaji dogodila pet let kasneje – leta 2002, ko je ameriški kongres uzakonil t. i. Sarbanes-Oxleyjev zakon (angl. *Sarbanes-Oxley Act*, v nadaljevanju SOX). Zakon je poleg drugih za revizijsko stroko pomembnih določil posegel tudi na delovanje revizijske komisije, in sicer je povečal obveznosti tega organa. Tako je v sekcijah 201 in 202 zahtevano, da mora revizijska komisija odobriti vse nerevizijske storitve z izjemo nerevizijskih storitev, katerih zneski znašajo manj kot 5 % vseh prihodkov revizorja iz naslova opravljenih storitev v enem letu. Z zakonom je bila uvedena tudi zahteva po razkritju vseh zneskov nerevizijskih storitev, ki so bile plačane revizorju. Na področju neodvisnosti revidiranja pa je SOX določil izmenjavo revizijskih partnerjev posameznih revizijskih poslov vsakih pet do sedem let, odvisno od obsega vpletenosti revizijskega partnerja v revizijski posel (Anandarajan et al., 2008, str. 117–118). SEC je s tem zakonom ustanovil tudi Odbor za javno nadzorstvo revizijskih družb (angl. *Public Company Accounting Oversight Board*, v nadaljevanju PCAOB), katerega dolžnosti so (Mandalieris v Lenard, Meonske & Alam, 2009, str. 2):

- upravljanje registra revizijskih družb, ki revidirajo javne delniške družbe,
- inšpekcijski pregledi,
- preiskovanje in posledično izrekanje izvršb,
- oblikovanje standardov za revidiranje, nadzor kakovosti, etičnosti in neodvisnosti revizorjev javnih delniških družb (angl. *public company*).

V 291. členu Zakona o gospodarskih družbah (Ur. l. RS, št. 42/2006) je navedeno, da je javno podjetje (angl. *public company*) družba, z vrednostnimi papirji katere se trguje na organiziranem trgu. V magistrskem delu zaradi lažjega razumevanja vsebine izraza uporabljam besedno zvezo »javna delniška družba«.

Kinney (2005, str. 90) je pri pregledu 25-letnega razvoja ameriške zakonodaje na revizijskem področju (od leta 1980 do 2005) zapisal, da je omejevanje zakonodaje (angl. *deregulation*) v obdobju 1980–1990 prenovilo revizijsko stroko ter šolnine za izobraževanje v stroki, v 21.

stoletju pa bo vnovični razvoj zakonodaje (angl. *re-regulation*) preoblikoval stroko in vplival tudi na izobraževanje revizorjev.

V primerjavi z Američani ima Velika Britanija neodvisnost revizorja uzakonjeno že skoraj 170 let. Zakon o klavzulah angleških družb (angl. *English Companies Clauses Act*), ki je bil sprejet leta 1845, je v sekciji 102 prepovedal revizorjem, da bi opravljali drugo pomembno funkcijo v revidiranem podjetju. Leta 1985 in 1989 je Velika Britanija sprejela posodobitve Zakona o gospodarskih družbah (angl. *The Companies Act*), in sicer je bilo leta 1985 v sekciji 384 uzakonjeno, da je obveznost delničarjev (in ne direktorjev), da na letnih sestankih skupščine družbe določijo revizorja. Leta 1989 je bil Zakon o gospodarskih družbah dopolnjen z določbami glede dodatne zaščite neodvisnosti. Določeno je bilo, da morajo revizorji pripadati nadzornemu organu (angl. *Recognised Supervisory Board*) pred sprejetjem posameznega revizijskega posla. Status tovrstnih nadzornih organov so imeli:

- Inštitut pooblaščenih revizorjev Anglije in Walesa (angl. *The Institute of Chartered Accountants in England and Wales*, v nadaljevanju ICAEW);
- Inštitut pooblaščenih revizorjev Škotske (angl. *The Institute of Chartered Accountants in Scotland*);
- Inštitut pooblaščenih revizorjev Irske (angl. *The Institute of Chartered Accountants in Ireland*) in
- Združenje pooblaščenih revizorjev (angl. *The Association of Chartered Certified Accountants*).

Vsaka izmed zgoraj navedenih institucij ima tudi lastni kodeks etičnih načel. Baker in Hyes (1996, str. 12) tako ugotavljata, da je računovodska stroka (angl. *Accounting Profession*) v Veliki Britaniji regulirana s strani strokovnih institucij in manj preko državnih zakonodajnih oblasti.

1.3.2 Evropska revizijska stroka

Izbrane države, katerih revizijske stroke so v nadaljevanju opisane, so dandanes zelo aktualne. Nemčija kot temeljni člen Evropske unije določa in spodbuja k vse večji integraciji evropskih držav v Evropski uniji. Španija je v tem času posojilojemalka milijardnih zneskov drugih držav članic Evropske unije, Slovenija pa je mlada država, ki jo dandanes pretresajo vstaje naroda. Glede na aktualnost vsake države bomo kot zanimivost povzeli pomembne mejnike pri uvedbi neodvisnosti v revizijske stroke izbranih držav.

- **Nemška revizijska stroka**

Osrednji pravni akt v Nemčiji je bil izdan že leta 1861, in sicer Splošni trgovinski zakonik. Naslednik tega je bil izdan leta 1897, imenovan le Trgovinski zakonik (nem. *Handelsgesetzbuch*). V tem zakoniku so vključene temeljne posebnosti nemškega

računovodskega modela, ki so: zaščita upnikov, načela urejenega računovodstva (v skladu z urejenimi računovodskimi načeli) in avtoritativno načelo. Ta zakonik je preizkušen v praksi in ima tradicijo več kot 100 let (Hellmann, Perera & Patel, 2009, str. 1). Leta 2004 je Nemčija z Zakonom o računovodskih pravnih reformah (nem. *Bilanzrechtsreformgesetz*) v nemško pravo vpeljala Uredbo EU št. 1606/2002, tako da je ta postala pravno zavezujoča (Hellmann et al., 2009, str. 1–2).

Opredelitev neodvisnosti je v nemški revizijski stroki spodbudila leta 1977 ustanovljena IFAC. Pod okriljem IFAC je IESBA – odbor, ki služi javnemu interesu z oblikovanjem visokokakovostnih etičnih standardov za poklicne računovodje in ki olajšuje poenotenje mednarodnih in nacionalnih etičnih standardov – oblikoval Kodeks etike za računovodske strokovnjake, ki je med pomembnejšimi kodeksi znotraj Evropske unije.

- **Španska revizijska stroka**

Španska vlada je 12. julija leta 1988 z Zakonom o revidiranju 19/1988 (šp. *Ley 19/1988 de Auditoría de Cuentas*) uzakonila zahtevo po obveznem revidiranju letnih računovodskih izkazov za vse gospodarske družbe razen za majhne gospodarske družbe. S tem zakonom je v španskem pravnem sistemu začela veljati tudi Direktiva Sveta 84/253/EGS z dne 10. aprila 1984, ki je podrobno določala izvedbo obveznih revizij računovodskih izkazov. Pred letom 1988 je namreč v Španiji le nekaj gospodarskih družb bilo zavezanih k obveznim letnim revizijam. Te družbe, ki so bile zavezane k obveznim letnim revizijam, so bile v lasti države ali pa so poslovale v izjemno reguliranih strokah.

Z Zakonom o revidiranju 19/1988 je bila pod okriljem ministrstva za gospodarstvo in finance ustanovljena neodvisna agencija – Inštitut za računovodstvo in revizijo (šp. *The Instituto de Contabilidad y Auditoría de Cuentas*), ki je oblikoval standarde z določili o neodvisnosti revizorjev.

- **Slovenska revizijska stroka**

Leta 1993 je Državni zbor Republike Slovenije sprejel Zakon o revidiranju (ZRev), ki je vseboval temeljna določila o neodvisnosti revidiranja. V zakonu je določeno »da mora revizijska družba revidiranje v pravni osebi opravljati neodvisno, nepristransko ter v skladu s pravili revidiranja«. Novele Zakona o revidiranju so bile sprejete leta 2001, tako je nastal Zakon o revidiranju 1, krajše ZRev-1, in leta 2008, ko je ZRev-1 nadomestil ZRev-2. Od 1. maja 2004 dalje je Republika Slovenija članica EU, zato se poleg lastnega Zakona o revidiranju ravna tudi v skladu z direktivami in drugimi pravnimi akti Evropske unije.

Za slovensko revizijsko stroko sta pomembni predvsem dve instituciji, in sicer Slovenski inštitut za revizijo, ki je leta 1994 izdal Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev. Ta določa načela v revizijski stroki, med drugimi tudi neodvisnost. Druga institucija je Agencija za javni

nadzor nad revidiranjem, ki je z delovanjem pričela leta 2009 in izvaja javni nadzor nad revidiranjem. Hkrati je agencija pristojna in odgovorna za sprejemanje pravil revidiranja (standardov revidiranja, etičnih poklicnih standardov, standardov obvladovanja revidiranja) ter določanje hierarhije pravil revidiranja.

- **Evropska unija**

Neodvisnost revizorjev je v sekundarni zakonodaji Evropske unije neposredno omenjena v 8. direktivi Sveta z dne 10. aprila 1984 in temelji na členu 54(3)(g) Pogodbe o dovoljenjih za osebe, pooblaščne za izvajanje obvezne revizije računovodskih listin, z oznako 84/253/EGS. V tej direktivi je med drugim določeno, da »... ker mora biti kvalifikacija oseb, upravičenih za izvajanje obveznih revizij računovodskih listin, poenotena in ker je treba zagotoviti, da so take osebe neodvisne in neoporečne;...« (Osma direktiva Sveta, Uradni list ES št. L 126/20, 1984, str. 75).

Trenutno veljavna direktiva (naslednica zgoraj omenjene direktive), katere 1. točka 22. člena določa, da »države članice pri izvajanju obvezne revizije zagotavljajo, da je zakoniti revizor in/ali revizijsko podjetje neodvisen/neodvisno od revidiranega subjekta in ni vključen/vključeno v sprejemanje odločitev revidiranega subjekta«, se imenuje Direktiva 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze. Ta direktiva je bila sprejeta 17. maja 2006. Za utrditev neodvisnosti v 42. členu določa izmenjavo revizijskih partnerjev, in sicer (Direktiva 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze, Uradni list EU št. L157/87, 2006, str. 104):

- revizorji ali revizijske družbe držav članic, ki izvajajo obvezne revizije subjektov javnega interesa, morajo:
 - letni ravni revizijski komisiji v pisni obliki potrditi svojo neodvisnost od revidiranega subjekta javnega interesa;
 - na letni ravni revizijski komisiji razkriti vse storitve, ki so jih poleg revizije opravljali za revidirani subjekt;
 - z revizijsko komisijo razpravljati o nevarnostih neodvisnosti pri revidiranju in varovalih za ublažitev teh nevarnosti;
- države članice morajo zagotoviti, da se ključni partner pri revizijskem poslu, ki je odgovoren za izvedbo posla – tj. obvezne revizije – izmenja v roku največ sedmih let od dneva imenovanja na posamezni revizijski posel in mu je dovoljeno znova opravljati revizijo v okviru istega revizijskega posla po vsaj dveh letih;
- revizor ali ključni partner pri revizijskem poslu, ki zaključi posel v imenu revizijske družbe, ne sme prevzeti ključnega vodstvenega položaja v revidirani družbi pred potekom obdobja dveh let po odpovedi delovnega mesta revizorja ali po zaključku funkcije ključnega revizijskega partnerja določenega revizijskega posla.

To direktivo ustrezno podpira za neodvisnost pomembno Priporočilo Komisije 2002/590/ES z dne 16. maja 2002 z naslovom: Zakonsko predpisana neodvisnost revizorjev v EU: temeljna načela. V priporočilu je navedeno, da »je neodvisnost temeljni cilj stroke, z namenom širši javnosti in zakonodajalcem dokazati, da revizorji in revizijske družbe opravljajo svoje delo v skladu z uveljavljenimi etičnimi načeli, še posebno v skladu z integriteto in objektivnostjo« (Priporočilo Komisije 2002/590/ES, Uradni list EU št. L191/22, 2002, str. 22).

Poleg direktiv in priporočil Evropske unije so za pojmovanje neodvisnosti v revizijski stroki pomembni tudi Mednarodni standardi revidiranja (angl. *International Standards on Auditing*, v nadaljevanju MSR) in Mednarodni standardi obvladovanja kakovosti (angl. *International Standards on Quality Control*, v nadaljevanju MSOK). Aprila 2009 je Odbor za mednarodne standarde revidiranja in dajanja zagotovil (angl. *International Auditing and Assurance Standards Board*) izdal posodobljene MSR in MSOK. Med zahtevami v Standardu MSR 200: Glavni cilji neodvisnega revizorja in izvajanje revizije v skladu z mednarodnimi standardi revidiranja je tudi zahteva (Odbor za mednarodne standarde revidiranja in dajanja zagotovil, 2009, str. 12): »Revizor ravna v skladu z ustreznimi etičnimi zahtevami, vključno s tistimi glede neodvisnosti v zvezi s posli revidiranja računovodskih izkazov.«

MSOK št. 1 (Odbor za mednarodne standarde revidiranja in dajanja zagotovil, 2009, str. 11) pa določa naslednje: »Podjetje vzpostavi usmeritve in postopke, namenjene pridobivanju sprejemljivega zagotovila, da podjetje, njegovo osebje in, kjer je to smiselno, drugi, od katerih se zahteva neodvisnost (vključno z osebjem v podjetjih v mreži), ohranjajo neodvisnost, kadar jo zahtevajo etične zahteve. Takšne usmeritve in postopki omogočajo podjetju, da sporoča svoje zahteve po neodvisnosti svojemu osebju in, kjer je to smiselno, drugim, na katere se nanašajo, in prepozna in ovrednoti okoliščine in razmerja, ki povzročajo grožnje neodvisnosti, ter sprejme ustrezne ukrepe za odstranitev takšnih groženj ali za njihovo zmanjšanje na sprejemljivo raven z uporabo varoval ali se po potrebi umakne iz posla, kjer je umik mogoč po ustreznem zakonu ali drugem predpisu.«

Glede na to, da je revidiranje kompleksno, obstaja mnogo okoliščin, ki spodbujajo revizorje k odvisnosti. Izkazalo se je, da vzpostavitev sistema revidiranja, v katerem bi bila neodvisnost uresničena v tolikšni meri, kot je tudi zahtevana, ni enostavna. Bazerman in Moore (2011, str. 310) podajata dve (medsebojno izključujoči se) alternativni za vzpostavitev neodvisnega sistema revidiranja. Prva alternativa se nanaša na ohranjanje neodvisnosti revizorjev s prepovedjo revizorjem, da bi opravljati nerevizijske storitve njihovim naročnikom, s prepovedjo zaposlovanja pri naročnikih ali s prepovedjo vzpostavitve dolgoročno trajajočega partnerstva. Druga alternativa pa primarno omogoča te možnosti (na primer možnost vzpostavitve dolgotrajnega razmerja z naročnikom; možnost opravljanja drugih nerevizijskih storitev pri naročniku), ki motivirajo revizorje, da zadovoljijo naročnika. Temu sledi oblikovanje zakonodajnih aktov in strokovnih priporočil, ki pripomorejo k preprečitvi že vzpostavljenih koruptivnih vplivov, razvitih v fazi ugajanja naročniku.

Medtem ko teoretiki zagovarjajo prvo alternativo, revizijske družbe in zakonodajalci opravičujejo drugo alternativo. Toda v realnosti smo soočeni s tem, da revizijske družbe opravljajo nerevizijske storitve, zaposlovanje (bivših) revizorjev pri naročnikih je omogočeno, dolgotrajna razmerja med naročniki in revizijskimi družbami pa prav tako obstajajo. To nam prikazujeta tudi Tabeli 1 in 2.

Tabela 1: Najdaljša razmerja, vzpostavljena med naročnikom in revizijsko družbo

Naročnik	Revizijska družba	Neprekinjeno revidiranje od leta x dalje
Procter & Gamble	Deloitte	1890
Goodyear Tire & Rubber	PwC	1898
Radioshack	PwC	1899
Manulife financial	E & Y	1905
W. R. Grace	PwC	1906
Bemis	PwC	1907
BP	E & Y	1908
General electric	KPMG	1909
Dow Chemical	Deloitte	1910
American Electric	Deloitte	1911

Vir: S. Johnson, You complete my audit, 2010, str. 1.

Tabela 2: Revizijske družbe, ki imajo največ dolgotrajnih razmerij z lastnimi naročniki

Revizijska družba	Število naročnikov, s katerimi ima revizijska družba dolgotrajno razmerje (začetek razmerij v času med 1890 in 1952, ki trajajo še danes)
PriceWaterhouseCoopers (PwC)	34
Ernst & Young (E & Y)	25
Deloitte & Touche (Deloitte)	24
KPMG	14
Grant Thornton	1
Rowles	1

Vir: S. Johnson, You complete my audit, 2010, str. 1.

Istočasno današnje institucije, bodisi na nacionalni bodisi na mednarodni ravni, posodablajo pravila o neodvisnosti revizorjev in hkrati prepoznavajo vse več groženj neodvisnosti.

2 VZPOSTAVITEV OBVEZNE IZMENJAVE REVIZORJEV ZA ZAGOTOVITEV NEODVISNOSTI V REVIZIJSKI STROKI

Že pred 90 leti, natančneje leta 1922, je Tallman, direktor, član izvršnega odbora in dolgoletni član posloводства Du-Ponta napisal naslednje (v Zeff, 2003, str. 4–5): »... našo letno revizijo bi morali opraviti pooblašteni revizorji, ki niso opravljali predhodne revizije in ki niso na noben način povezani z našo družbo tekom leta, ki se revidira, ne preko davčnih zadev ali kako drugače.« Torej se je že takrat pojavila težnja po izmenjavi revizorjev zaradi morebitnih groženj neodvisnosti; po devetdesetih letih pa je težnja zaradi nedavnih računovodskih škandalov še močnejša.

2.1 Grožnje neodvisnosti revizorjev in aktivnosti, ki preprečujejo tovrstne grožnje

Revizor se vsakodnevno sooča z različnimi okoliščinami, kjer prepozna grožnje neodvisnosti. Temeljne grožnje ali nevarnosti v revizijskem poklicu, ki jih povzema v nadaljevanju, so vključene v kodekse etike računovodskih strokovnjakov po vsem svetu.

V okoliščinah, v katerih bi lahko revizor pridobil koristi iz naslova finančnega interesa ali kakšnega drugega interesa, izhajajočega iz razmerja, vzpostavljenega z naročnikom, je prepoznana **nevarnost koristoljubja**. Ko revizor opravlja storitve za naročnika, katerih končni rezultat so podatki, in nato te podatke isti revizor, ki jih je pripravil, tudi presoja, se pojavi **nevarnost pregledovanja lastnega dela**. **Nevarnost zagovarjanja** se pojavi, ko se revizor postavi v vlogo zagovornika naročnika proti tretji stranki do mere, da je nepristranskost revizorja ogrožena. Med pomembnejšimi nevarnostmi je **nevarnost domačnosti**, ki se pojavi, ko razmerje med naročnikom in partnerjem, ki je odgovoren za revizijski posel, ali razmerje med naročnikom in ključnim osebjem revizijskega posla traja dalj časa. Nevarnost domačnosti se pojavlja tudi v okoliščinah, ko se bivši revizijski partner ali uveljavljen kader v revizijski družbi zaposli kot vodilni kader v poslovodstvu naročnika. Nevarnost, ko naročnik revizorju grozi, da bo odstavljen, v kolikor se ne strinja s splošnimi računovodskimi načeli, ki jih uporablja naročnik, pa je poznana kot **nevarnost ustrahovanja** (Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake, 2010, str. 10–11).

Etični standard 1 Odbora za revizijsko prakso (angl. *Ethical standard 1*, 2010, str. 16) med grožnje neodvisnosti revizorjev uvršča tudi t. i. **grožnjo pri upravljanju**. Poglavje št. 30 v tem standardu partnerjem in zaposlencem revizijske družbe prepoveduje sprejemanje odločitev namesto posloводства naročnika, grožnja pri upravljanju pa se nanaša prav na to. Ta grožnja se namreč pojavlja v primerih, ko se revizorji zavežejo k opravljanju nerevizijskih storitev, o katerih odloča poslovodstvo. V teh okoliščinah lahko revizor izgubi nepristranskost in neodvisnost, saj skuša ugoditi pričakovanjem in željam posloводства ter posledično zanemari lastne predloge in rešitve, ki bi jih kot neodvisni presojevalec podal.

Ramsay (2001, str. 7–11) poudarja, da vsaka okoliščina, v kateri je prepoznana grožnja neodvisnosti revizorja, še ne pomeni, da je neodvisnost dejansko tudi prizadeta oziroma da je ni. V skladu z mednarodnimi pravili in načeli, ki jih poudarjajo SEC, IFAC in Evropska komisija, meni, da grožnje pri revizijskem delovanju izhajajo iz razmerij med revizorjem in naročnikom. Razmerja so vzpostavljena pri zaposlovanju naročnika v revizijski družbi ali obratno; pri finančnih in poslovnih interesih ter v največji meri pri opravljanju nerevizijskih storitev.

V izogib grožnjam in nevarnostim izgube revizorjeve neodvisnosti so v etičnih kodeksih revizijske stroke določena tudi varovala. Da bi bila varovala učinkovita, morajo revizorji odpraviti grožnje v celoti ali jih znižati na sprejemljivo raven. Način uporabe varoval je odvisen od posameznega (tudi nepredvidljivega) dogodka in zato ni mogoče, da bi bila v kodeksih opisana vsa varovala in tudi ne vse okoliščine, ki ogrožajo neodvisnost revizorjev.

Implementiranje politik in postopkov za izvajanje kontrol nad kakovostjo revizijskih poslov, nenehno izobraževanje in izpopolnjevanje kadrov o neodvisnosti pri revidiranju so varovala, ki jih uporabljajo revizijske družbe. Varovala pa niso priporočljiva samo za revizorje in revizijske družbe, temveč tudi za revizijsko stroko in naročnike. Tako so na ravni revizijske stroke kot varovala predstavljena izobraževanja in usposabljanja glede pravil neodvisnosti, na ravni naročnika pa je eno temeljnih varoval to, da naročnik stremi k izvajanju poštenega računovodenja in ga tako tudi izvaja.

2.2 Izmenjava revizorjev kot dejavnik izboljšanja revizorjeve neodvisnosti

V zadnjih desetih letih je revizijska stroka doživela velik pretres zaradi propada različnih gospodarskih družb, katerim so revizijske družbe nekaj mesecev pred propadom izdale mnenje brez pridržka. Žal se jih le malo zaveda, da bi takšen razplet lahko preprečile pravočasne reforme revizijske stroke.

Arthur Levitt, ki je od leta 1993 do 2001 predsedoval SEC, je leta 2000 v ameriškem kongresu poizvedoval o svetovalnih storitvah, ki so jih izvajali revizorji za njihove naročnike, o morebitnem negativnem vplivu tovrstnih storitev na presojo revizorjev ter o neodvisnosti revizorjev. Poizvedovanja niso potekala dolgo, ker so bile v tistem času mnoge revizijske družbe politično aktivne, kar je spodbudilo politike, da so se zoperstavili spodbudam Levitta.

Vodilne revizijske družbe so tako donirale 10 milijonov dolarjev za nacionalne politične kampanje in v letu 2000 potrošile 12,6 milijona dolarjev za zvezno lobiranje, politiki pa so po načelu vzajemnosti otežili sprovajanje reform neodvisnosti (Bazerman & Moore, 2011, str. 211).

Billy Tauzin, politik in lobist ter član ameriškega predstavniškega doma (angl. *United States House of representatives*) je v ameriškem kongresu organiziral kampanjo proti revizijskim reformam. V 90. letih 20. stoletja je namreč prejel več kot 280.000 dolarjev prispevkov od revizijskih družb. Henry Bonill, član ameriškega kongresa, pa je Levittu grozil, da bo oklestil proračun SEC, če se ne bo prenehalo s spodbudami k reformam za utrditev revizorjeve neodvisnosti. Tako je Levitt odnehal v boju za povečanje revizorjeve neodvisnosti in svojo odločitev kasneje označil kot eno izmed svojih največjih napak v karieri (Bazerman & Moore, 2011, str. 211).

Bazerman in Moore (2011, str. 211) menita, da je reforme preprečilo tudi omahovanje ljudi, ki so ob predlogu reforme raje iskali še nadaljnja dokazila o prednostih/slabostih reforme in tako niso bili nagnjeni k dejanski izvedbi reforme.

V revizijski stroki reforme, ki bi lahko preprečile katastrofo novega tisočletja, tako niso bile uresničene.

2.2.1 Možnosti izmenjave revizorjev

Mnoge diskusije o izboljšanju revizorjeve neodvisnosti omenjajo dve temeljni zvrsti izmenjave revizorjev. Doralt (2012, str. 96) opredeljuje notranjo izmenjavo (angl. *Internal rotation*) kot zamenjavo ključnega revizijskega partnerja z drugim revizijskim partnerjem iste revizijske družbe, ki bo opravljal revidiranje v nadaljnjih letih. Zunanja izmenjava (angl. *External rotation*) pa predstavlja zamenjavo revizijske družbe.

V skladu s SOX se morajo ključni revizijski partnerji izmenjati vsakih pet let, v skladu z Direktivo 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze pa vsakih 7 let.

Geisler (2007, str. 2–3) meni, da je poleg teh dveh zvrsti izmenjave treba vključiti še izmenjavo preostalega revizijskega osebja, ki dejansko opravlja delo na terenu in sprejema odločitve, na osnovi katerih se ključni revizijski partnerji odločajo o razumnosti izkazanih računovodskih izkazov. Prisotnost istega revizijskega osebja pri revidiranju računovodskih izkazov istega naročnika v predhodnem letu namreč po mnenju Geislerja vpliva na objektivnost njihovih odločitev in občutljivost na spremembe poslovnih tveganj.

Ugotavljamo torej, da je bila notranja izmenjava pred nastankom krize v ameriškem finančnem sektorju leta 2008 že obvezna, izmenjava revizijskega osebja (razen partnerjev) pa predmet notranje politike vsake revidirane družbe. Iz tega sklepamo, da obe zvrsti izmenjave nista bili dovolj učinkoviti, da bi preprečili krizo, zato v nadaljevanju obravnavamo zahtevo po izmenjavi revizijskih družb.

2.2.2 Zahteva po izmenjavi revizijskih družb kot odziv na škandale v ZDA

Banke, hedge skladi in zavarovalnice so bili temeljni krivci za finančno krizo. Hedge skladi (angl. Hedge funds) v slovenski literaturi nimajo uveljavljenega slovenskega izraza; spadajo pa v skupino netradicionalnih investicijskih skladov. Zanje je značilno: nizka korelacija s tradicionalnimi naložbenimi oblikami in s tem visoka stopnja neodvisnosti od tržnih trendov, kompleksne naložbene strategije, nizka likvidnost, ohlapna regulacija, omejena preglednost poslovanja (Recelj, 2004, str. 2).

Po oceni Banke Anglije (angl. *Bank of England*, 2008, str. 12) so tako zgoraj imenovani krivci izgubili približno 2,8 bilijona dolarjev. Uporaba kompleksnih finančnih inštrumentov, napihovanje vrednosti sredstev s hipotekami in izvenbilančno evidentiranje sredstev in obveznosti so le nekatera izmed dejanj, ki so privedla do finančne krize. Tako so banke več kot 5.000 milijard dolarjev sredstev in obveznosti izkazovale izvenbilančno kljub določilom računovodskih standardov, ki so temu nasprotovala (Davies, Tett & Hughes, 2008).

Hkrati so se izpostavili zaskrbljujoči podatki. Znesek dolga v ameriškem finančnem sektorju se je v obdobju od 1978 do 2007 dvignil s 3 bilijona na 36 bilijonov dolarjev. Hkrati je dobiček ameriškega finančnega sektorja v letu 2006 predstavljal 27 % vseh dobičkov družb (angl. *corporate profits*) v ZDA v primerjavi z letom 1980, ko je dobiček finančnega sektorja predstavljal le 15 % vseh dobičkov družb v ZDA. Tudi več investicijskih bank je v tem obdobju poslovalo z zelo nizkim kapitalom. Takšen primer predstavlja investicijska banka Bear Sterns, ki je konec leta 2007 imela 11,8 milijarde dolarjev kapitala in 383,6 milijarde dolarjev obveznosti ter čez noč posojala tudi po 70 milijard dolarjev (Conclusions of the Financial Crisis Inquiry Commission, 2008, str. 3–6).

Zato ni čudno, da je bil finančni sektor tisti, v katerem se je sprožila finančna kriza. Reševanje ameriške vlade, ki je za oklestitev te krize namenila blizu 8,5 bilijona dolarjev, ni pripomogla k zaključku te krize (Pender, 2008). Prav nasprotno – kriza se je razširila tudi v Evropo. Pod drobnogledom so bili revizorji, ki so revidirali računovodske izkaze številnih finančnih družb in izdali mnenja brez pridržkov ter brez dodatnih pojasnil o neizpolnjevanju predpostavke o časovni neomejenosti poslovanja pravne osebe.

V tabeli 3 podajam seznam finančnih družb, ki so prejele revizijska mnenja brez pridržkov in nato le nekaj mesecev kasneje potrebovale ogromno državno pomoč za nadaljevanje obstoja ali pa so propadle. Pomemben podatek v tabeli 3 so tudi zneski nerevizijskih storitev, ki so jih finančne družbe plačevale revizijskim družbam. Sikka (2009, str. 870) opozarja, da so prav nerevizijske storitve in posledična finančna odvisnost revizijskih družb od posameznega naročnika neodvisnost revizorjev postavile pod velik vprašaj.

Tabela 3: Seznam finančnih družb, ki so po izdanem revizorjevem mnenju brez pridržkov za poslovno leto, končano 31. decembra 2007, propadle ali bile soočene z resnimi likvidnostnimi težavami

Finančna družba	Država	Revizijska družba	Datum revizijskega mnenja	Cena (angl. fee) revizijskih storitev (v mio. posamezne valute)	Cena (angl. fee) nerevizijskih storitev (v mio. posamezne valute)
Barclays (v GBP)	VB	PwC	7. marec 2008	29,00	15,00
Bear Stearns (v USD)	ZDA	Deloitte	28. januar 2008	23,40	4,90
Citigroup (v USD)	ZDA	KPMG	22. februar 2008	81,70	6,40
Dexia (v EUR)	Francija, Belgija	PwC + Mazars	28. marec 2008	10,12	1,48
Fannie Mae (v USD)	ZDA	Deloitte	26. februar 2008	49,30	n/a
Fortis (v EUR)	Nizozemska	KPMG + PwC	6. marec 2008	20,00	17,00
Freddie Mac (v USD)	ZDA	PwC	27. februar 2008	73,40	n/a
Glitnir (v ISK)	Islandija	PwC	31. januar 2008	146,0	218,0
HBOS (v GBP)	VB	KPMG	26. februar 2008	9,00	2,40
Hypo Real Estate (v EUR)	Nemčija	KPMG	25. marec 2008	5,40	5,70
Indymac (v USD)	ZDA	E & Y	28. februar 2008	5,70	0,50
ING (v EUR)	Nizozemska	E & Y	17. marec 2008	68,00	7,00
Kaupthing Bank (v ISK)	Islandija	KPMG	30. januar 2008	421,0	74,00
Landsbanki (v ISK)	Islandija	PwC	28. januar 2008	259,0	46,00

»se nadaljuje«

»nadaljevanje«

Finančna družba	Država	Revizijska družba	Datum revizijskega mnenja	Cena (angl. <i>fee</i>) revizijskih storitev (v mio. posamezne valute)	Cena (angl. <i>fee</i>) nerevizijskih storitev (v mio. posamezne valute)
Lehman Brothers (v USD)	ZDA	E & Y	28. januar 2008	27,80	3,50
Lloyds TSB (v GBP)	VB	PwC	21. februar 2008	13,10	1,50
Royal Bank of Scotland (v GBP)	VB	Deloitte	27. februar 2008	17,00	14,40
TCF Financial Corp (v USD)	ZDA	KPMG	14. februar 2008	0,97	0,05
UBS (v CHF)	Švica	E & Y	6. marec 2008	61,70	13,40
US Bancorp (v USD)	ZDA	E & Y	20. februar 2008	7,50	9,60
Wachovia (v USD)	ZDA	KPMG	25. februar 2008	29,20	4,10
Washintong Mutual (v USD)	ZDA	Deloitte	28. februar 2008	10,70	4,30

Vir: P. Sikka, Financial crisis and the silence of the auditors, 2009, str. 870.

2.2.3 Države z obvezno izmenjavo revizijskih družb

Leta 2005 so Bakar, Rahman in Rashid (2005, str. 804–822) opravili raziskavo, v kateri so sodelovali malezijski bančni uradniki. Njihova naloga je bila navedba dejavnikov, ki vplivajo na revizorjevo neodvisnost, in ocena, ali dejavniki pomembno vplivajo na neodvisnost revizorjev oziroma je vpliv zanemarljiv. Rezultati so prikazali, da so dejavniki, ki vplivajo na revizorjevo neodvisnost, razvrščeni po naslednjem vrstnem redu (od dejavnika z največjim vplivom do dejavnika z najmanjšim vplivom na revizijsko neodvisnost): velikost revizijske družbe, trajanje razmerja z revizijsko družbo, raven konkurenčnosti med revizijskimi družbami, obstoj revizijskih komisij, opravljanje poslovnih svetovalnih storitev in višina provizije, ki jo zaslužijo revizorji. Končna ugotovitev raziskave je bila, da **dolgotrajno razmerje z revizijsko družbo slabi neodvisnost revizorjev**.

Tega so se zavedale tudi države, ki so bile toliko proaktivne, da so obvezno izmenjavo uzakonile. Tako so države, v katerih obvezna izmenjava revizijskih družb še dandanes obstaja, naslednje: Italija, Brazilija, Južna Koreja, Singapur, Indija, Kitajska, Pakistan, Kambodža, Indonezija, Katar in še približno 18 drugih držav. V nekaterih državah, kot so Kambodža, Indonezija, Italija, Katar obvezna izmenjava revizijskih družb velja za vse vrste gospodarskih družb. V določenih državah, in sicer v Indiji, na Kitajskem, v Braziliji, Pakistanu in v trinajstih drugih državah pa je pravilo izmenjave revizijskih družb obvezno le za določene gospodarske družbe (Singh, 2012).

Španija, Slovaška, Avstrija, Grčija, Kanada in pet drugih držav je obvezno izmenjavo revizijskih družb uvedlo in nato opustilo (Singh, 2012).

V Italiji je bila obvezna izmenjava revizijskih družb uzakonjena leta 1974 skupaj z zahtevo po revidiranju računovodskih poročil javnih delniških družb. Združeni sta bili pravili izmenjave in ohranjanja revizijske družbe, kajti vsaka revizijska družba je lahko revidirala isto javno delniško družbo najmanj tri leta (pravilo ohranitve) in največ devet let (pravilo izmenjave). Torej je po izteku obdobja prvih treh let revidiranja javna delniška družba lahko imenovala isto revizijsko družbo še za dva triletna mandata. Po devetih letih je javna delniška družba morala zamenjati revizijsko družbo (Cameran, Prencipe & Trombetta, 2006).

Brazilija pozna obvezno izmenjavo revizijskih družb že od leta 1996 (veljavno za banke) in od leta 1999 (veljavno za javne delniške družbe). Izmenjava se izvede vsakih pet let; vzrok za uvedbo obvezne izmenjave revizijskih družb je po mnenju Brazilske komisije za vrednostne papirje (br. *The Comissao de Valores Mobiliarios*) okrepitev nadzora revidiranja po odkritju prevar v dveh bankah (United States General Accounting Office, 2003, str. 84).

Od marca 2002 je Monetarna oblast Singapurja (angl. *Monetary Authority Singapore*) zahtevala, da banke ne smejo imenovati iste revizijske družbe za več kot pet zaporednih poslovnih let. Banke, ki so v tuji lasti in poslujejo na singapurškem trgu, obvezni izmenjavi

revizijskih družb niso zavezane (United States General Accounting Office, 2003, str. 84). Podobno je tudi v Indiji, kjer za banke, zavarovalnice in družbe v državni lasti velja štiriletno pravilo obvezne izmenjave revizijskih družb (LeVourch & Morand, 2011, str. 211).

Leta 1988 je Zakon o revidiranju v Španiji (šp. *Ley 19/1988 de Auditoría de Cuentas*) uvedel obvezno izmenjavo revizijskih družb za vse revizijske posle. Leta 1995 je bila obvezna izmenjava revizijskih družb ukinjena z Zakonom o družbah z omejeno odgovornostjo (šp. *Ley de Sociedades de Responsabilidad Limitada 1995*). Ruiz-Barbadillo, Gomez-Aguilar in Carrera (2009, str. 132) so dokazali, da obvezna izmenjava revizijskih družb negativno vpliva na neodvisnost revizorjev, saj želijo revizorji ohraniti ugled na trgu revizijskih storitev (med naročniki), zato neposredno po obvezni izmenjavi izdajo manj mnenj s pojasnili o neizpolnjevanju predpostavke o časovni neomejenosti poslovanja družb kot sicer.

V obdobju med 1996 in 1999 je bila obvezna izmenjava revizijskih družb uvedena tudi v slovaško zakonodajo. Ker izmenjava ni povečala kakovosti revidiranja in ni omejila koncentracije na slovaškem revizijskem trgu, je bila obvezna izmenjava revizijskih družb opuščena (The Slovak Chamber of Auditors, 2010, str. 11).

Avstrija je uvedla obvezno izmenjavo leta 2004, toda že naslednje leto je bila ta opuščena z zakonom GesRÄG 2005, ki je spremenil člene avstrijskega poslovnega prava o revidiranju § 271a HGB (LeVourch & Morand, 2011, str. 211).

V Kanadi je bila obvezna izmenjava revizijskih družb uzakonjena od leta 1923 po propadu Domače banke (angl. *Home bank*) pa vse do leta 1991 do prenove Bančnega zakona (angl. *Bank act*). Zakon je zahteval, da revizijskih družbi revidirata posamezno banko, toda ne več kot dve zaporedni poslovni leti. To pomeni, da se je morala vsaj ena od revizijskih družb izmenjati vsaki dve leti. V praksi se je to izvajalo tako, da so nekatere banke imenoval tri revizijske družbe, od tega je bila ena revizijska družba stalni revizor, drugi dve pa sta se izmenjavali. Druge banke pa so vzpostavile poslovno razmerje s tremi revizijskimi družbami in nato vsaki dve leti izvedli izmenjavo med njimi. Vsaka revizijska družba ki je bila prosta eno leto, je spremljala razvoj poslovanja revidirane banke in hkrati tudi zahteve po računovodskem poročanju, da bi bila s spremembami seznanjena, ko bi se znova vrnila k revidiranju te banke (United States General Accounting Office, 2004, str. 88–89).

2.2.4 Možnost obvezne izmenjave revizijskih družb v ZDA in Evropski uniji

V ZDA obvezna izmenjava revizijskih družb še ni bila uzakonjena. Že leta 1976 in 1978 sta dve poročili – Metcalfovo poročilo (angl. *Metcalfe report*) in Cohenovo poročilo (angl. *Cohen report*) zaključili, da uvedba obvezne izmenjave revizijskih družb ne bi bila ustrezna. Mnogi odbori in posamezniki so nato menili, da bi izmenjava revizijskih družb povečala neodvisnost revizorjev, zato so svoja mnenja podali tudi pisno. Med njimi so bili (Mandatory rotation of audit firms, 2002):

- Odbor Cadburyja (angl. *Cadbury Committee*) s poročilom »Finančni vidiki korporativnega upravljanja« (angl. *The financial aspects of Corporate Governance*) v decembru 1992;
- Irska nadzorna skupina revidiranja (angl. *The Irish review group on auditing*) in njihovo poročilo – »Poročilo nadzorne skupine revidiranja« (angl. *The report of the Review group on auditing*), izdano v letu 2001;
- AICPA in »Poročilo o obvezni izmenjavi revizijskih družb pri družbah v javni lasti« (angl. *Statement of position regarding mandatory rotation of audit firms of publicly held companies*), izdano v letu 1992.

Vse tri skupine so kasneje zaključile, da slabosti izmenjave prevladajo nad prednostmi tovrstne zahteve. Naslednji koraki ameriškega kongresa in SEC k proučevanju obvezne izmenjave revizijskih družb so bile različne študije, in sicer študija Ameriškega vladnega urada za nadzor nad proračunsko porabo (angl. *United States Government Accountability Office*; v nadaljevanju GAO) o obvezni izmenjavi revizijskih družb ter študija PCAOB o revizorjevi neodvisnosti in izmenjavi revizijskih družb.

Leta 1998 je Evropska zveza računovodij in revizorjev (angl. *European Federation of Accountants and Auditors*) podala negativno mnenje na uvedbo izmenjave revizijskih družb, Zveza nemških revizorjev (nem. *Institut der Wirtschaftsprüfer*) se je prav tako opredelila proti obvezni izmenjavi revizijskih družb, medtem pa je Italijanska zveza revizijskih družb (it. *Assirevi*) v času sodnih zasliševanj o škandalu italijanske družbe Parmalat obvezno izmenjavo revizijskih družb potrdila, nato pa potrditev preklicala (Cameran, Merlotti & Vincenzo, 2005, str. 10–11). Zveza evropskih računovodskih strokovnjakov (fr. *Fédération des Experts Comptables Européens*) je pravilo obvezne izmenjave revizijskih družb v času med 2002 in 2004 obravnavala v šestih dokumentih, katerih zaključek je bila zavrnitev obvezne izmenjave revizijskih družb.

Trenutno je v teku obravnava Evropske komisije, ki je za revizijsko stroko izrednega pomena. Gre za obravnavo dveh predlogov, in sicer Predloga o spremembi Direktive 2006/43/ES o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze, ki je bil pripravljen 30. novembra 2011, ter predloga Uredbe o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa.

Ta dva predloga sta rezultat leta 2010 izvedene študije Evropske komisije z naslovom Zelena knjiga, Revizijska politika: kaj smo se naučili iz krize. V Predlogu Uredbe Evropskega parlamenta in Sveta o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa (Evropska komisija, 2011, str. 8) je tako določeno: »Za obravnavanje nevarnosti domačnosti, ki nastane, ker revidirano podjetje pogosto imenuje in ponovno imenuje isto revizijsko podjetje več desetletij zapored, sta s to uredbo uvedena obvezna menjava revizijskih podjetij po največ 6 letih oziroma, v izrednih okoliščinah, največ 8 letih. Kadar

subjekt javnega interesa imenuje dva ali več zakonitih revizorjev ali revizijskih podjetij, lahko tako sodelovanje traja največ 9 let, v izrednih okoliščinah pa je to trajanje lahko podaljšano na 12 let.«

Da bi lahko podali mnenje o tem, ali obvezna izmenjava pozitivno ali negativno vpliva na opravljanje revizijskih storitev, v nadaljevanju podajamo ugotovitve različnih organizacij in akademikov o vplivih obvezne izmenjave revizijskih družb.

2.3 Predstavitev temeljnih študij o obvezni izmenjavi revizijskih družb pred letom 2010

Že leta 1992 je AICPA opravila študijo, v kateri je preverila 400 primerov neskladnosti revizorjevega mnenja z realnimi računovodskimi izkazi² (angl. *audit failure*) javnih delniških družb v obdobju med 1979 in 1991. Ugotovitve so pokazale, da se tovrstne neskladnosti dogajajo trikrat pogosteje pri revidiranju novega naročnika v prvem ali drugem letu. Iz tega sklepamo, da bi obvezna izmenjava revizijskih družb povečala tveganje neustreznega revizorjevega mnenja, saj revizijske družbe ne bi imele zadovoljivega znanja o poslovanju novega naročnika, kar pa je bistvenega pomena za prepoznavanje računovodskih problemov. V izdanem »Poročilu o stališču do obvezne izmenjave revizijskih družb pri javnih delniških družbah« (angl. *Statement of Position Regarding Mandatory Rotation of Audit Firms of Publicly Held Companies*) je AICPA zaključila, da »obvezna izmenjava revizijskih družb ni v najboljšem interesu družbe« (v Daniels & Booker, 2005).

Druga pomembna študija je bila študija SDA Bocconi, opravljena leta 2002 in nato leta 2004 posodobljena. Obsega poročila zakonodajnih organov in drugih reprezentativnih organov v obdobju od leta 1991 do 2005 ter akademske študije o obvezni izmenjavi revizijskih družb. V prvem delu študije se je izkazalo, da je 15 % zakonodajnih organov podprlo uvedbo obvezne izmenjave revizijskih družb in kar 85 % tovrstno uvedbo zavrnilo. Cameran et al. (2005, str. 52) so tudi v drugem delu študije ugotovili, da večina empiričnih akademskih študij nasprotuje uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb. Pozitivni vplivi obvezne izmenjave revizijskih družb na povečanje neodvisnosti revizorjev, kakovost revidiranja, konkurenco na revizijskem trgu in odzive na finančnih trgih namreč niso bili ugotovljeni.

V letu 2003 je bila opravljena študija GAO z namenom, da bi se ugotovili potencialni učinki obvezne izmenjave revizijskih družb, ki revidirajo javne delniške družbe (angl. *public companies*) in ki so prijavljene pri SEC. Raziskovalci so v okviru študije GAO pregledali rezultate že opravljenih raziskovalnih študij ter druge članke in publikacije, ki so obravnavali vprašanja revizorjeve neodvisnosti in kakovosti revidiranja v povezavi s trajanjem razmerja

² Neposrednega prevoda angleške besedne zveze »audit failure« v slovenskem jeziku ni, zato smo to besedno zvezo iz strokovne literature prevedli v slovenščino kot »neskladnost revizorjevega mnenja z realnimi računovodskimi izkazi« in kot »neustrezno revizorjevo mnenje«.

med naročnikom in revizijsko družbo ter stroške in koristi obvezne izmenjave revizijskih družb. Nato so razvili podrobne vprašalnike, na vprašanja katerih so odgovarjale revizijske družbe, izvršni finančni direktorji in revizijske komisije javnih delniških družb in tako podali mnenja o problematiki, povezani z obvezno izmenjavo revizijskih družb.

V naslednjem koraku so bile organizirane razprave s predstavniki delničarjev (kot so institucionalni investitorji), z regulatorji zveznih bank, državnimi odbori za računovodstvo in revidiranje, AICPA, s SEC in PCAOB, in to z namenom, da bi raziskovalci ugotovili njihova mnenja glede obvezne izmenjave revizijskih družb.

Zadnje aktivnosti v okviru študije GAO pa so se nanašale na ugotavljanje pogostosti popravkov letnih računovodskih izkazov gospodarskih družb Fortune 1.000³. Vzorec za ugotavljanje pogostosti popravkov letnih računovodskih izkazov so raziskovalci pridobili iz letnih računovodskih izkazov gospodarskih družb Fortune 1.000, ki so bile v obdobju od leta 2001 do 31. avgusta 2003 zaradi prevar prijavljene pri SEC. Raziskovalci so ugotavljali, ali je bila potreba po popravkih računovodskih izkazov ugotovljena po zamenjavi revizijske družbe, in pridobili informacijo o doprinosu »novih oči« (angl. *fresh eyes*) nove revizijske družbe (United States General Accounting Office, 2003, str. 2).

Populacija študije je obsegala tri skupine javnih revizijskih družb (angl. *public accounting firms*), in sicer (United States General Accounting Office, 2003, str. 3):

- **prvo skupino** je predstavljalo 92 javnih revizijskih družb, ki so članice programa za kakovost revidiranja AICPA in so v letu 2001 revidirale deset ali več gospodarskih družb, prijavljenih pri SEC. Ta skupina je vključevala tudi pet javnih revizijskih družb, ki niso članice programa za kakovost revidiranja AICPA, ampak so v letu 2001 revidirale prav tako deset ali več pri SEC prijavljenih gospodarskih družb;
- **drugo skupino** so predstavljale 604 javne revizijske družbe, ki so članice programa za kakovost revidiranja AICPA in so v letu 2001 revidirale do devet pri SEC prijavljenih gospodarskih družb;
- **tretja skupina** pa je združevala 421 javnih revizijskih družb, ki so članice programa za kakovost revidiranja AICPA in v letu 2001 niso revidirale pri SEC prijavljenih gospodarskih družb.

Poleg izbranega vzorca javnih revizijskih družb so naključno izbrali tudi 330 Fortune 1.000 gospodarskih družb, delujočih na trgu kapitala, 450 od 14.887 drugih domačih gospodarskih družb in vzajemnih skladov ter 391 od 2.141 tujih gospodarskih družb, ki so bile pri SEC prijavljene v februarju 2003. Za vsako skupino naključno izbranih gospodarskih družb so izvršni finančni direktorji in vodje revizijskih komisij rešili ločene vprašalnike.

³ Fortune 1.000 je seznam 1.000 največjih ameriških gospodarskih družb, ki delujejo na trgu kapitala in so v poslovni ameriški reviji »Fortune« uvrščene med 1.000 največjih ameriških gospodarskih družb po prihodkih.

Analiza odgovorov v skupine porazdeljenih javnih revizijskih družbah in naključno izbranih družbah je podala zanimive ugotovitve, podane v nadaljevanju (United States General Accounting Office, 2003, str. 6).

Zagovorniki obvezne izmenjave revizijskih družb menijo, da povprečna dolžina razmerja med revizijsko družbo in Fortune 1.000 gospodarsko družbo, ki negativno vpliva na revizorjevo neodvisnost in kakovost revidiranja, znaša 22 let.

Približno 79 % revizijskih družb 1. skupine in Fortune 1.000 gospodarskih družb verjame, da menjava revizijskih družb povečuje tveganje neustreznosti revizorjevega mnenja v prvih letih revidiranja nove revizijske družbe, dokler ta ne pridobi nujnega znanja o procesih, sistemih in praksah v finančnem poročanju naročnika.

Večina revizijskih družb 1. skupine in Fortune 1.000 gospodarskih družb meni, da obvezna izmenjava revizijskih družb ne bi pomembno vplivala na partnerja revizijskega posla in na njegovo obravnavo problematike, pomembne za računovodsko poročanje.

Približno 59 % revizijskih družb 1. skupine je odgovorilo, da bi ob uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb najboljše kadre, odgovorne za posameznega naročnika, zadnje leto ali dve pred iztekom mandata revidiranja tega naročnika najverjetneje zadržali za druge naročnike, katerim se mandat revidiranja še ne bi iztekal. Zaradi takšnega ravnanja revizijske družbe menijo, da bi se tveganje neustreznosti revizorjevega mnenja povečalo.

Oboji – tako revizijske družbe prve skupine kot tudi Fortune 1.000 gospodarske družbe pričakujejo, da se bodo stroški revidiranja z uvedbo obvezne izmenjave revizijskih družb povečali. Skoraj vsi predstavniki revizijskih družb prve skupine menijo, da se bi stroški v prvem letu revidiranja novega naročnika povečali za več kot 20 % v primerjavi s stroški revidiranja v naslednjem letu, kajti v drugem letu revizorji že pridobijo znanje o novem naročniku. Hkrati ugotavljajo, da bi se stroški marketinških storitev povečali vsaj za 1 % in bi bili preneseni v breme naročnika. Večina gospodarskih družb Fortune 1.000 ocenjuje, da bi pri obvezni izmenjavi revizijskih družb delež stroškov izbire revizijske družbe in stroškov vzpostavitve razmerja z izbrano revizijsko družbo v prvem letu predstavljal 17 % ali več skupnih stroškov revidiranja prvega leta.

Odgovori o vplivu obvezne izmenjave revizijskih družb na konkurenčnost na revizijskem trgu ponazarjajo, da 54 % revizijskih družb prve skupine verjame, da bi obvezna izmenjava revizijskih družb znižala število revizijskih družb, ki bi bile sposobne tekmovati za revidiranje gospodarskih družb, ki delujejo na trgu kapitala, in 83 % revizijskih družb prve skupine verjame, da bi se tržni delež manjših revizijskih družb, ki bi revidirale gospodarske družbe, ki delujejo na trgu kapitala, okreplil oziroma ostal nespremenjen.

Revizijske družbe prve skupine pričakujejo, da bo uvedba obvezne izmenjave revidiranih družb prizadela gospodarske družbe v specializiranih panogah v večjem obsegu kot ostale gospodarske družbe, saj imajo specializirane panoge že sedaj na trgu manj nastopajočih revizijskih družb in bi tako obvezna izmenjava revizijskih družb ta izbor še bolj omejila.

Raziskovalci študije GAO glede na podane izsledke zaključujejo, da obvezna izmenjava revizijskih družb ne predstavlja najbolj učinkovitega načina povečevanja revizorjeve neodvisnosti in kakovosti revidiranja. Hkrati pa ugotavljajo, da bi obvezna izmenjava revizijskih družb dolgoročno vplivala na spremembe na trgu revizijskih storitev. Kajti mnoge javne delniške družbe, ki za revidiranje računovodskih izkazov najemajo le revizijske družbe Big 4, bi z uvedbo obvezne izmenjave revizijskih družb morale razmisliti še o drugih alternativnih revizijskih družbah, ki poznajo panogo, v kateri posamezna javna delniška družba nastopa. Dolgoročno bi to pomenilo, da bi se preostale revizijske družbe specializirale za revidiranje naročnikov v tistih panogah, kjer bi trg omogočil zadovoljive profitne marže pri opravljanju revizijskih storitev. Posledično bi to lahko sprožilo tržno naravnovesje (United States General Accounting Office, 2003, str. 6–10).

3 VPLIVI IN MOREBITNE POSLEDICE OBVEZNE IZMENJAVE REVIZIJSKIH DRUŽB NA IZVEDBO REVIZIJSKIH STORITEV

Uvedba obvezne izmenjave revizijskih družb bi sistem revidiranja po svetu popolnoma spremenila. Vodja revizijske komisije družbe Coca-Cola Peter W. Ueberroth (2011, str. 2) verjame, da zahteva po obvezni izmenjavi revizijskih družb predstavlja pomembno tveganje za učinkovitost revizijskega procesa, saj bi obvezna izmenjava posledično vplivala na poslabšanje kakovosti opravljenih revizij, posebno v letih pred izmenjavo in po njej. V tem poglavju tako ugotavljamo, kako bi uvedba obvezne revizije vplivala na proces izvedbe revizije in na trg revizijskih storitev.

3.1 Vpliv obvezne izmenjave revizijskih družb na kakovost revizijskih storitev

Mnogi akademiki so izvedli študije, da bi ugotovili, ali je povezava med obvezno izmenjavo revizijskih družb negativno, pozitivno ali nevtrarno korelirana s kakovostjo revizijskih storitev. Ker je pojem »kakovost« težko opredeliti, so akademiki uporabili različne približke, kot so informacijska asimetrija, strokovno znanje, odkrite napake v računovodskih izkazih in drugo.

Almutairi, Dunn in Skantz (2009, str. 602) so za približek kakovosti revidiranja vzeli informacijsko asimetrijo (tj. razliko med ponudbeno ceno, ki jo je trgovec pripravljen plačati za nakup vrednostnega papirja, in višjo, povpraševano ceno, po kateri je trgovec pripravljen

vrednostni papir prodati) in z njo povezane agencijske stroške. Po njihovem mnenju revizije visoke kakovosti predstavljajo večje možnosti za odkritje in odpravo računovodskih napak v primerjavi z revizijami nižjih kakovosti. To posledično pomeni, da bi revizije visoke kakovosti morale znižati informacijsko asimetrijo v večjem obsegu kot revizije nižjih kakovosti.

Ugotovili so, da je povezava med informacijsko asimetrijo in trajanjem razmerja med naročnikom in revizijsko družbo v obliki črke U. To pomeni, da je informacijska asimetrija višja (in nižja kakovost revizijskih storitev) v prvem letu revizijskega posla. Nato se znižuje v drugem in tretjem letu revidiranja (kakovost revizijskih storitev se povečuje) in informacijska asimetrija se v naslednjih letih zopet povečuje (kakovost revizijskih storitev se znižuje). Ta ugotovitev kaže na to, da trg zaznava nižjo kakovost revizije pri daljšem razmerju med naročnikom in revizijsko družbo. Pri študiji se je izkazalo, da pomemben del zaznavanja informacijske asimetrije predstavlja tudi strokovnost, saj je pri višji stopnji strokovnosti zniževanje informacijske asimetrije bolj izrazito (Almutairi et al., 2009, str. 619).

Da je strokovnost pomembna, poudarjajo tudi Srinidhi, Leung in Gul (2010, str. 4–5). Po njihovem mnenju strokovno znanje obsega znanje o industriji, ki se ga lahko uporabi tudi pri drugih naročnikih, ki delujejo v isti industrijski panogi, ter znanje o dejavnosti in računovodskem sistemu naročnika, t. i. unikatno znanje. Ugotovili so, da obstaja pozitivna korelacija med kakovostjo revidiranja in trajanjem razmerja med naročnikom in revizijsko družbo. Ta korelacija je izrazitejša v primerih, kjer so naročniki tisti, ki za revidiranje zahtevajo unikatno znanje.

Nepomemben vpliv dolgotrajnejšega razmerja med naročnikom in revizijsko družbo na izboljšanje kakovosti revidiranja obstaja torej pri naročnikih, ki zahtevajo znatno manj unikatnega znanja. To so načeloma večje gospodarske družbe, katerih operativne značilnosti se bistveno ne razlikujejo od drugih družb, ki poslujejo v isti industrijski panogi, in gospodarske družbe, kjer so postopki revidiranja preprosti. Rezultati Srinidhija et al. (2010, str. 26–27) pomembno izpostavljajo, da izboljšanje kakovosti revidiranja z obdobjem trajanja razmerja med naročnikom in revizijsko družbo ni enako pri vseh gospodarskih družbah. Iz tega sklepamo, da uvedba obvezne izmenjave revizijskih družb ne bi bila učinkovita za vse gospodarske družbe v enakem merilu.

Bell, Causholli in Knechel (2011, str. 22) ugotavljajo, da je kakovost revidiranja nižja pri kratkih časovnih razmerjih med naročnikom in revizijsko družbo zaradi nizke ravni učinkovitosti v prvih letih razmerja. Po njihovem mnenju izmenjava revizijskih družb lahko škoduje kakovosti revidiranja zaradi visokih stroškov pridobivanja unikatnih informacij o naročniku in posledično še nižje učinkovitosti revidiranja.

Nizko raven učinkovitosti revidiranja lahko povežemo s pomanjkanjem unikatnega znanja o naročniku, lahko pa jo tudi povežemo z zamudami pri izdaji mnenja (angl. *Audit Report Lag*).

Izkazalo se je, da so bile zamude pri izdaji mnenja za revidirano leto 2002 večje pri tistih naročnikih, ki so po propadu revizijske družbe Arthur Andersen zamenjali revizijsko družbo z novo in ne s tisto, pri kateri so se revizijski partnerji po propadu družbe Arthur Andersen zaposlili (Tanyi, Raghunandan & Barua, 2010, str. 686).

Poslovanje naročnikov, ki menjavajo revizijske družbe, naj bi po besedah Nashwe (2004, str. 25–26) bilo neuspešno in gospodarska moč (angl. *economic power*) poslovnega subjekta prenizka za vpliv na revizijsko družbo. Pogosto ti naročniki prestopijo k revizijski družbi, ki ima manj znanja o industrijski panogi naročnika. Tako so naročniki v začetnih letih razmerja z revidirano družbo bolj nagnjeni k dejanjem prevare. Pri študiji, v kateri so sodelovale različne gospodarske družbe, ki so v obdobju med 1996 in 2001 prostovoljno zamenjale revizijsko družbo, je bilo dokazano, da je stopnja neustreznega revizijskega mnenja višja v prvih letih razmerja med naročnikom in revizijsko družbo in najnižja pri razmerjih, ki trajajo vsaj sedem let ali več. Enako sta ugotovila tudi Carcello in Nagy (2004, str. 55), ki sta dejala, da je možnost »goljufivega« finančnega poročanja višja v prvih letih razmerja med naročnikom in revizijsko družbo.

Podobno ugotavljajo tudi Bowlin, Hobson in Piercey (2012, str. 22), ki so dokazali, da v sistemu brez obvezne izmenjave revizijskih družb revizorji pogosteje izvajajo revizije z malo napora, ko se zanašajo na pošteno predstavitev posloводства naročnika. V nasprotnem, ko revizorji sumijo, da je poročanje posloводства nepošteno ter obstaja verjetnost prevare, je izvajanje revizij z malo napora redko. V sistemu obvezne izmenjave revizijskih družb pa revizorji izvajajo revizije z malo napora pogosteje v primerih, ko obstaja sum prevare in nepošteno predstavitve poslovanja s strani posloводства kot v primerih, ko revizorji ocenijo, da je poslovska predstavitev poštena. Revizorji, ki izvajajo storitve za naročnika dalj časa, namreč lažje ocenijo, ali je posloводство pošteno ali nepošteno pri razkivanju informacij o poslovanju in ustrezneje oblikujejo strokovni dvom. Bowlin et al. (2012, str. 28-29) tako menijo, da bi obvezna izmenjava revizijskih družb pri poštenih poslovodskih predstavitvah doprinesla h kakovosti revidiranja, saj bi se količina revizij z malo napora zniževala. Toda obvezna izmenjava revizijskih družb bi kakovost revidiranja naročnikov, pri katerih obstaja sum prevare in pri katerih se ocenjuje, da posloводство ni pošteno predstavilo poslovanje, znižala, saj bi se v takšnem režimu in pri teh naročnikih povečala količina revizij z malo napora.

Bowlin et al. (2012, str. 29) dodatno ugotavljajo, da se revizorji v revizijskih družbah, ki delujejo po sistemu obvezne izmenjave, v razgovore s poslovodstvom pogosteje vpletajo z neformalnim, nestrukturiranim pogovorom, kar povečuje raven zaupanja v poslovodsko predstavitev ter povečuje možnost revizij z malo napora.

Gunny, Krishnan in Zhang (2007) opozarjajo na dve vrsti pomanjkljivosti revidiranja, in sicer na revizorjevo pomanjkljivost (angl. *audit deficiency*), ki jo označujejo kot nezmožnost opravljanja in dokumentiranja analitičnih postopkov, in na resno pomanjkljivost (angl. *serious*

deficiency), ki jo označujejo kot nezmožnost opažanja odstopanj od splošno sprejetih računovodskih standardov. Raziskava je bila opravljena na populaciji revizijskih družb, ki niso uvrščene med t. i. Big 4⁴ in je obsegala opazovanje 631 naročnikov in 137 revizijskih družb, ki so bile predmet inšpekcijskih pregledov organa PCAOB v obdobju od januarja 2005 do januarja 2007. Razmerje med naročnikom in revizijsko družbo so v raziskavi razdelili na kratkoročno (do vključno treh let), srednjeročno (od štiri do osem let) in dolgoročno (več kot osem let). Ugotovljeno je bilo, da je pri 89 % vseh naročnikov nastala revizorjeva pomanjkljivost, pri 66 % vseh naročnikov pa je nastala resna pomanjkljivost. Hkrati je bilo dokazano, da se ob podaljšanju kratkoročnega razmerja med naročnikom in revizijsko družbo v dolgoročno razmerje stopnja revizorjeve pomanjkljivosti zniža z 92 % na 88 % in ob podaljšanju srednjeročnega na dolgoročno razmerje stopnja revizorjeve pomanjkljivosti pade z 88 % na 83 %.

Zanimivo je, da stopnja resne pomanjkljivosti pri prehodu s kratkoročnega na srednjeročno razmerje pade s 66 % na 61 %, toda pri prehodu na dolgoročno razmerje stopnja resne pomanjkljivosti zraste na 72 %. V raziskavi so upoštevali tudi poznavanje industrijske panoge naročnika. To je izraženo kot delež zaslužka revizorjev od revizijskih storitev, opravljenih za posamezno industrijo, od celotnega zaslužka revizijske družbe od revizijskih storitev. Ugotovljeno je bilo, da je poznavanje industrijske panoge naročnika pozitivno povezano s kakovostjo opravljenih revizijskih storitev, ki je izražena z odsotnostjo pomanjkljivosti pri revidiranju. Dodatno se je izkazalo, da ima poznavanje industrijske panoge, v kateri naročnik posluje, večji vpliv na verjetnost mnenja brez pridržkov kot podaljšanje razmerja med revizijsko družbo in naročnikom. To pomeni, da poznavanje industrijske panoge blaži pomanjkljivosti pri revidiranju v večji meri kot dolžina razmerja med naročnikom in revizijsko družbo.

Podobne ugotovitve podajajo tudi Romanus, Maher in Fleming (2008, str. 390, 410), ki so dokazali, da poznavanje industrijske panoge naročnika povečuje kakovost revidiranja tako, da znižuje verjetnost popravkov računovodskih izkazov. Hkrati so dokazali, da menjava revizijskih družb, ki nimajo strokovnega znanja o panogi, z revizijskimi družbami, ki to znanje imajo, povečuje verjetnost popravkov računovodskih izkazov; v obratnem primeru pa znižuje. Revizijske družbe s strokovnim znanjem o panogi bodo namreč pri računovodskih izkazih, ki so jih primarno revidirale družbe, ki tovrstnega znanja niso imele, zahtevale več vsebinskih popravkov računovodskih izkazov, kot so jih zahtevale revizijske družbe brez znanja o panogi.

Dve raziskavi sta se osredotočili na zaznavanje kakovosti s strani investitorjev. Pri prvi raziskavi so bili opazovalci investitorji, neodvisne bonitetne agencije in finančni analitiki, ki

⁴ Po propadu revizijske družbe Arthur Andersen leta 2002 se je število velikih revizijskih družb zmanjšalo s pet na štiri. Med štiri velike revizijske družbe se štejejo: Price Waterhouse Coopers (krajše PwC), Deloitte, Ernst & Young (krajše E & Y) in KPMG. Zaradi množične uporabe izraza Big 4, ki je v revizijski stroki dobro poznan, bom v nadaljevanju uporabila izraz revizijske družbe Big 4.

so menili, da so revidirani računovodski izkazi in izkazani zasluži (angl. *reported earnings*) zanesljivejši pri daljšem razmerju med naročnikom in revizijsko družbo (Ghosh & Moon, 2005, str. 609).

Druga raziskava pa je bila opravljena v Italiji, kjer obstaja pravilo obvezne izmenjave revizijskih družb po največ devetih letih. Ta raziskava je ena redkih raziskav, opravljenih v že uzakonjenem režimu obvezne izmenjave revizijskih družb.

Pri italijanski raziskavi so bile v vzorec zajete vse nefinančne italijanske družbe, katerih delnice so kotirale na milanski borzi. Kot približek kakovosti revidiranja so bili uporabljeni abnormalni zasluži (angl. *abnormal accruals*), ki opisujejo uravnavanje dobička (angl. *earnings management*); obdobje pa je razdeljeno na kratkoročno razmerje do treh let; srednjeročno razmerje od štirih do devetih let in dolgoročno razmerje, ki traja več kot devet let. Dokazano je bilo, da se pri obvezni izmenjavi revizijskih družb kakovost revidiranja slabša, saj so abnormalni zasluži višji v obdobju prvih treh let in nižji v obdobju zadnjih treh let. Hkrati je bilo ugotovljeno, da obstaja proces učenja revizorjev, ki omogoča izboljšanje kakovosti tekom trajanja razmerja med naročnikom in revizijsko družbo. V zaznavi investitorjev kakovost revidiranja z daljšim razmerjem med naročnikom in revizijsko družbo raste, kar kaže na to, da trg spoštuje dalj trajajoča razmerja. Pri daljših razmerjih med naročnikom in revizijsko družbo je tveganje dogovarjanj med revizorjem in naročnikom (angl. *risk of collusion*) zaznano kot manj pomembno od prednosti iz naslova učenja (Cameran et al., 2006).

Daniels in Booker (2005) predstavljata zaznavanje 207 bančnih uradnikov, ki v vsakdanjem poslovanju omogočajo bančno posojilo drugim osebam. Poleg zaznave kakovosti revidiranja sta opazovala tudi zaznavo neodvisnosti revizorjev pri uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb. Rezultati so še posebej zanimivi, saj kažejo, da so bančni uradniki zaupali v neodvisnost revizorjev, ko je bila uvedena obvezna izmenjava revizorjev. Zanimivo je, da zaznava kakovosti revidiranja ni bila pozitivno povezana z uvedbo obvezne izmenjave revizijskih družb, kar pomeni, da prisotnost obvezne izmenjave revizijskih družb ali dolžina razmerja znotraj sistema obvezne izmenjave ni vplivala na zaznavo bančnih uradnikov na odkrivanje napak v računovodskih izkazih, kar sta Daniels in Booker določila kot približek za kakovost revidiranja.

3.2 Vpliv obvezne izmenjave revizijskih družb na cene revizijskih storitev

Nedavna raziskava organizacije »Financial Executives Research Foundation« je pri analizi cen revizijskih storitev na ameriškem trgu ugotovila, da so se cene revizijskih storitev, opravljenih za javne delniške družbe v letu 2011 glede na leto 2010, povečale za 5 %, cene revizijskih storitev za zasebna podjetja (angl. *privately-held companies*) pa za 7 %. Pri tem je bilo ugotovljeno, da v povprečju javne delniške družbe s centraliziranim poslovanjem plačujejo za revizijske storitve približno 2,2 milijona dolarjev; javne delniške družbe z

decentraliziranim poslovanjem pa v povprečju mnogo več, in sicer 5,6 milijona dolarjev (Sinnet & Raagas, 2012, str. 6).

Ugotovitve analize deloma potrjujejo ugotovitve Simunica (1980), da so cene revizijskih storitev odvisne od velikosti, tveganja in kompleksne zgradbe naročnikov revizijskih storitev. Gonthier-Besacier in Schatt (2007, str. 143–144) dodajata, da je pozitivna korelacija med ceno revizijskih storitev in velikostjo naročnika logična, kajti večje gospodarske družbe so povezane z večjim obsegom transakcij, ki zahtevajo večjo količino revizorjevih ur za revidiranje. Vpliv tveganja na ceno revizijskih storitev pa podajajo Charles, Glover in Sharp (2010), ki ugotavljajo, da se je pomembna povezava med ceno revizijskih storitev in tveganjem računovodskega poročanja izpostavila v letu 2002. Kealey, Lee in Stein (2007) so pri analizi 547 gospodarskih družb, katerih računovodski izkazi so bili v letu 2001 revidirani s strani revizijske družbe Arthur Andersen, ugotovili, da so nove revizijske družbe tem naročnikom glede na preostale nove naročnike dvignile cene revizijskih storitev za 16 %, če je imel naročnik 20-letno poslovno razmerje z revizijsko družbo Arthur Andersen.

Farag in Elias (2011, str. 91) dodajata, da v primeru daljšega razmerja med naročnikom in revizijsko družbo naročnik plačuje nižje cene revizijski družbi, kot bi jih plačeval v primeru zamenjave z novo revizijsko družbo.

Glede na navedena dejstva lahko sklepamo, da bi obvezna izmenjava revizijskih družb dvignila cene revizijskih storitev predvsem pri revidiranju velikih naročnikov in naročnikov z decentraliziranim poslovanjem. Ne smemo pa zanemariti vloge pogajanj med naročnikom in revizijsko družbo pri oblikovanju cen revizijskih storitev, ki je prav tako pomembna.

3.3 Vpliv obvezne izmenjave revizijskih družb na pogajalsko moč

Pogajalska moč vpliva na končni rezultat pogajanj med revizorjem in poslovodstvom potencialnega naročnika revizijskih storitev. Fu, Tan in Zhang (2011, str. 226) menijo, da tako revizorji kot poslovodstvo potencialnega naročnika pri pogajanjih uporabljajo lastne osebnostne značilnosti, ki vplivajo na proces pogajanja.

Ghosh in Lustgarten (2005) pojasnjujeta, da se pogajanje na trgu revizijskih storitev razlikuje od drugih, saj je trg revizijskih storitev oligopolni. To pomeni, da je le nekaj večjih revizijskih družb sposobnih (to pomeni, da imajo vire za izvedbo revizijskih storitev) opraviti revizijske storitve naročnikom, ki želijo najeti mednarodno priznane revizijske družbe ali revizijske družbe, ki opravljajo strokovno zahtevne revizijske storitve. Revizor ima v trenutnem sistemu, v katerem še ni obvezne izmenjave revizijskih družb, po opravljeni prvi reviziji pri naročniku nekaj monopolistične moči pri pogajanjih za naslednjo revizijo; naročnik pa nekaj monopsonne moči. Monopsona moč potencialnega naročnika izhaja iz dejstva, da obstaja le en kupec za ozko strokovno znanje, ki ga je revizor pridobil iz naslova že opravljene revizije. Monopolna

moč pa izhaja iz dejstva, da obstaja le en prodajalec storitev, ki je to strokovno znanje že pridobil.

Kako pomembno je pogajanje, kažejo rezultati raziskave Gibbinsa, Salterja in Webba (2001), v katerem je 67 % vprašanih revizijskih partnerjev vstopilo v pogajanja z več kot polovico strank, medtem ko so vsi revizijski partnerji vstopili v pogajanja vsaj z eno od strank. Zanimivo je, da so revizijski partnerji prepričani, da je pogajanje pomemben del njihovih odgovornosti, ki se pojavlja zelo pogosto.

Wang in Tuttle (2009, str. 227) menita, da obvezna izmenjava revizijskih družb vpliva na spodbudo revizorjev tekom pogajanj v treh smereh:

- Revizija, ki poteka zadnje leto pred izmenjavo revizijske družbe, zniža t. i. učinek priljubljenosti, kar pomeni, da revizorjem ni treba skrbeti, ali so dovolj »priljubljeni« pri poslovodstvu naročnika, da bi nadaljevali revidiranje tudi v prihodnjih letih.

Lennox (1998, str. 6–7) ugotavlja, da ima poslovodstvo gospodarske družbe še vedno veliko moči v procesu, povezanem z revizorji. Poslovodstvo namreč lahko odpusti revizijsko družbo, ne da bi se posvetovalo z delničarji. Hkrati ima poslovodstvo nekaj vpliva tudi pri izbiri nove revizijske družbe ali pri vnovičnem imenovanju obstoječe revizijske družbe, kajti oblikuje dnevni red seje, kjer se potencialne revizijske družbe izbirajo, in nastopa v procesu odločanja v primerih, ko so delničarji odsotni in pooblastijo druge prisotne na sejah za odločanje v njihovem imenu (angl. *proxy voting*). Tu se pojavita dve grožnji revizorskim družbam, in sicer kupovanje mnenj (angl. *opinion shopping*) in grožnje zamenjav (angl. *switch threat*). Kupovanje mnenj predstavlja možnost zamenjave revizijskih družb, in sicer poslovodstvo revizijsko družbo zamenja, ko je pri novi revizijski družbi več možnosti, da bo izdala mnenje brez pridržkov kot pri obstoječi revizijski družbi. Poslovodstvo pa obstoječo revizijsko družbo obdrži, če je pri novi revizijski družbi manj možnosti, da bo izdala mnenje brez pridržkov kot pri obstoječi revizijski družbi.

Grožnja zamenjav se pojavlja v primerih, ko revizorji prejemajo dodatne zaslužke za pridobljeno unikatno znanje o naročniku. To lahko poslovodstvo izkoristi kot grožnjo, da bo zamenjalo revizijsko družbo, v kolikor ne bo izdala »bolj pričakovanega« revizijskega mnenja.

Lennox (1998, str. 10) dodaja, da obvezna izmenjava revizijskih družb zmanjšuje vpliv poslovodstva na zamenjavo revizijskih družb in zato omejuje kupovanje mnenj in grožnje zamenjav.

- V letih revidiranja, katerim še ne sledi obvezna izmenjava, ima revizijska družba informacijo o tem, da so bodoči zaslužki pri naročniku omejeni z leti izmenjave. Tako se skrb revizorja za ohranjanje razmerja z naročnikom znižuje.

V okoliščinah, kjer je izmenjava revizijskih družb za naročnika predraga in začetni stroški vzpostavitve razmerja z novo revizijsko družbo previsoki, ima obstoječa revizijska družba konkurenčno prednost, ki izhaja iz možnosti nadaljnje ohranitve razmerja z obstoječim naročnikom. Posledica tega so dodatni zasluški tekom naslednjih let vzpostavljenega razmerja. To pomeni, da lahko obstoječa revizijska družba prvo leto prizna popust za opravljene storitve. Tovrstni popusti na primarnih revizijah pomenijo simptome pomanjkanja revizorjeve neodvisnosti (Ghosh & Lustgarten, 2005, str. 3). V angloameriški literaturi se takšni popusti imenujejo »low-balling« ali »fee discounting«. Ghosh in Lustgarten (2005, str. 36–37) sta pri analizi podatkov o zamenjavah revizijskih družb, pridobljenih iz baze Compustat za obdobje od 2000 do 2003, odkrila, da so bili zasluški revizijske družbe v drugem letu opravljanja revizije za istega naročnika v primerjavi s prvim letom revidiranja tega naročnika nižji za 11 %, ko je bila izvedena izmenjava večje revizijske družbe z drugo večjo revizijsko družbo, ali nižji za 24 %, ko je bila izvedena izmenjava manjše revizijske družbe z drugo manjšo revizijsko družbo.

Podobno je bilo ugotovljeno že v preteklosti, in sicer pri 214 gospodarskih družbah, ki so v obdobju od leta 1979 do leta 1984 zamenjale revizijske družbe. Simon in Francis (1988, str. 256) menita, da so bili zasluški revizijske družbe v prvem letu opravljanja revizije za 24 % nižji; v naslednjih dveh letih pa za 15 % nižji. V četrtem letu revidiranja istega naročnika pa se zasluški revizijske družbe niso pomembno razlikovali od ustaljenih zaslužkov, vzpostavljenih na dolgoročni ravni revidiranja tega naročnika.

Ghosh in Lustgarten (2005, str. 15) ugotavljata, da se pri krajših razmerjih med revizijsko družbo in naročnikom možnosti za zasluške v prihodnosti znižujejo, kar pomeni, da bi se predvsem pri manjših revizijskih družbah pogum za oblikovanje popustov pri prvi reviziji znižal. To pomeni, da se možnosti za prihodnje zasluške od istega naročnika ne bi mogle podaljševati v nedogled (kot sedaj, ko so razmerja med revizijsko družbo in naročnikom neomejena), temveč bi se natančno vedelo, kolikšno je maksimalno število let opravljanja revizije pri istemu naročniku.

- Obvezna izmenjava revizijskih družb spreminja trg za naročnike, kajti število naročnikov, ki vsako leto iščejo revizijsko družbo, se povečuje, kar vpliva na znižanje skrbi revizijskih družb za ohranitev razmerja z naročnikom.

Temeljna razlika med sistemom obvezne izmenjave revizijskih družb in trenutno vzpostavljenim sistemom je zmožnost revizorjevih pogajanj, da nadomesti izgubljenega naročnika. Ta sprememba in spodbuditev revizijskega trga pa ne bi bila mogoča le ob obvezni menjavi revizijskega partnerja.

Wang in Tuttle (2009, str. 239) ugotavljata, da bi se pri uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb spremenil način pogajanj med revizijsko družbo in poslovodstvom naročnika. Ob

odsotnosti obvezne izmenjave revizijskih družb se bodo namreč revizorji polastili obvezujočih strategij, kar pomeni, da bodo enostransko spreminjali stališča in pozicije tako, da bodo imeli manj koristi za sebe in bodo posledično sprejeli zahteve druge strani. Ob uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb pa bi revizorji postali manj kooperativni pri pogajanjih z naročnikom, še posebej v letu pred izmenjavo.

3.4 Vpliv obvezne izmenjave revizijskih družb na tržno strukturo revizijskega trga

Revizijski trg po evropski klasifikaciji ekonomskih dejavnosti (angl. *Statistical Classification of Economic Activities in the European Community*) spada v podrazred M69.2, ki obsega računovodstvo, knjigovodstvo, revizijske dejavnosti in davčno svetovanje. Ta razred vsebuje tudi sekundarne aktivnosti, kot so poslovne svetovalne storitve in storitve svetovanja poslovodstvu. Storitve, ki ji opravljajo revizijske družbe, so določene v štirih temeljnih kategorijah, in sicer (Accountancy Market Report 2008 v LeVourch & Morand, 2011, str. 13):

- revidiranje in računovodstvo,
- davčne in pravne storitve,
- storitve podjetniških financ in obnove poslovanja,
- poslovno svetovanje in svetovanje poslovodstvu.

Trg revizijskih storitev je oligopolni, saj na trgu nastopa sorazmerno majhno število (od 5-8) precej močnih ponudnikov. Na trgu revizijskih storitev je leta 1980 poslovalo osem velikih revizijskih družb, ki so se združevale in leta 2000 je tako ostalo le še pet velikih revizijskih družb. To število se je znižalo na štiri, ko je propadel Arthur Andersen leta 2002. Pomembne tržne deleže trga revizijskih storitev dosegajo Deloitte, KPMG, Price Waterhouse Coopers in Ernst & Young.

Raziskava, osredotočena na Evropsko unijo in Veliko Britanijo, nam omogoča pregled tržnih deležev. V 19 državah članicah EU delež t. i. revizijskih družb Big 4 obsega manj kot 26 %; manj kot 10 % pa ta delež znaša v petih državah članicah EU (to so: Češka, Estonija, Madžarska, Poljska in Slovenija). Na Danskem, v Luksemburgu, na Švedskem in v Veliki Britaniji je tržni delež t. i. revizijskih družb Big 4 znatno višji, in sicer med 35 % in 44 %.

Deleži t. i. Big 4 se pri upoštevanju revizijskega trga, ki obsega samo storitve v gospodarskih družbah, katerih vrednostni papirji kotirajo na borzah (in ne celotnega revizijskega trga, kot je upoštevan zgoraj) malce razlikujejo. Povprečni tržni delež t. i. revizijskih družb Big 4 tako presega 90 %; od tega le Bolgarija, Grčija in Francija nimajo tolikšne koncentracije na revizijskem trgu. Če se upošteva kombinacija velikih gospodarskih družb in posameznih gospodarskih panog, se tržni delež t. i. revizijskih družb Big 4 celo približuje 100 % (LeVourch & Morand, 2011, str. 6).

Glede na to, da je tržna koncentracija velikih revizijskih družb že od leta 2000 visoka, je GAO med letoma 2006 in 2008 opravila raziskavo o koncentraciji na revizijskem trgu. Anketiranih je bilo 595 velikih gospodarskih družb, izbranih med 6.000 gospodarskimi družbami, ki so v poslovni ameriški reviji »Fortune« uvrščene med 1.000 največjih ameriških gospodarskih družb po prihodkih. V času med 2003 in 2007 je bilo uresničenih skoraj 6.000 izmenjav revizijskih družb med javnimi delniškimi družbami na ameriškem trgu. Razlog izmenjav v letu 2003 je bil propad revizijske družbe Arthur Andersen (United States General Accounting Office, 2008, str. 86). Zanimivo je, da je bilo v obdobju med 2003 in 2006 uresničenih 28 izmenjav revizijskih družb letno na 1.000 večjih javnih delniških družb; 84 izmenjav letno na 1.000 srednje velikih javnih delniških družb in 264 izmenjav letno na 1.000 manjših javnih delniških družb (United States General Accounting Office, 2008, str. 24). To pomeni, da se izmenjave revizijskih družb najpogosteje pojavljajo med manjšimi javnimi delniškimi družbami. Hkrati je zanimivo, da je 57 % anketiranih javnih delniških družb odgovorilo, da je konkurenca za revizijske storitve zadostna; 70 % manjših javnih delniških družb je menilo, da je raven konkurence za revizijske storitve primerna in le 40 % Fortune 1.000 velikih javnih delniških družb se je s tem strinjalo ter več kot 50 % srednje velikih javnih delniških družb je bilo istega mnenja (United States General Accounting Office, 2008, str. 27).

Ena izmed spodbud za doseganje večjih tržnih deležev manjših revizijskih družb je obvezna izmenjava revizijskih družb. Comunale in Sexton (2005, str. 243–244) menita, da ima pri obvezni izmenjavi revizijskih družb na vsakih devet ali manj let obdobje zamenjave majhen vpliv na tržni delež. Pri proučevanju izmenjave t. i. velikih pet revizijskih družb (Ernst & Young, Deloitte, Arthur Andersen, Peat Marwick – predhodnik KPMG, Price Waterhouse Coopers) v obdobju od leta 1995 do leta 1999 pri družbah, katerih vrednostni papirji se uvrščajo na delniški indeks S & P 500, sta ugotovila, da bi uvedba obvezne izmenjave revizijskih družb dolgoročno spremenila (povečala ali znižala) tržne deleže t. i. velikih pet revizijskih družb v razponu od 0 % do 5 %; te ugotovitve pa bi po njunem mnenju bile ustrezne tudi na trgu z nastopajočimi velikimi štirimi revizijskimi družbami (torej brez družbe Arthur Andersen).

Kallapur, Sankaraguruswamy in Zang (2010, str. 36) menijo, da obstoječe ravni tržne koncentracije na revizijskem trgu ne predstavljajo problema za kakovost revidiranja, prav nasprotno, koncentracija revizijskega trga naj bi bila povezana z višjo kakovostjo revidiranja. Podobnega mnenja so Francis, Michas in Seavey (2011, str. 2), ki so dokazali, da je v državah, kjer t. i. revizijske družbe Big 4 revidirajo večji obseg javnih delniških družb, pri javnih delniških družbah, ki jih revidirajo tako Big 4 kot tudi druge revizijske družbe, kakovost računovodskih izkazov (merjena glede na obseg uravnavanja dobička) višja v primerjavi z državami, kjer je tržni delež t. i. revizijskih družb Big 4 na revizijskem trgu nižji. Zanimiva je tudi ugotovitev, da je kakovost revidiranja računovodskih izkazov (merjena glede na obseg uravnavanja dobička) nižja v tistih državah, v katerih je višja koncentracija med t. i. revizijskimi družbami Big 4. Neenakomerna koncentracija tržnih deležev znotraj skupine

revizijskih družb Big 4 po besedah Francis et al. (2011, str. 28) lahko prizadene kakovost revidiranja.

V študiji o potencialnih vplivih obvezne izmenjave revizijskih družb, ki jo je leta 2003 izvedla GAO, je sodelujoča skupina javnih revizijskih družb odgovorila, da bi obvezna izmenjava imela le malo vpliva na tržne deleže revizijskega trga, in sicer je 83 % vprašanih menilo, da bi se manjšemu številu revizijskih družb tržni delež povečal ali pa bi koncentracija le-teh ostala enaka (United States General Accounting Office, 2003, str. 7).

3.5 Temeljne ugotovitve študij o vplivu obvezne izmenjave revizijskih družb na mikro raven (kakovost in cene revidiranja ter pogajalsko moč) in makro raven (strukturo revizijskega trga)

S pomočjo pregleda študij sem pridobila dodatne ugotovitve o tem, ali so vplivi obvezne izmenjave revizijskih družb pozitivni ali negativni. Študije, ki so proučevale vpliv na kakovost revidiranja, so zaradi različnega dojemanja pojma »kakovost« revidiranja, to izrazile:

- z informacijsko asimetrijo (večja kakovost revidiranja – zniževanje informacijske asimetrije v večjem obsegu);
- s strokovnim znanjem o naročniku in panogi, v kateri naročnik deluje (večja kakovost revidiranja – večji obseg posedovanja strokovnega znanja o naročniku);
- z zaznavo napak (večja kakovost revidiranja – višja možnost zaznave napak v računovodskih izkazih in manjša verjetnost pomanjkljivosti revidiranja).

Ugotovljeno je, da je v primerih, kjer je bila kakovost revidiranja opazovana z informacijsko asimetrijo, obvezna izmenjava revizijskih družb pozitivno vplivala na kakovost, saj se je kakovost revidiranja po tretjem letu razmerja med naročnikom in revizijsko družbo slabšala. Srinidhi et al. (2010, str. 27) ugotavljajo, da se obvezna izmenjava revizijskih družb ne bi smela uvesti za vse gospodarske družbe, saj je kakovost revidiranja gospodarskih družb, za revidiranje katerih ni potrebno unikatno znanje, nevtrarno povezana s trajanjem razmerja. To pomeni, da bi uvedba obvezne izmenjave revizijskih družb tovrstnim gospodarskim družbam prinesla več bremena kot koristi. Uvedba obvezne izmenjave revizijskih družb bi imela po besedah Bella et al. (2011), Tanyija et al. (2010), Nashwe (2004), Carcella in Nagyja (2004), Bowlina et al. (2012), Gunnya et al. (2007) in Romanusa et al. (2008) negativen vpliv na kakovost revidiranja, kar bi povzročilo:

- povečanje obsega revizorjeve neučinkovitosti (zaznane v prvih letih razmerja);
- povečanje zamud pri izdaji mnenj (angl. *Audit report lag*);
- povečanje možnosti dejanj prevare (tovrstna dejanja so ugotovljena predvsem v prvih treh letih razmerja);

- povečanje zaupanja v poslovske predstavitve in posledično zniževanje naporov revizorjev za odkrivanje napak;
- povečanje možnosti revizorjevih pomanjkljivosti in resnih napak (ugotovljene so v prvih letih razmerja);
- povečanje verjetnosti prevrednotenja računovodskih izkazov (zaradi nezadostnega poznavanja naročnika).

Hkrati je zanimivo, da so investitorji dolgotrajno razmerje med naročnikom in revizijsko družbo zaznali kot bolj zanesljivo in bolj kakovostno, zato bi uvedba obvezne izmenjave imela negativne posledice na to njihovo zaznavo. Bančni uradniki, sodelujoči v raziskavi, pa so zaznali uvedbo obvezne izmenjave kot nevtravno povezano s kakovostjo revidiranja, toda pozitivno povezano z neodvisnostjo revizorjev.

Glede na dodatno pregledane študije menimo, da bi se sicer zaznava revizorjeve neodvisnosti izboljšala z uvedbo obvezne izmenjave revizijskih družb, toda vpliv obvezne izmenjave revizijskih družb na kakovost revidiranja bi bil negativen.

Po mnenju Simunica (1980) so dejavniki, ki vplivajo na cene revizijskih storitev, odvisni od velikosti, tveganja in kompleksne zgradbe naročnika. Pri obvezni izmenjavi revizijskih družb, bi se tako cene revizijskih storitev v splošnem povečale, kar ugotavljajo tudi Farag et al. (2011). Obvezna izmenjava revizijskih družb bi sprožila povišanje cen v največji meri pri globalnih decentraliziranih gospodarskih družbah, kajti najvišje cene revizijskih storitev so po ugotovitvah Sinneta & Raagasa (2012) dosežene prav pri tovrstnih gospodarskih družbah. Toda ne smemo zanemariti pogajanj, ki tudi vplivajo na cene revizijskih storitev.

Obvezna izmenjava revizijskih družb bi pri pogajanjih izboljšala okoliščine pogajanj. Namreč, vpliv posloводства bi bil pri zamenjavi revizijskih družb nižji in tako bi se lahko omejilo kupovanje mnenj in grožnje zamenjav revizijskih družb. Hkrati bi se možnost popustov pri prvih revizijah znižala, kajti revizijske družbe bi se soočale s tem, da dogovorjenega popusta pri prvi reviziji ne bi bilo mogoče nadoknaditi z zaslužki v naslednjih letih. Dolžina razmerja bi bila namreč z obvezno izmenjavo določena in posledično bi bili zaslužki časovno omejeni. Sklepamo, da bi to vplivalo na oblikovanje nižjih popustov glede na trenutne. Pri pogajanjih bi se ob uvedbi obvezne revizije spremenil tudi način pogajanja, kajti revizijske družbe bi bile pri pogajanjih manj kooperativne in se ne bi v tolikšni meri prilagajale stališčem pogajalcev naročnikov. Skrb za ohranitev naročnika posledično ne bi bila tako visoka in izrazita kot je v trenutnem sistemu.

Večjih vplivov uvedba obvezne izmenjave revizijskih družb na revizijski trg naj ne bi imela. Nekateri so izrazili mnenje, da bi se sicer tržni deleži srednje velikih in manjših revizijskih družb povečali, toda ne v pomembni meri. Zopet drugi so mnenja, da bi se koncentracija že obstoječih velikih revizijskih družb samo še povečala. Comunale in Sexton (2005) menita, da bi se tržni deleži t. i. velikih pet revizijskih družb v povprečju dolgoročno spremenili

(povečali ali znižali) v razponu od 0 % in 5 %. Gospodarske družbe, uvrščene na lestvico Fortune 1.000, menijo, da so tržni deleži t. i. revizijskih družb Big 4 ustrezni. Almutairi et al. (2009) in Francis et al. (2011) pa podajajo ugotovitev, da se kakovost revizijskih storitev zaradi tovrstne koncentracije na revizijskem trgu dejansko izboljšuje in ne obratno. Francis et al. (2011) hkrati opozarjajo, da bi večji problemi lahko nastali le v primerih neenakomerne koncentracije tržnih deležev znotraj skupine Big 4.

4 ANALIZA INDIVIDUALNIH ODGOVOROV RAZLIČNIH INTERESNIH SKUPIN NA VPRAŠALNIKA EVROPSKE KOMISIJE IN ODBORA ZA JAVNO NADZORSTVO REVIZIJSKIH DRUŽB GLEDE ZAHTEVE PO OBVEZNI IZMENJAVI REVIZIJSKIH DRUŽB

Neodvisno revizorjevo mnenje na objavljena računovodska poročila pooseblja kredibilnost in zanesljivost informacij, ki jih poročila vsebujejo. To posledično sproži signal za vse uporabnike tovrstnih informacij. Ti niso samo pripravljalci informacij (ki so zaposleni v revidirani gospodarski družbi), temveč tudi vsi, ki bi želeli na različne načine sodelovati z gospodarsko družbo, katere računovodska poročila so objavljena.

4.1 Pomen revidiranja za različne interesne skupine

Vsak posameznik ima od objavljenih revidiranih informacij različna pričakovanja. Tako želijo delničarji z revizijo zaščititi svoje interese v revidirani družbi. Poslovodstvo naročnika želi, da bi revizorji razumeli lastnosti družbe, ki jo revidirajo, ter z nasveti o poslovanju omogočili dodano vrednost in pomagali pri dostopu do virov za poslovanje naročnika.

Zakonodajni organi v reviziji želijo, da bi bili revizorji odgovorni za doseganje postavljenih standardov izvedbe revizije in ohranjanje kakovosti revidiranja. Nadzorni organi naročnika pa označujejo revizorje kot ustrezen organ za potrditev, da naročnik deluje v skladu s pravili in zakoni. Upniki razumejo revizijo kot zagotovitev, da bi bil naročnik tudi nadalje zmožen plačevati blago in storitve ter poplačati morebitna druga financiranja. Zaposleni pri naročniku revizijskih storitev želijo, da jim revidiranje zagotovi določeno udobje glede varnosti delovnega mesta in izpostavi smernice v prihodnosti.

Revizijske družbe izvajajo revizijo tudi z namenom, da bi si zagotavljale izzivov polno delo ter da bi z referencami privlačile najboljše kadre (Stakeholder expectations of audit, 2008, str. 8).

Dao, Mishra in Raghunandan (2008, str. 299) menijo, da je zaznava kakovosti revidiranja s strani investorjev zelo pomembna, saj vpliva na njihovo zaupanje v zanesljivost računovodskih izkazov in posledično to podpira močan in aktiven trg kapitala. Hkrati tudi

dodajajo, da zakonodajalci, regulatorji in drugi spodbujajo diskusije o dolgotrajnem razmerju med naročnikom in revizijsko družbo ter o vplivu takšnih razmerij na neodvisnost revizorja in kakovost revidiranja.

Torej je želja vseh, za katere so objavljeni revidirani računovodski izkazi pomembni, da je revidiranje opravljeno kakovostno in brez vplivov razmerij med naročnikom in revizijsko družbo. Z zagovarjanjem, da bi obvezna izmenjava revizijskih družb pomenila revidiranje računovodskih izkazov z »novimi očmi« (angl. *fresh eyes*), ki bi revidirale računovodske informacije natančneje in bolj kakovostno, se je že v sedemdesetih letih 20. stoletja začelo raziskovati, ali ta izjava drži. Sedaj pa se to poizvedovanje nadaljuje.

4.2 Predstavitev vprašalnikov, ki sta predmet analize

- **Vprašalnik Evropske komisije z naslovom Zelena knjiga, Revizijska politika: kaj smo se naučili iz krize**

Evropska komisija je pomemben korak k zahtevi po obvezni izmenjavi revizijskih družb naredila z izdajo vprašalnika s spremnim besedilom dne 13. oktobra 2010. S tem vprašalnikom je želela začeti z razpravo o temah, kot so »vloga revizorjev, vodenje in neodvisnost revizijskih družb, nadzor nad revizorji, konfiguracija računovodskega trga, vzpostavitev enotnega trga za zagotavljanje revizijskih storitev, poenostavitev predpisov za mala in srednje velika podjetja ter male in srednje velike izvajalce strokovnih storitev ter mednarodno sodelovanje pri nadzoru nad svetovnimi omrežji revizijskih družb« (Evropska komisija, 2010, str. 5).

V magistrskem delu sem se osredotočila predvsem na zahtevo po obvezni izmenjavi revizijskih družb, zato sem preučila odgovore na eno vprašanje, in sicer na **vprašanje št. 18**, ki se glasi (Evropska komisija, 2010, str. 14): »Ali bi bilo treba časovno omejiti trajanje najemanja revizijskih podjetij? Če je tako, za koliko časa največ naj bi bilo revizijsko podjetje najeto?«

Rok za oddajo komentarjev je bil 10. december 2010. Komisija je prejela 688 odgovorov; od tega je bilo več kot dve tretjini odgovorov iz Nemčije, Velike Britanije, Francije in Španije. Odgovori so zastopali stališča predstavnikov revizijske stroke (59 %), pripravljalcev računovodskih izkazov (21 %), javnih organov (8 %), uporabnikov računovodskih izkazov (3 %), akademikov (4 %), revizijskih komisij (1 %) in fizičnih oseb oziroma drugih uporabnikov finančnih informacij (ca. 4 %) (European Commission, 2011, str. 3).

- **Vprašalnik Odbora za javno nadzorstvo revizijskih družb**

V okviru inšpekcijskih pregledov posameznih revizijskih družb, ki jih je izvedel PCAOB, je bilo ugotovljenih mnogo nepravilnosti, predvsem pri revidiranju računovodskih postavk z

visokim tveganjem, kot so prihodki, poštena vrednost, ocene posloводства, določitev materialnosti in obsega revidiranja. Nepravilnosti so se pojavljale pri vseh vrstah gospodarskih družb. PCAOB ocenjuje, da so nepravilnosti pri revidiranju posledica neustrezne določitve poklicne nezaupljivosti pri opravljanju revizijskih postopkov in ocenjevanju rezultatov revidiranja (Public Company Accounting Oversight Board, 2008, str. 2).

Da bi dosegel spremembo pri zaznavanju razmerja med naročniki in revizorji, je PCAOB z vprašalnikom spodbudil razmišljanje o obvezni izmenjavi revizijskih družb ter določitev vseh prednosti in slabosti tovrstne uvedbe. Že od leta 1970 se namreč v ZDA obvezna izmenjava revizijskih družb obravnavana kot povod za spremembo procesa revidiranja, toda resnejšega pristopa k uzakonitvi te možnosti v ZDA še ni bilo. PCAOB priznava, da bi uvedba obvezne izmenjave revizijskih družb znatno spremenila postopek revidiranja, kajti nastale bi motnje in visoki stroški revidiranja. Z vprašalnikom poskuša spodbuditi naslovnike k razmisleku, kakšne motnje in kolikšni stroški bi nastali pri tovrstni spremembi ter ali bi obvezna izmenjava revizijskih družb služila ciljem PCAOB, kot sta zaščita investitorjev in povečanje kakovosti revidiranja ter neodvisnost revizorja (Public Company Accounting Oversight Board, 2011, str. 3).

Vprašalnik so javno objavili dne 16. avgusta 2011. Rok za oddajo komentarjev je bil 14. december 2011. Vodja PCAOB, James Doty, je decembra 2011 priznal, da večina odzivov na vprašalnik nasprotuje uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb, toda hkrati je pozval k razmisleku o boljši alternativni (Tysiac, 2012). Rok za oddajo komentarjev je bil tako uradno podaljšan do 22. aprila 2012.

PCAOB je z namenom nadaljnje razprave organiziral tri javna srečanja na temo »Neodvisnost revizorjev in izmenjava revizijskih družb«, in sicer dne 21. in 22. marca 2012, 28. junija 2012 in 18. oktobra 2012. Dokončne rešitve niso dosegli.

Do 1. decembra 2012 je bilo prejetih 683 komentarjev na obravnavano temo. Nekateri od teh komentarjev so bili naknadno izbrisani, vendar pa so še vedno prišteti k skupni številki 683 odgovorov. Analize prejetih odgovorov PCAOB doslej še ni zaključil.

V okviru analize odzivov na vprašalnik PCAOB sem v magistrskem delu pregledala skupaj 314 odgovorov. Približno 20 pregledanih odgovorov podpira zahtevo po obvezni izmenjavi revizijskih družb, ostali so jo zavrnil. Ob predpostavki, da je tendenca nikalnih odgovorov tudi v drugem nepregledanem delu odgovorov podobna, bi pri ekstrapolaciji pregledanih odgovorov to pomenilo, da bi 44 odgovorov od približno 683 odgovorov podprlo obvezno izmenjavo revizijskih družb, kar bi predstavljalo 6,4 % vseh prejetih odzivov.

Te ugotovitve so podobne ugotovitvam The Financial Instruments Reporting and Convergence Alliance⁵, ki ugotavlja, da je do januarja 2012 bilo prejetih 612 odgovorov z 92 % deležem odgovorov, ki nasprotujejo uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb (The Financial Instruments Reporting and Convergence Alliance, 2012, str. 2).

4.3 Analiza individualnih odgovorov interesnih skupin glede zahteve po obvezni izmenjavi revizijskih družb

Individualni odgovori, ki so bili upoštevani v analizi, so odgovori na vprašalnik Evropske komisije z naslovom Zelena knjiga, Revizijska politika: kaj smo se naučili iz krize ter na vprašalnik PCAOB o revizorjevi neodvisnosti in izmenjavi revizijskih družb (zgoraj podrobneje opisana). Pri odgovorih na oba vprašalnika so sodelovale različne interesne skupine, katerih odgovore sem za lažjo analizo razvrstila v naslednje skupine: zakonodajni organi, strokovnjaki revizijskega področja, pripravljavci računovodskih izkazov, uporabniki računovodskih izkazov in akademiki.

4.3.1 Odziv zakonodajnih organov

Prevladujoča večina odgovorov podaja negativno mnenje o obvezni izmenjavi revizijskih družb; nekaj odgovorov pa celo odobrava takšno spremembo zakonodaje.

Zaznane prednosti obvezne izmenjave revizijskih družb so:

- **večja neodvisnost.** Revizijska ekipa se v revizijskem poslu naročnika ne izmenjuje v celoti, zato se ekonomski interesi med revizijsko družbo in naročnikom ohranjajo. To pomeni, da bi obvezna izmenjava revizijskih družb kot dodatek k izmenjavi revizijskih partnerjev zagotovila večjo neodvisnost in imela pozitiven vpliv na kakovost revidiranja (Committee of European Securities Regulators, 2011, str. 7);
- **spodbuditev delovanja revizijskega trga,** kajti povečanje števila razpisov bi mnoge revizijske družbe spodbudilo k sodelovanju na razpisih na dolgi rok (Committee of European Securities Regulators, 2011, str. 7);
- **uvedba novega svežega pristopa k revidiranju,** ker bi se z izmenjavo revizijskih družb prenovil pristop za izvajanje revidiranja in za doseganje ključnih odločitev. Hkrati bi se omilili določeni pomisleki, ki pri revidiranju nastanejo ob dolgotrajnem razmerju med naročnikom in revizijsko družbo (Financial Reporting Council, 2010, str. 21);
- **temeljna sprememba revizijskega procesa,** saj možnost izgube naročnika revizijskim družbam ne bi več predstavljala velike grožnje, kot jim jo predstavlja sedaj (Financial Supervisory Authority in Finland, 2010, str. 7).

⁵ Zaradi lažjega iskanja literature in virov na spletnih straneh sem v tem poglavju ohranila poimenovanja institucij v angleškem jeziku. Pri virih za odzive na Zeleno knjigo namreč nisem mogla navesti neposredne internetne povezave na individualni odgovor, kajti vzpostavljena je preusmeritev na osnovno stran Evropske komisije.

Zaznane slabosti obvezne izmenjave revizijskih družb so:

- **porast stroškov za novega naročnika in revizijsko družbo ter časovno obsežnejše revidiranje v prvih letih.** V prvih letih po izmenjavi bi tako revizijska družba kot novi naročnik potrebovala več časa za izvedbo revizijskega posla, pri čemer pa se naraščajoči stroški ne bi odrazili v povečanju kakovosti revidiranja (Ministry of Finance of the Slovak Republic, 2010, str. 10). Vlada Velike Britanije ugotavlja, da bi obvezna izmenjava revizijskih družb v Veliki Britaniji vsakih pet let povečala stroške za približno 55 milijonov funtov letno za vse britanske gospodarske družbe (UK Government, 2010, str. 10–11);
- **porast problematike pri poslovnih skupinah z mrežo poslovalnic in hčerinskih družb po svetu.** Hellenic Accounting and Auditing Standards Oversight Board (2011, str. 7) meni, da bi morala pri mednarodnih poslovnih skupinah krovna gospodarska družba, ki ni rezident Evropske unije in zato ne bi bila zavezana k morebitni obvezni izmenjavi revizijskih družb, revidiranje hčerinskih družb opustiti ali pa vlagati ogromna denarna sredstva za zagotovitev ustreznosti poslovanja teh hčerinskih družb;
- **omejitev vloge odločanja posameznih gospodarskih družb za revizijsko družbo** predvsem v času, ki ustreza posamezni gospodarski družbi in glede na njene posamezne poslovne potrebe (Professional and Business Services Group, 2010, str. 6).

Druge ugotovitve so:

- **strinjanje z obvezno izmenjavo revizijskih družb.** Grožnja domačnosti naj bi nastopila po osmih letih opravljanja revidiranja istega naročnika, kar bi vplivalo na oslabitev strokovne presoje revizorja. Zato bi se za vse gospodarske družbe, ki delujejo na trgu kapitala, določila obvezna izmenjava revizijskih družb vsakih osem let (Office of the Director of Corporate Enforcement in Ireland, 2010, str. 9). Obvezna izmenjava revizijskih družb skupaj z izmenjavo partnerjev revizijskega posla bi se za družbe, ki delujejo na trgu kapitala, uzakonila za sedem let (Independent regulatory board for auditors, 2010, str. 8). S kombinacijo izmenjave tako partnerjev revizijskega posla kot tudi revizijskih družb se strinja tudi Authority of Audit and Accounting (2011, str. 4);
- **pomanjkanje javnih razpisov za revizijske storitve** in posledično uresničevanje štirih večjih tveganj (Haddrill, 2011, str. 1–2):
 - dolgotrajno razmerje med naročnikom in revizijsko družbo povečuje grožnjo domačnosti, kar vodi k pomanjkanju izziva za revidiranje naročnika;
 - izguba zaupanja širše javnosti v revidiranje kot rezultat zaznave, da so revizorji blizu poslovodstvu naročnika;
 - pomanjkanje konkurence na trgu revizijskih storitev, kar je mogoče odpraviti le z omogočanjem drugim t. i. revizijskim družbam non Big 4, da prevzamejo revidiranje večjih gospodarskih družb, ki delujejo na trgu kapitala;

- revizijske družbe ne bodo izboljšale kakovosti lastne ponudbe ali stremele k razlikovanju od ostalih na osnovi kakovosti, če bodo vedele, da je možnost njihove zamenjave minimalna.

Haddrill (2011, str. 3) tako meni, da bi se moral vsakih 10 let pripraviti razpis za revidiranje gospodarskih družb, ki delujejo na trgu kapitala, ali pa pripraviti pojasnilo, zakaj to ni bilo uresničeno.

4.3.2 Odziv strokovnjakov revizijskega področja

Glede na to, da je pojmovanje »strokovnjak« preširoko, smo v okviru te preučevane interesne skupine opravili analizo odgovorov štirih podskupin, in sicer t. i. velikih štirih revizijskih družb (angl. *Big 4*), ostalih revizijskih družb ter revizijskih inštitutov in revizijskih komisij. Ugotovitve slednjih dveh skupin - revizijskih inštitutov in revizijskih komisij - so združene, kajti gre za skupnost strokovnjakov, ki pregledujejo, ocenjujejo in nadzirajo postopke revidiranja. Obe skupini posredno vplivata na izboljšanje kakovosti revidiranja za naročnika, in sicer inštitut poleg rednih pregledov revizijskih družb izobražuje revizorje o standardih in tako omogoča, da bo revidiranje posameznega naročnika opravljeno strokovno; revizijske komisije pa nadzirajo proces finančnega poročanja ter postopke revidiranja in se na osnovi potreb družbe, v kateri delujejo, odločijo o izbiri najbolj ustreznega revizorja za to družbo. Tako posredno omogočijo kakovostne informacije za vse uporabnike revidiranih računovodskih izkazov.

4.3.2.1 Revizijske družbe Big 4

Zaznane prednosti obvezne izmenjave revizijskih družb.

Zanimivo je, da so vse Big 4 revizijske družbe proti uvedbi obvezne izmenjave in zaznanih prednosti v odzivih ne podajajo.

Zaznane slabosti obvezne izmenjave revizijskih družb so:

- **negotovost revizijskih družb pri načrtovanju revizijskih poslov.** Ta negotovost bi imela največji učinek na načrtovanje potreb po revidiranju in posledično načrtovanju lokacije ter selitve najboljšega revizijskega osebja s posebnimi znanji. Hkrati bi se dolgoročne investicije v razvoj strokovnega znanja posamezne industrijske panoge omejile, kar bi posledično negativno vplivalo na pridobitev in ohranjanje strokovno podkovanih talentov med revizijskim osebjem (KPMG, 2011, str. 10). Z negativnim učinkom na kariere posameznih nadarjenih revizorjev v reviziji se strinjata tudi Ernst & Young in Deloitte, KPMG pa nadalje dodaja, da bi pospeševanje selitve delovne sile v revizijski stroki negativno vplivalo na kakovost revidiranja, dolgoročno pa tudi na trajnost revizijske stroke v zasebnem sektorju (KPMG, 2011, str. 10);

- **povečanje stroškov revidiranja in znižanje kakovosti revidiranja.** Revizijska družba Ernst & Young meni, da bi obvezna izmenjava revizijskih družb znatno povečala stroške procesa revidiranja kot celoto in hkrati stroške revizijskih družb kot del tega procesa (E & Y, 2011, str. 11). Deloitte ocenjuje, da bi dodatni stroški revidiranja 500 največjih gospodarskih družb pri obvezni izmenjavi revizijskih družb znašali 2 milijona dolarjev letno za en revizijski posel. Pri desetletni izmenjavi bi to pomenilo učinek na sistem v vrednosti približno 1 milijarde dolarjev, kar bi morali prevzeti ali naročniki ali revizijske družbe ali oboji (Echevarria, 2011, str. 11);
- **pomanjkanje znanja in posledično večja tveganja v prvih letih revidiranja.** Revizijska družba Ernst & Young navaja, da prvih nekaj let novega razmerja med naročnikom in revizijsko družbo predstavlja višjo raven revizijskega tveganja (E & Y, 2011, str. 9). Iz tega lahko sklepamo, da je možnost neustreznega revizorjevega mnenja posledično višja. KPMG (2010, str. 29) priznava, da slaba kakovost revidiranja ali neustreznost revizorjevega mnenja škodi ugledu revizijske družbe in znatno vpliva na sedanje in bodoče potencialne revizijske posle;
- **omejitev izbora revizijske družbe v specializiranih panogah.** Določene gospodarske družbe, ki imajo raznolike diverzificirane dejavnosti ali pa poslujejo v specializiranih panogah, bi pri obveznih razpisih in posledično izmenjavi revizijskih družb imele omejeno izbiro revizijskih družb, kajti le manjše število revizijskih družb bi bilo sposobnih revidirati njihove dejavnosti. To bi bilo za tovrstne gospodarske družbe zelo drago in časovno zamudno (PWC, 2011, str. 6);
- **problemi pri mednarodnem poslovanju.** Mednarodna gospodarska družba bi po uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb morala na globalni ravni zamenjati revizorja skladno z zahtevami različnih zakonodaj ali pa uporabiti različne revizijske družbe v tistih državah, kjer zakonodaja zahteva obvezno izmenjavo revizijskih družb. To bi bilo zelo drago, neučinkovito in nepraktično (Deloitte, 2010, str. 12–13);
- **neprimeren čas izmenjave revizijskih družb.** Za naročnika, ki bi v času, ko se sooča z zelo pomembnimi poslovnimi dogodki (prevzemi, združitve z drugo gospodarsko družbo ali spremembe na trgu), moral zamenjati revizijsko družbo, bi takšna izmenjava bila zelo zahtevna za obe strani – za naročnika in novo revizijsko družbo (E & Y, 2011, str. 9).

Druge ugotovitve so:

- **zadovoljstvo s trenutnim sistemom izmenjave.** Pri E & Y (2011, str. 6) menijo, da se kljub temu da revizijske družbe ostajajo pri istemu naročniku dalj časa, ljudje, ki izvajajo revidiranje kot tudi poslovodstvo naročnika, pogosto menjajo. Trenutno uzakonjena izmenjava partnerjev revizijskih poslov vsakih pet let in menjava preostalega osebja revizijskega posla podaja nove poglede na revizijska vprašanja.

4.3.2.2 Ostale revizijske družbe

Odzivi preostalih revizijskih družb so podobni ugotovitvam t. i. revizijskih družb Big 4, neke posebnosti pa so bile dodatno opažene. Tako je revizijska družba Grant Thornton dodala, da verjame, da bi dolgotrajno razmerje med naročnikom in revizijsko družbo vplivalo na zaznavo izgube revizorjeve objektivnosti v določeni časovni točki. V tem problemu pa sta neznani dve spremenljivki, in sicer v kolikšnem obsegu bi bila objektivnost »prizadeta« in v kateri časovni točki bi se to dogodilo (Grant Thornton, 2011, str. 2).

Zaposleni revizorji v revizijski družbi BDO dodajajo (2011, str. 7), da bi obvezna izmenjava revizijskih družb najbolj prizadela manjše revizijske družbe, saj bi se stroški nesorazmerno povečali, kar bi posledično lahko vplivalo na izstop manjših revizijskih družb iz revizijskega trga revidiranja gospodarskih družb, delujočih na trgu kapitala. To bi še dodatno povečalo koncentracijo tržnega deleža preostalih večjih revizijskih družb.

V revizijski družbi WeiserMazars (2011, str. 6) pa ugotavljajo, da so alternative obvezni izmenjavi revizijskih družb seznanjanje glede opravljenih nadzorov s strani PCAOB; trenutno odbor ne objavlja temeljnih vzrokov pri ugotovljenih nepravilnosti pri opravljenih inšpekcijah in tudi ne podaja dodatnih dokazov. Tako revizijske družbe ne vidijo povezav med ugotovitvami PCAOB in pomanjkanjem revizorjeve neodvisnosti, objektivnosti ali strokovne skeptičnosti. Naslednja alternativa predstavlja povečanje odgovornosti in izboljšanje delovanja revizijskih komisij; pri tem lahko pomaga SEC, ki bi predpisal komunikacijo med revizijsko komisijo in revizorjem ter med revizijsko komisijo in poslovodstvom. Dodatni ukrepi, ki bi lahko izboljšali delovanje revizijskih komisij, pa se nanašajo na zagotovitev neodvisnosti komisij od poslovodstva ter povečanje računovodskega in revizijskega znanja članov komisij.

4.3.2.3 Odziv revizijskih komisij in revizijskih inštitutov

Zaznane prednosti obvezne izmenjave revizijskih družb so:

- **omejitve groženj domačnosti**, ki bi lahko povzročile pomanjkanje neodvisnosti revizorja in znižale strokovni dvom v potrditve in predstavitve poslovodstva (The Federation of Mediterranean Accountants, 2011, str. 4). Omejitev groženj domačnosti kot prednost omenjata tudi van Damme in Johnson (Federation of European Accountants, 2010, str. 30);
- **novi pristopi nove revizijske ekipe**, ki bi ugotavljala obstoječe računovodsko stanje s t. i. »novimi očmi« (angl. *fresh eyes*) in obravnavala kompleksna revizijska vprašanja, ki jih morebiti obstoječi revizor ni (Dahl, Anderson & Petersen, 2011, str. 2);
- **postopek zbiranja ponudb za revizijske storitve kot pomoč naročnikom**. Pri zbiranju ponudb lahko naročnik podrobno preveri obstoječe zahteve računovodskega poročanja in ga obogati z novimi spoznanji (Dahl et al., 2011, str. 2);

- **omogočanje večje primerljivost računovodskih izkazov med naročniki**, kajti revizijske družbe lahko medsebojno sodelujejo pri reševanju posebnih računovodskih problemov in tako omogočijo primerljivost računovodskih izkazov med leti menjave (Abelli, 2011, str. 4);
- **omejitev pritiska posloводства**, saj se bi natančno vedelo, kako dolgo bi bilo obdobje potencialnih bodočih zaslužkov iz naslova revidiranja, zato bi bila revizijska ekipa, ki bi opravljala revizijski posel, pod manjšim pritiskom posloводства (Bowen, 2011, str. 1).

Zaznane slabosti obvezne izmenjave revizijskih družb so:

- **povečanje stroškov revidiranja**, in sicer **začetnih stroškov**, ki se bi oblikovali, ko se bi revizijska družba spoznala z novim naročnikom; **prekrivajočih se stroškov**, ki se bi oblikovali v procesu izmenjave delovnih papirjev in drugih dokumentov ter v okviru posvetovanj med obstoječo in novo revizijsko družbo. Obe revizijski družbi bi te stroške prevaili na naročnika. Slednji stroški so **stroški izbire nove revizijske družbe**, ki predstavljajo stroške delovnih ur, ki jih bi posloводство porabilo pri oblikovanju razpisnih zahtev za revizijske družbe in za pregled alternativ (Schrott, 2011, str. 3);
- **pojavnost krivulje učenja v začetnih letih revidiranja, kar bi vplivalo na kakovost revidiranja**. Parrs (2011, str. 2) ocenjuje, da tovrstna krivulja učenja pri novi revizijski družbi traja več kot eno leto, kajti novi partnerji revizijskega posla so ji zaupali, da so po obvezni izmenjavi potrebovali približno šest mesecev za pridobitev znanja o novem naročniku, kljub podpori preostale revizijske ekipe, ki je naročnika že revidirala in poznala. Ob obvezni izmenjavi revizijskih družb bi se kumulirano znanje o naročniku, pridobljeno tekom let, izgubljalo periodično, kar pomeni z vsako obvezno izmenjavo. To bi vplivalo na znižanje kakovosti revidiranja (Belgish Overlegcomite der bedrijfsrevisoren, 2011, str. 4). To potrjujejo tudi Pellinen (Finnish Institute of Authorised Public Accountants, 2010, str. 13), Madonna (2011, str. 1), Brunswick (2011, str. 2) in drugi;
- **znižanje kakovosti revidiranja v zadnjih letih pred obvezno izmenjavo revizijske družbe**. Schulte (2011, str. 2) meni, da obstaja veliko možnosti, da bi partnerji revizijskega posla v zadnjih letih pred obvezno izmenjavo porabili več časa za dejavnosti trženja in prodaje z namenom poiskati novo potencialno gospodarsko družbo zaradi izgube obstoječe. Tovrstni napor bi lahko preusmeril pozornost partnerja od zadolžitve revidiranja, kar bi lahko negativno vplivalo na kakovost revidiranja. Dodatno bi bilo nadarjeno revizijsko osebje preusmerjeno na nove revizijske posle in bi tako revidiranje obstoječe gospodarske družbe tik pred obvezno izmenjavo prevzeli kadri z manj izkušnjami, kar bi še dodatno poslabšalo kakovost revidiranja;
- **omejitev izbora revizijskih družb**. Revizijske komisije ugotavljajo dve okoliščini okrnjenega izbora med revizijskimi družbami, in sicer:
 - **ko gre za revidiranje gospodarskih družb v visoko specializiranih industrijskih panogah**. Tako Alewine in Fleurant (2011, str. 2) in Young (2011, str. 2) menijo, da za revidiranje gospodarskih družb, ki poslujejo v visokospecializiranih panogah, obstaja

omejeno število revizijskih družb, ki imajo ustrezne kapacitete za revidiranje. Young (2011, str. 2) še poudarja, da je podrobno razumevanje poslovanja gospodarske družbe kritično za uspešno in neodvisno revidiranje;

- **ko gre za večje gospodarske družbe, katere za revidiranje in druge storitve najamejo več revizijskih družb.** S takim problemom se sooča gospodarska družba Ford, ki posluje z vsako izmed t. i. Big 4 revizijskih družb. Price Waterhouse Coopers opravlja revidiranje, druge revizijske družbe (KPMG, Ernst & Young in Deloitte) pa so najete za pomoč pri izvedbi večjih projektov, ki potekajo tudi več let in predstavljajo ogromen strošek (na primer oblikovanje finančnega informacijskega sistema in storitve implementiranja, storitve vrednotenja idr.). Ob obvezni izmenjavi revizijskih družb bi ena izmed treh revizijskih družb morala zaključiti storitve v projektih, kar bi znatno škodovalo gospodarski družbi Ford (Shanks, 2011, str. 1–2);
- **ko gre za mednarodne gospodarske družbe.** Coca-Cola posluje v več kot 200 državah po svetu in trenutno ima revizijsko ekipo, ki jo sestavlja na stotine revizorjev, vključno s 100 partnerji revizijskih poslov. Ponavljajoče se prepoznavanje novih revizijskih družb v določenem časovnem obdobju, ki bi bile zmožne opraviti vse funkcije, povezane z revidiranjem v različnih državah, kjer Coca-Cola posluje, bi bilo ekstremno težko in hkrati bi posledično vplivalo na znatno povečanje stroškov revizijskih storitev (Ueberroth, 2011, str. 2);
- **pomanjkanje želje po prostovoljni zamenjavi revizijske družbe.** To pomeni, da bi se želja naročnika po zamenjavi revizijske družbe znižala, saj bi večina naročnikov čakala konec mandata revizijske družbe, četudi ta ne bi izvajala vrhunskih storitev revidiranja (Dahl et al., 2011, str. 3).

Druge ugotovitve so:

- **ustreznost že obstoječih ukrepov,** in sicer obvezne izmenjave partnerjev revizijskega posla, podrobnih pregledov revizijskih poslov (angl. *peer review*), pregledov PCAOB in osebne obveznosti partnerjev revizijskega posla, da izvedejo revizijski posel brez napak, v nasprotnem temu sledijo kazni in izguba strokovnega ugleda. Berman (2011, str. 2) meni, da ti ukrepi učinkovito spodbujajo h kakovosti revidiranja;
- **pomanjkanje ustrezne komunikacije med revizijsko komisijo in PCAOB.** Roberts (2011, str. 2) meni, da je bolj racionalna rešitev za gospodarske družbe, ki delujejo na trgu kapitala, v primerjavi z obvezno izmenjavo revizijski družb, ta, da bi PCAOB redno razkril napake revizijskih poslov in zagotovil dodatno komunikacijo z revizijsko komisijo gospodarske družbe, ki deluje na trgu kapitala. Tovrstna razkritja bi opogumila revizijsko komisijo, da zamenja neučinkovite revizorje po ustreznem posvetovanju glede dejstev in okoliščin;
- **izboljšanje komunikacije med revizorjem in revizijsko komisijo ter zahteva po posodobitvi temeljnih podatkov o revizijski družbi.** Frank in Heintz (2011, str. 4) ugotavljata, da je v standardih določeno, da mora revizor vzpostaviti pisno komunikacijo z organi upravljanja naročnika, upoštevajoč tudi revizijsko komisijo kot komisijo, povezano

z nadzornim svetom ali upravo. Po njunem mnenju bi komunikacijo bilo treba izboljšati s sestanki, ki bi potekali po vnaprej določenem dnevnem redu. Dnevni red bi vključeval teme, kot so: revizorjeva ocena sodb posloводства v okviru računovodskih izkazov, ocena tveganj pri revidiranju in pristopi k tovrstnim tveganjem, pregled nenavadnih transakcij, prevrednotenj in drugih pomembnih sprememb v računovodskih izkazih ter v delovanju notranjih kontrol, revizorjeva ocena kakovosti poslovodskih računovodskih politik, revizorjeva mnenja o celovitosti in primernosti razkritij v računovodskih izkazih ter druge teme. Vsaka revizijska družba bi morala poskrbeti tudi za vnovični podrobni pregled lastnih kvalifikacij in za postopke za zagotovitev neodvisnosti od revidirane gospodarske družbe. Željo po izboljšani komunikaciji med PCAOB, revizorji in revizijskimi komisijami so izrazili tudi O'Brien (2011, str. 2), Winston, Rethore, Stubbs, Todd in Wagner (2011, str. 2) in drugi; medtem ko pomembnost izobraževanja za revizorje poudarjajo Johnson (2011, str. 6), Piluso (2011, str. 3–4) in drugi;

- **trajanje razmerja med naročnikom in revizijsko družbo ter drugih razpisnih postopkov** bi po mnenju ICAEW moral vsak naročnik **razkriti** (Institute of Chartered Accountants in England and Wales, 2010, str. 23).

4.3.3 Odziv pripravljavcev računovodskih izkazov

Med pripravljavce računovodskih izkazov so pri analizi vključena mnenja posloводства gospodarskih družb, to so mnenja glavnih izvršnih direktorjev in izvršnih finančnih direktorjev. Tudi tu je tendenca odgovorov, ki nasprotujejo uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb, prevladujoča.

Zaznane prednosti obvezne izmenjave revizijskih družb so:

- **ohranitev revizorjeve neodvisnosti**, saj bi lahko dolgotrajno razmerje med naročnikom in revizijsko družbo revizorjevo neodvisnost ogrozilo (The European Confederation of Directors' Associations, 2010, str. 6);
- **omejitev dovetnosti revizorjev v revizijskem poslu za pritiske posloводства**, namreč revizijska družba zaradi obvezne izmenjave ne bi več skrbela za ohranitev dolgotrajnega razmerja z naročnikom, zato ne bi sprejemala računovodske politike, ki jo zahteva posloводство in s katero se revizijska družba ne strinja (Mercier & Anderson, 2011, str. 2);
- **povečanje kakovosti revidiranja v zadnjih letih revidiranja pred obvezno izmenjavo**, saj bi revizorska ekipa pred obvezno izmenjavo bolj kritično pregledovala računovodske izkaze z namenom, da prihajajoča revizijska družba ne odkrije nikakršnih napak (Mercier & Anderson, 2011, str. 2). Hkrati ima lahko ugotovitev napak v revidiranju računovodskih izkazov predhodnih let negativne posledice, saj bi lahko posledično vodila k nujnemu popravku računovodskih izkazov in nezadovoljstvu investitorjev, ki so se opirali na te že izkazane informacije (Mercier & Anderson, 2011, str. 2).

Zaznane slabosti obvezne izmenjave revizijskih družb so:

- **omejevanje svobodne izbire primerne revizijske družbe**, ki bi jo izbrala revizijska komisija ali delničarji z odločitvijo za revizijsko družbo, ki bi popolnoma ustrezala njihovim zahtevam (Economiesuisse, 2010, str. 2);
- **povečanje tveganja revidiranja zaradi odlašanja z delom**, saj bi v primeru izmenjave revizijske družbe lahko to v prvih letih revidiranja sprožilo večje zamude zakonsko določenih rokov, česar pa si hranilnice in družbe, ki delujejo na trgu kapitala, ne morejo privoščiti (European Savings Bank Group, 2010, str. 14). Hkrati obvezna izmenjava revizijskih družb **povečuje tveganje revidiranja zaradi odsotnosti ustreznih revizijskih družb na manjših trgih**, kar bi naročniku onemogočilo izbiro revizijske družbe z zadovoljivim znanjem o panogi, v kateri naročnik posluje (Yungmann & Drula, 2011, str. 4);
- **znižanje kakovosti in učinkovitosti revidiranja v prvih letih revidiranja nove gospodarske družbe**, kar bi bila posledica obdobja uvajanja nove revizijske družbe in nezmožnosti zanašati se na že vzpostavljene in ustaljene postopke revidiranja te gospodarske družbe (German Insurance Association, 2010, str. 13);
- **povečanje stroškov revidiranja**, saj bi obvezna izmenjava revizijskih družb posledično vplivala na stroške krivulje učenja revizijske družbe v prvih letih po zamenjavi (Reynolds, 2011, str. 2). Hkrati Yungmann in Drula (2011, str. 4) menita, da bi naročniki, ki imajo sedež družbe na lokacijah, kjer je vzpostavljen manjši revizijski trg in na katerem posamezne revizijske družbe ne nastopajo, morali povrniti izbranim revizijskim družbam stroške potovanja celotne revizijske ekipe na sedež družbe. Ta potovanja lahko trajajo tudi več kot mesec dni, skladno s potrebnim časom za zaključek revidiranja, kar bi pomenilo veliko finančno breme za te naročnike. Pri izmenjavi revizijske družbe, in sicer Arthur Andersena z revizijsko družbo Price Waterhouse Coopers v letu 2002, je Shurma (2011, str. 2) ugotovil, da so se stroški revidiranja (posredno in neposredno povezani) povečali za približno 70 %;
- **povečanje operativnih stroškov in birokracije za naročnika** kot posledica poučevanja nove revizijske družbe, saj bi zaposleni morali poučevati revizijsko družbo o poslu in drugih zadevah, pomembnih za razumevanje delovanja naročnika. Tako bi zaposleni morali opravljali dodatne delovne ure (Immersat PLC, 2011, str. 1). Harker (2011, str. 2) je zamenjavo revizijske družbe po petindvajsetih letih označil kot zelo zahtevno spremembo tako za novo revizijsko družbo kot tudi za njihovo družbo. Pri tem so potrebovali 18 mesecev za ocenjevanje in izbiro primerne revizijske družbe, zaključne postopke s predhodno revizijsko družbo in za strmo krivuljo učenja. Po skoraj štirih letih poslovanja z novo revizijsko družbo je naročnik opazil doprinos znanja revizijske družbe;
- **oteženo izvajanje politike obvezne izmenjave revizijskih družb v mednarodnem okolju**, kajti gospodarska družba, ki posluje v različnih državah, bi morala izmenjati revizijske družbe skladno z zakonodajo posamezne države (da bi obdržala eno revizijsko družbo za revidiranje mednarodnega poslovanja) ali pa bi morala najeti več različnih revizijskih družb za vsako državo, kjer je zahtevana obvezna izmenjava revizijskih družb.

To bi bil drag, neučinkovit postopek, ki bi posledično povečal tudi tveganje revidiranja in znižal kakovost revidiranja (The Spanish banking association, 2010, str. 6–7);

- **manj učinkovita izmenjava informacij med revizorji in strokovnjaki, ki zagotavljajo podporo revidiranju (kot so aktuarji, odvetniki, banke, posojilodajalci idr.),** kajti v prvih letih revidiranja bi morala nova revizijska družba vzpostaviti komunikacijo s strokovnjaki in jih primerno koordinirati (Denninger & Minnich, 2011, str. 3);
- **izvedba revidiranja z manj izkušenim revizijskim osebjem** v zadnjih letih pred obvezno izmenjavo, saj bi vodilni revizijski kadri po mnenju Mackaya (2011, str. 3) iskali nove poslovne priložnosti, bili premeščeni na revizijske posle drugih gospodarskih družb, gradili razmerje z obstoječim naročnikom z namenom izvajanja nerevizijskih storitev po koncu obdobja revidiranja.

Zveza za produktivnost in inovativnost proizvajalcev (angl. *The manufacturers alliance for productivity and innovation*) je v okviru vprašalnika PCAOB izvedla anketo med lastnimi izvršnimi finančnimi direktorji (angl. *Chief financial officer*, v nadaljevanju CFO), in sicer je odgovarjalo 99 CFO, ki predstavljajo 99 proizvodnih gospodarskih družb. Gre za gospodarske družbe, katerih prihodki na letni ravni znašajo med 150 milijoni dolarjev in 43 milijardami dolarjev; od tega je 73 % takšnih gospodarskih družb, ki imajo prihodke na letni ravni med eno in desetimi milijardami dolarjev. Približno 63,5 % gospodarskih družb ima isto revizijsko družbo že več kot 10 let. Med CFO je prevladujoča večina negirala zahtevo po obvezni izmenjavi revizijskih družb. Tako se 94,7 % CFO ne strinja z mnenjem, da bi obvezna izmenjava revizijskih družb izboljšala kakovost revidiranja; 94,8 % CFO meni, da bi tovrstna izmenjava revizijskih družb povečala stroške revidiranja, 90,7 % CFO verjame, da izmenjava revizijskih družb ne bi rešila nikakršnega problema v postopku revidiranja. Zanimivo je, da 53,9 % CFO meni, da obvezna izmenjava revizijskih družb ne bi imela vpliva na popravek računovodskih izkazov; 44,7 % CFO meni, da bi število naknadno popravljenih računovodskih izkazov naraslo, in 1,3 % CFO meni, da bi število upadlo. Večina – 97,4 % CFO – obvezne izmenjave revizijskih družb ne podpira (Gold & Fearon, 2011, str. 3).

Ti rezultati podpirajo odziv večine pripravljavcev računovodskih izkazov na obvezno izmenjavo revizijskih družb.

Zanimivo je, da določena mnenja vprašanih izražajo:

- **strinjanje z obvezno izmenjavo revizijskih družb.** Predlagana obdobja izmenjave revizijskih družb so različna, in sicer šest let za velike gospodarske družbe, ki delujejo na trgu kapitala (Conseil des barreaux européens, 2010, str. 5) in štiri leta (SAF – Slovak Association of Finance and Treasury, 2010, str. 4);
- **obvezna izmenjava managerjev in senior managerjev vsake tri do pet let znotraj revizijske družbe – zamenjava revizijskih poslov med managerji oziroma med senior managerji,** kar bi omogočilo pregled vsebine računovodskih izkazov z očmi novega

vodje revizijskega posla in hkrati ohranilo znanje o naročniku in njegovem poslovnem okolju, ki ga je revizijska družba akumulirala tekom let revidiranja (Case, 2011, str. 2–3).

Izražena mnenja celo nasprotujejo odzivom večine, in sicer želijo uvedbo obvezne izmenjave revizijskih družb, medtem ko drugi iščejo še dodatne alternative poleg predstavljene obvezne izmenjave revizijskih družb.

4.3.4 Odziv uporabnikov računovodskih izkazov

Uporabniki računovodskih izkazov so lahko vsi, ki jih izkazi zanimajo. V to skupino smo pri analizi med drugim uvrstili tudi večja združenja različnih gospodarskih družb in interesnih združenj posameznikov, kot so neodvisni direktorji, zavarovanci, delničarji in drugi.

Zaznana prednost obvezne izmenjave revizijskih družb je po besedah Landell-Millsa (2012, str. 1–2) nov način pogleda na računovodske predpostavke in uresničene prakse. Obvezna izmenjava revizijskih družb bi namreč zagotovila redne preglede, kar bi izzvalo poslovodstvo naročnika in hkrati omejilo domačnost med njim in revizijskimi družbami. Obvezna izmenjava bi tudi spremenila spodbude za obstoječe revizijske družbe. Tako bi obstoječa revizijska družba v zadnjih letih sprejemala odločitve, vedoč, da bi njeno delo pregledala nova revizijska družba.

Zaznane slabosti obvezne izmenjave revizijskih družb so:

- **tveganje kakovosti revidiranja.** AVIVA (2010, str. 7) namreč meni, da bi ob predpostavki obvezne izmenjave revizijskih družb vsakih devet let tveganje nižje kakovosti revidiranja obstajalo v prvih dveh letih, ko gre revizijska družba skozi proces učenja in se sooča s krivuljo učenja. V zadnjih dveh letih pa bi revizijsko ekipo zapustili strokovno najbolj podprti člani, kar bi pomenilo, da bi revizijska družba štiri leta opravljala revidiranje nižje kakovosti, pet let pa revidiranje boljše kakovosti. Ballard (2011, str. 2) ocenjuje, da bi revizijska družba potrebovala tri do pet let za pridobitev učinkovitosti, ki bi jo izgubila ob obvezni izmenjavi, po čemer sklepamo, da bi kakovost revidiranja po tem obdobju, obdobju od treh do petih let, bila na najvišji ravni;
- **tveganje neustreznosti revizorjevega mnenja v prvih letih revidiranja nove gospodarske družbe (angl. *audit failure*),** za katero Jubb (Standard Life Investments Limited, 2010, str. 9) meni, da je že splošno znano pravilo;
- **povečanje stroškov revidiranja za naročnika,** ki jih Tonner (2011, str. 1–2) deli na **stroške revizijskih storitev**, ki bi se povečali zaradi dodatnih stroškov oglaševanja in začetnih stroškov, ki nastanejo pri razumevanju poslovanja naročnika. Te stroške bi revizijska družba prevzela in jih v obliki višjih cen revizijskih storitev prenesla na naročnika. Drugi so **stroški izbire revizijske družbe**, ki vrednotijo čas posloводства in drugih zaposlenih pri naročniku, potrošen za pripravo povpraševanja po revizijskih storitvah kot tudi porabljen čas posloводства in revizijske komisije pri ocenjevanju

alternativ. V zadnjih desetih letih je ena izmed velikih multinacionalnih družb, ki deluje v okviru zveze Society of corporate secretaries & governance profession (krajše SCSGP) prostovoljno zamenjala revizijsko družbo. Ocenili so, da je čas, porabljen od povpraševanja do ohranitve nove revizijske družbe, zahteval približno 100 ur dela revizijske komisije, 500 do 600 ur dela višjega posloводства in od 2.000 do 3.000 ur dela zaposlenih v finančnih, pravnih, davčnih, računovodskih in drugih oddelkih. SCSGP meni, da bi bilo neučinkovito zahtevati več 1.000 ur dela od naročnika vsakih pet do deset let, da bi se izvedla izmenjava revizijske družbe, še zlasti, ko tovrstna izmenjava ni nujna oziroma ni v najboljšem interesu naročnika ali njegovih delničarjev (Lamm, 2011, str. 6). Tonner (2011, str. 1–2) omenja še **podporo revidiranju**, ki povzroča stroške dela zaposlenih pri naročniku, ki pomagajo novi revizijski družbi pri razumevanju dejavnosti naročnika, njegovega IT-sistema, finančnega poročanja in vzpostavljenih kontrol. Gullette (2011, str. 2) dodaja, da v kolikor ti stroški ne bi bili preneseni na naročnika, bi obvezna izmenjava revizijskih družb omejila konkurenco revizijskih družb na tiste revizijske družbe, ki bi bile sposobne absorbirati izredno visoke stroške na začetku mandata. Največji učinek zaostrovanja konkurence bi občutile banke na geografskih lokacijah, kjer že tako obstaja pomanjkanje ustrezno strokovno podkovanih revizijskih družb za revidiranje bank;

- **omejitev izbora revizijske družbe**, ki bi bila ustrezno tehnično in strokovno podkovana za izvedbo ustreznega revidiranja. Chroust (2011, str. 6) meni, da bi se to poznalo pri gospodarskih družbah, ki imajo kompleksno strukturo ali diverzificirane dejavnosti, oziroma pri gospodarskih družbah, ki poslujejo v specializiranih panogah. Hkrati podaja problem multinacionalnih družb, ki za svoje poslovanje najemajo več kot eno izmed t. i. revizijskih družb Big 4. Za multinacionalne gospodarske družbe tako ni popolnoma jasno, kako bi pravilo obvezne izmenjave revizijskih družb delovalo, kajti obstaja možnost, da bi bile tovrstne družbe primorane najeti strokovno manj podkovano revizijsko družbo v določeni državi, le da bi delovale v skladu z zahtevo po obvezni izmenjavi. Kendrick (2011, str. 3) je enakega mnenja, hkrati pa dodaja, da mnogo bank posluje na ruralnih območjih brez prisotnosti revizijskih družb, kar pomeni, da bi se stroški revidiranja povečali za potovalne stroške revizijske ekipe, ki bi morala potovati na ruralna območja;
- **prekrivajoče se delo dveh revizijskih družb**, kar bi bilo zelo drago za delničarje, hkrati pa moteče za posloводство in delo revizijske komisije pri nadziranju računovodskega poročanja. To se po besedah Wyderko (2011, str. 6) pojavlja pri skladih, kajti različni skladi imajo lahko konec poslovnega obdobja ob različnih datumih. Tako je težko določiti, kateri datum bi bil ustrezen, da bi se izvedla izmenjava revizijske družbe. V določenem obdobju bi v tem kompleksu z različnimi datumi konca poslovnega leta delovali tako dve revizijski družbi (odhajajoča in prihajajoča), ki bi pregledovali in testirali notranje kontrole investicijskega kompleksa.

Druge ugotovitve so:

- Ellison (2011, str. 2) meni, da je bistvo PCAOB vprašalnika zgrešeno, kajti pozornost bi morala biti namenjena tistim revizorjem, ki ne izpolnjujejo strokovnih obveznosti. Obvezna izmenjava revizijskih družb bi po njegovem mnenju kaznovala banke z upočasnitvijo postopka revidiranja in s povečanjem stroškov revidiranja. Banke in njihovi investitorji pa ne bi smeli biti kaznovani za revizorjevo nezmožnost ohranjanja neodvisnosti in strokovnega dvoma. Hkrati banke ne bi smele biti prisiljene k menjavi revizijske družbe, če že sedaj prejemajo visokokakovostne revizijske storitve;
- pri celotnem revizijskem procesu je pomembna vloga posloводства in revizijskih komisij, ki ustrezno obravnavajo, ocenjujejo in pregledujejo uspešnost revizorjev. Na osnovi tega nato sprejemajo odločitve, ali je treba obstoječo revizijsko družbo zamenjati. Hkrati morajo te odločitve razkriti delničarjem (Association of British Insurers, 2010, str. 6).

Kljub prevladujočim odgovorom, ki nasprotujejo uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb, pa je nekaj takšnih, prihajajočih iz Evrope, ki se z ukrepom obvezne izmenjave strinjajo in določajo dolžino mandata revizijske družbe. Ti so različno dolgi, in sicer znašajo pet let po mnenju Lindholmova (Danish Shareholders Association, 2010, str. 6) in Local Authority Pension Fund Forum (2010, str. 16); šest let po mnenju Leeja (Hermes Equity Ownership Services Limited, 2010, str. 5–7), ki dodaja, da bi bila kombinacija tako izmenjave revizijskih družb kot tudi izmenjave partnerjev revizijskega posla ustrezna vsakih pet do sedem let; od pet do deset let po mnenju Roperja (2011, str. 5) in deset let po mnenju Baumgartnerja in Lauferja (2011, str. 2).

4.3.5 Odziv akademikov

Tu so združeni odgovori posameznikov, ki so zaposleni v izobraževalnih ustanovah in imajo izkušnje tudi v revizorski ali računovodski stroki, ter profesorjev, ki raziskujejo tematike na revizijskem ali računovodskem področju in poučujejo na univerzah ali znanstvenih inštitutih.

Zaznane prednosti obvezne izmenjave revizijskih družb so po mnenju Gloverja (2011, str. 1-2) naslednje:

- povečana neodvisnost, objektivnost in strokovni dvom, še posebno v zadnjem letu ali dveh pred obvezno izmenjavo;
- manjše revidirane družbe lahko povečajo tržni delež pri revidiranju manjših gospodarskih družb, ki delujejo na trgu kapitala;
- povečani zaslužki revizijskih družb – korist revizijske družbe;
- regulatorji kažejo voljo in zmožnost delovanja.

Doralt (2012, str. 11) meni, da so **prednosti obvezne izmenjave revizijskih družb** naslednje:

- revizijski družbi ne bi bilo treba vlagati naporov v ohranitev dolgotrajnega razmerja z naročnikom;
- revizorji se ne bodo več soočali z nevarnostjo izgube naročnika zaradi razhajanj v mnenju glede računovodskih postopkov ali procesa revidiranja;
- revizor posameznik ali revizijska družba se bosta zavedala, da bosta po določenem času njihovo delo pregledovala novi revizor ali revizijska družba. To bi vodilo k skrbnemu in neodvisnemu delovanju obstoječega revizorja;
- nevarnost pristranskosti (angl. *self-serving bias*), izhajajoče iz dolgoročnih revizijskih imenovanj iste revizijske družbe, se bi znatno znižala, kajti vnovično ocenjevanje in novo načrtovanje izvedbe revidiranja se bi uresničilo po obvezni izmenjavi revizijskih družb.

Te prednosti bi največji učinek po besedah Doralta (2012, str. 12–13) dosegle v sistemu obvezne izmenjave revizijskih družb, ki bi bil oblikovan na naslednji način. Primarno imenovanje revizijske družbe bi trajalo štiri leta z možnostjo podaljšanja mandata še za štiri leta. Pri tej zamenjavi bi bil pogoj, da se partner revizijskega posla po štirih letih primarnega mandata zamenja. Tako bi imeli kombinacijo izmenjave vodilnih partnerjev (njihov mandat bi trajal štiri leta) in revizijske družbe (mandat bi trajal osem let).

Profesorji z maastrichtske univerze – Deumes, Knechel, Meuwissen, Schelleman in Vanstraelen – menijo (Maastricht University 2010, str. 6–7), da je obvezna izmenjava revizijskih družb lahko koristna, toda le v omejenih okoliščinah, kot so nekonkurenčnost revizijskega trga, nizki stroški menjave revizijskih družb in omejen vpliv želje revizorjev po ohranitvi naročnika na izvedbo revizijskih storitev.

Zaznane slabosti obvezne izmenjave revizijskih družb so:

- **omejitev pravice odločanja gospodarske družbe za izmenjavo revizijske družbe.** Profesorja Böcking in Gros (Goethe University, 2010, str. 5) menita, da bi odločitev o maksimalnem trajanju zadolžitve revidiranja morala biti v rokah vsakega posameznega naročnika in njegove revizijske komisije. Tudi Paape (Nyenrode Business University, 2010, str. 17) se strinja, da imajo revizorji primarno odgovornost do delničarjev, zato bi ti morali odločati, ali naj se izmenjava revizorjev izvede ali ne. Tako pravice delničarjev ne bi smele biti podcenjene z zakonodajo;
- **obstoj krivulje učenja,** ki pomeni dodatno učenje in uvajanje nove revizijske družbe v poznavanje novega naročnika in njegovega poslovanja. Fuehrmeyer (2011, str. 3) meni, da učinek krivulje učenja pri novem razmerju med naročnikom in revidirano družbo traja prvi dve ali tri leta;
- **znižanje kakovosti revidiranja,** kar zagovarjata Fuehrmeyer (2011, str. 2–9) in Mackenzie (2011, str. 1), ki menita, da obvezna izmenjava revizijskih družb ne bi izboljšala kakovosti revidiranja in ne bi pripomogla k neodvisnosti revizorjev;
- **omejitev izbire revizijskih družb v primeru velikih, na trgu kapitala delujočih gospodarskih družb.** Fuehrmeyer (2011, str. 4) meni, da druge revizijske družbe kot t. i.

Big 4 za revidiranje ne bi bile ustrezne zaradi velikosti ali števila zaposlenih revizorjev. Poleg tega manjše revizijske družbe v primerjavi s t.i. revizijskimi družbami Big 4 nimajo zadostnega kapitala, da bi prevzele finančno tveganje revidiranja zelo velikih, na trgu delujočih gospodarskih družb. To pomeni, da bi tovrstne gospodarske družbe pri obvezni izmenjavi revizijskih družb izbirale med preostalimi tremi t. i. revizijskimi družbami Big 4. Ta izbor bi se dodatno zožal, če bi se revizijska komisija odločila, da novoizbrana revizijska družba in ekipa revizorjev ne dosega pričakovanj komisije, in bi iskala novo. Srednje velike in manjše gospodarske družbe se s tovrstnim problemom izbora ne srečujejo;

- **obsežni proces in stroški izbire revizijske družbe**, katerih pomembnost poudarja Adler (2011, str. 9). Za eno izmed večjih ameriških gospodarskih družb, ki deluje na trgu kapitala, čas priprave ustreznega povpraševanja lahko traja tudi do tisoče ur in povzroči zelo visoke stroške. Tudi pri majhnih gospodarskih družbah, ki delujejo na trgu kapitala, stroški porabe časa za tovrstni proces priprave primerne povpraševanja po novi revizijski družbi znašajo tudi do 250.000 dolarjev;
- **revizijska družba pred koncem mandata postane manj vestna**, kar zagovarjata Bae in Kallapur (2012, str. 1). Revizorji se namreč ne čutijo ogrožene z naslednikom in njihovim pregledom;
- **preusmeritev k revizorjem, ki niso dodatno specializirani**. Bae in Kallapur (2012, str. 3) podajata izsledke opravljene študije na korejskem revizijskem trgu, kjer je bila leta 2006 zakonsko uvedena obvezna izmenjava revizijskih družb. V obdobju od 2006 do 2009 je 22,1 % naročnikov zamenjalo revizijsko družbo, ki je bila specializirana za posamezno panogo, tj. nespecializirano revizijsko družbo; delež obratne zamenjave (torej iz nespecializirane v specializirano revizijsko družbo) pa je znašal le 11,4 %. Kakovost revidiranja (kakovost prvih treh let z novo revizijsko družbo v primerjavi z zadnjimi tremi leti obstoječe revizijske družbe) je bila ugotovljena kot znatno nižja pri gospodarskih družbah, ki so zamenjale specializirano revizijsko družbo z nespecializirano revizijsko družbo. Torej obvezna izmenjava vpliva tudi na izgubo tržnih deležev specializiranih revizijskih družb, kar posledično znižuje kakovost revidiranja;
- **uničenje alarmnega signala investitorjem**. Ko posamezna revizijska družba približno 20 let revidira računovodske izkaze gospodarske družbe in gospodarska družba nato izvede izmenjavo revizijske družbe, pridobijo investitorji dragocen in informativen opozorilni signal, ki dodatno sproži preverjanje s strani investicijskih in regulativnih skupnosti. Ob uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb bi to pomenilo vzpostavitev rutine in izločitev opozorilnega signala investitorjem (Ball, Kassam, Glover, Jamal, Kouri, Paterson, Radhakrishnan & Sunder, 2011, str. 4).

Druge ugotovitve

Wymeersch (University of Ghent, 2010, str. 9) ugotavlja, da postopek imenovanja revizorja ni bil zajet v vprašalniku. Po njegovem mnenju bi moralo imenovanje biti predmet strogih internih pravil, ki bi vključevala javni razpis za kandidate, izvedbo izbire s strani neodvisnih

članov revizijske komisije, primerjalno analizo ponudb na osnovi objektivnih kriterijev, izbor revizijske družbe na osnovi ustreznih dejavnikov, ki so razkriti delničarjem. Koristi tovrstnih procesov bi imele manjše revizijske družbe, ki bi lahko sodelovale v več razpisih in tudi širši trg, v primerih ko nobena izmed t. i. Big 4 revizijskih družb ne bi bila izbrana.

Ball et al. (2011, str. 2) menijo, da se občutek domačnosti razvija med posamezniki (ki so: partner revizijskega posla, glavni izvršni direktor in izvršni finančni direktor) in ne med družbami. Tako je najbolj enostavna rešitev t. i. novega pregleda revidiranja ta, da bi se izmenjevali partnerji in drugi pomembni člani ekipe revizijskega posla, kot so managerji.

Nekaj odgovorov, prihajajočih iz Evrope so je strinjalo z uvedbo obvezne izmenjave revizijskih družb, in sicer Kennedy (Europe Business School, 2010, str. 5), ki meni, da bi najdaljši mandat revizijske družbe trajal od pet do šest let. Pri določanju dolžine mandata pa bi se moralo upoštevati, da se doseže dobro razumevanje poslovanja naročnika in delovanja notranjih kontrol.

Basedow, Fleischer in Zimmermann (Max Planck Institute for Comparative and International Private Law, 2010, str. 6) priporočajo zunanjo izmenjavo tako partnerja revizijskega posla kot tudi revizijske družbe vsakih osem let, dodatni stroški revidiranja pa bi se morali upoštevati tekom celotnega mandata revidiranja (torej tekom osmih let). Tako bi ti stroški tekom večletnega mandata postali zmerni.

Wymeersch (University of Ghent, 2010, str. 5) pa priporoča obvezno izmenjavo revizijskih družb s prekrivajočim obdobjem med odhajajočo in prihajajočo revizijsko družbo zaradi prenosa informacij in znanja.

4.4 Ključne ugotovitve analize individualnih odgovorov in primerjava ugotovitev med interesnimi skupinami glede zahteve po obvezni izmenjavi revizijskih družb

Po pregledu vseh odgovorov lahko povzamem, da slabosti uvedbe obvezne izmenjave revizijskih družb presegajo njene prednosti. Ko primerjam odgovore vseh interesnih skupin, ugotavljam, da se odgovori med seboj bistveno ne razlikujejo.

Temeljna ugotovljena prednost obvezne izmenjave revizijske družbe je povečanje neodvisnosti revizorjev in tako omejitev grožnje domačnosti. Prav tako svež pristop nove revizijske družbe pomeni nov način pogleda na računovodske postavke, kar izboljšuje proces revidiranja.

Revizijske komisije in pripravljavci računovodskih izkazov menijo, da bi bila pri obvezni izmenjavi revizijskih družb nova revizijska družba manj dovzetna za pritiske posloводства. Revizijske komisije hkrati dodajajo, da bi izmenjava revizijskih družb pozitivno vplivala na

večjo primerljivost računovodskih izkazov med naročniki. Prihajajoča in odhajajoča revizijska družba bi si lahko izmenjali pomembne podatke o razkritih računovodskih kategorijah.

Zanimivo je, da se pripravljavci računovodskih izkazov med seboj ne strinjajo popolnoma glede kakovosti revidiranja revizijske družbe v zadnjih letih revidiranja. Eni namreč menijo, da bi to povečalo kakovost revidiranja obstoječe revizijske družbe zaradi strahu pred naslednjo revizijsko družbo, ki bi pregledovala njihovo delo; drugi pa so mnenja, da bi bila kakovost v zadnjih letih revidiranja pred obvezno izmenjavo nižja, kajti bolj izkušeni revizijski kadri bodo premeščeni na revizijske posle k drugim naročnikom.

Uporabniki računovodskih izkazov menijo, da bi bilo delo, opravljeno v zadnjih letih revidiranja pred obvezno izmenjavo, bolj kakovostno, medtem ko revizijske komisije in akademiki menijo, da bi bila pred koncem mandata revizijske družbe kakovost revidiranja zaradi manj vestnega opravljanja revidiranja in manj izkušenega revizijskega kadra slabša.

Zakonodajni organi in akademiki menijo, da bi obvezna izmenjava spodbudila delovanje revizijskega trga, pri čemer akademiki menijo, da bi predvsem manjše revizijske družbe dosegle večji tržni delež. Revizijske komisije pa opozarjajo na pomembnost postopka zbiranja ponudb za revizijske storitve ob koncu mandata revizijske družbe, ki naj bi pripomogel k večjemu informiranju naročnika o cenah in storitvah revidiranja.

Pri slabostih je večina interesnih skupin enotna. Stroški revidiranja bi predvsem v prvih letih revidiranja novega naročnika narasli. Ti stroški bi obsegali čas zaposlenih pri naročniku, porabljen za pomoč in učenje revizorjev. Revizijske družbe bi tako najverjetneje te stroške prenesle na naročnika v obliki višjih cen revizijskih storitev.

Hkrati bi se pri obvezni izmenjavi revizijskih družb v prvih letih revidiranja pojavila krivulja učenja novih revizorjev, kar bi vplivalo na znižanje kakovosti revidiranja.

Uporabniki računovodskih izkazov še dodajajo, da bi se tveganje neustreznosti revizijskega mnenja v prvih letih povečalo.

Vse interesne skupine se strinjajo, da bi bila z obvezno izmenjavo revizijskih družb okrnjena pravica posameznega naročnika, da se odloči za najprimernejšo revizijsko družbo. Največje omejitve pri izboru revizijskih družb bi bile za:

- visoko specializirano gospodarsko družbo, ki zahteva primerno usposobljeno revizijsko družbo, ki poseduje znanja o panogi in poslovanju;
- veliko gospodarsko družbo, ki zaradi svoje kompleksnosti najema le eno izmed t. i. revizijskih družb Big 4, kar bi pomenilo, da bi se v primeru, ko bi imela še za druge posle

(poslovno svetovanje, davčno svetovanje ipd.) najete ostale t. i. revizijske družbe Big 4, srečevala s pomembno omejitvijo izbora;

- mednarodno delujočo gospodarsko družbo, saj bi uvedba obvezne izmenjave revizijskih družb močno otežila revidiranje hčerinskih družb (v primerih, ko bi določene države uvedle obvezno izmenjavo revizijskih družb, določene ne, bi izvedba izmenjave bila otežena, kajti matična družba bi morala spremljati, katere hčerinske družbe so zamenjale revizijsko družbo in kdaj je treba začeti s postopkom izbora nove revizijske družbe);
- gospodarske družbe, ki se lokacijsko nahajajo na oddaljenih območjih, kjer revizijske družbe nimajo svojih poslovalnic (posledično to pomeni dodatno povečanje stroškov iz naslova potnih stroškov revizijskega osebja, ki mora potovati do te gospodarske družbe v času revidiranja).

T. i. revizijske družbe Big 4 so opozorile na povečanje kompleksnosti pri načrtovanju revizijskih poslov in revizijskih kadrov. Z uvedbo obvezne izmenjave revizijskih družb bi najbolj trpeli zaposleni v revizijskih družbah, ki bi bili pogosteje premeščeni z enega na drugega naročnika, priložnost učenja revizorjev o posamezni panogi pa bi se oklestila, saj bi revizorji morali posedovati več splošnega znanja zaradi pogoste selitve. Poklic revizorja bi tako doživel upad ugleda.

Velike revizijske družbe opozarjajo tudi na neprimeren čas izmenjave revizijskih družb, in sicer v primerih združevanja gospodarske družbe z drugo, prevzema druge gospodarske družbe ter drugih zelo kompleksnih transakcij, ki bi bile za razumevanje nove revizijske družbe zelo zahtevne. Revizijske komisije menijo, da ob uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb naročniki ne bodo imeli želje zamenjati revizijsko družbo znotraj mandata kljub slabemu sodelovanju z njo. Raje bodo počakali na konec obveznega mandata te »slabše« revizijske družbe.

Akademiki pa dodajajo, da se bi opozorilni signal investitorjem z obvezno izmenjavo revizijskih družb uničil. Ko gospodarska družba, ki ima z revizijsko družbo večletno razmerje, zamenja to revizijsko družbo, se investitorji zamislijo in pozanimajo, zakaj se je ta izmenjava izvedla. Če je bilo razmerje večdesetletno, se tudi pristojni organi začnejo zanimati za razloge izmenjave in začno morebiti s kakšno raziskavo. V nasprotnem se pri obvezni izmenjavi revizijskih družb to ne bi zgodilo, saj bi izmenjava postala rutina.

Zanimivo je, da je kljub prevladi odgovorov, ki nasprotujejo uvedbi obvezne izmenjave revizijskih družb, tudi nekaj takšnih, ki to uvedbo podpirajo. Takšne odgovore je v večini mogoče najti med odgovori zakonodajnih organov, pripravljavcev računovodskih izkazov, uporabnikov računovodskih izkazov in akademikov. Predlagano trajanje mandata revizijske družbe je med petimi in desetimi leti. Ti odgovori po večini prihajajo iz Evrope in ne iz ZDA. S trenutnim sistemom izmenjave ključnih revizijskih partnerjev so zadovoljni strokovnjaki revizijskega področja. Revizijske komisije dodatno predlagajo, da se trajanje razmerja med naročnikom in revizijsko družbo ter razpisni postopki razkrijejo; medtem ko pripravljavci

računovodskih izkazov menijo, da bi obvezna izmenjava pri revizijskem osebju morala obsegati ne samo ključne partnerjeve, temveč tudi t. i. managerje in senior managerje.

Analiza odgovorov nam je tako odprla oči glede slabosti obvezne izmenjave revizijskih družb, ki prevladujejo nad prednostmi. Glede na ugotovljeno menim, da bi izmenjava revizijskih družb za vsako gospodarsko družbo morala biti prostovoljna in ne obvezna.

SKLEP

Dejstvo, da se po skoraj štiridesetih letih preučevanja vplivov obvezne izmenjave revizijskih družb temeljne institucije, med katerima sta Evropska komisija in Odbor za javno nadzorstvo revizijskih družb, še niso odločile, ali uresničiti obvezno izmenjavo revizijskih družb ali pa jo opustiti, kaže, kako kompleksno je to vprašanje.

V magistrskem delu sem dokazala, da so odzivi na to vprašanje raznoliki in prav tako ugotovljeni vplivi uvedbe obvezne izmenjave revizijskih družb. Interesne skupine, ki so se odzvale na vprašalnika Evropske komisije in Odbora za javno nadzorstvo revizijskih družb, so medsebojno skoraj enotne pri navedbah slabosti obvezne izmenjave revizijskih družb. Tako naj bi v prvih letih po zamenjavi revizijske družbe nastala krivulja učenja novih revizorjev, kar bi znatno poslabšalo kakovost revidiranja. Hkrati bi narasli stroški revidiranja, ki bi se primarno odrazili v stroških izbiranja nove ustrezne revizijske družbe in sekundarno v stroških iz naslova večjega obsega porabljenega delovnega časa zaposlenih pri naročniku, namenjenega za pomoč revizorjem. Revizorji bi posledično večji obseg lastnega vloženega delovnega časa in napora prenesli na naročnika v obliki višjih cen revizijskih storitev.

Obvezna izmenjava revizijskih družb bi znatno omejila svobodno izbiro vsakega naročnika o tem, kdaj zamenjati revizijsko družbo in katero revizijsko družbo izbrati. Z ogromnimi težavami bi bile soočene predvsem velike gospodarske družbe, ki za svoje poslovanje uporabljajo storitve več t. i. revizijskih družb Big 4, zato bi periodično le stežka menjale revizijske družbe med štirimi velikimi. Hkrati bi se z velikim problemom soočale mednarodne gospodarske družbe, ki imajo hčerinske družbe po drugih državah, kajti vsaka država bi lahko imela svoj režim izmenjave revizijskih družb.

Kljub vsem slabostim, ki so bile v okviru različnih študij ugotovljene, pa v splošnem velja, da bi obvezna izmenjava revizijskih družb doprinesla k večji neodvisnosti revizorjev. V prid obvezne izmenjave revizijskih družb govori tudi nedavno opravljena raziskava, ki proučuje tako zavedno kot nezavedno pristranskost revizorja. Ugotovljeno je, da trenutno vzpostavljeni mehanizmi nadzora nad revizorji sicer znižujejo pristranskost revizorja, toda le zavedno pristranskost. Nezavedne pristranskosti, ki izhajajo iz osebnega odnosa in se razvija s podaljševanjem sodelovanja med revizorjem in naročnikom (nastaja t.i. grožnja domačnosti), pa obstoječi mehanizmi nadzora ne preprečujejo. Tako bi po mnenju Slapničar, Zaman Groff

in Lončarskega (2012, str. 20-21) obvezna izmenjava revizijskih družb odpravila to pomanjkljivost obstoječih mehanizmov nadzora nad revizorji.

Prav ta različna spoznanja o vplivih obvezne izmenjave revizijskih družb sprožajo nadaljnje razprave, katerim ni konca, zato se temeljne odločitve glede obvezne izmenjave revizijskih družb še ne dosegaajo.

Dne 28. junija 2012 je na posvetovalnem sestanku Odbora za javno nadzorstvo revizijskih družb Kuramochi (2012, str. 2) kot alternativo obvezni izmenjavi revizijskih družb podal primer dobre prakse, vzpostavljene na Japonskem, in sicer strožji režim izmenjave ključnih revizijskih partnerjev. Režim izmenjave revizijskih partnerjev vsakih pet let ne bi uničil že pridobljenega znanja in izkušenj tekom revidiranja posameznega naročnika, ne bi povečal stroškov storitev revidiranja tako za revizijsko družbo kot tudi za naročnika, ne bi zanemarl dejstva, da obvezna izmenjava revizijskih družb ni bila sprejeta v večjih razvitih državah, in kot slednje, ne bi povzročil težav pri omejeni izbiri revizijskih družb s strani velikih gospodarskih družb.

V skladu z ugotovljenimi slabostmi obvezne izmenjave revizijskih družb in na osnovi izkušenj na Japonskem, menim, da bi bil režim izmenjave ključnih revizijskih partnerjev lahko resnično boljša rešitev. Pri obvezni izmenjavi revizijskih družb namreč slabosti prevladajo nad prednostmi tovrstne uvedbe.

LITERATURA IN VIRI

1. Abelli, D. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37– PCAOB Release No 2011-006 – Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation (the »Concept Release«). Comment Letter No. 328. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/328_INDB.pdf
2. Adler, H. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37 Concept Release on Auditor Independence and Firm Rotation PCAOB Release No. 2011-006. Comment Letter No. 150. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/150_Hank_Adler.pdf
3. Alewine, B., & Fleurant, J. (2011). Comment Letter No. 57. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/RulesRulemaking/Docket037/057_NYLife.pdf
4. Almutairi, A., Dunn, K., & Skantz, T. (2009). Auditor tenure, auditor specialization, and information asymmetry. *Managerial Auditing Journal*, 24(7), 600–623.
5. Anandarajan, A., Kleinman, G., & Palmon, D. (2008). Auditor independence revisited: The effects of SOX on auditor independence. *International Journal of Disclosure and Governance*, 5(2), 112–125.
6. *Ethical standard 1 – Integrity, objectivity and independence* (2010). Najdeno 1. novembra 2011 na spletnem naslovu [http://www.frc.org.uk/getattachment/7511e561-e81e-45e3-b9c4-ee1a4cefdb83/ES-1-\(Revised\)-Integrity-objectivity-and-independence-2010.aspx](http://www.frc.org.uk/getattachment/7511e561-e81e-45e3-b9c4-ee1a4cefdb83/ES-1-(Revised)-Integrity-objectivity-and-independence-2010.aspx)
7. Association of British Insurers (2010). Audit Policy: Lessons from the Crisis, The ABI's Response to the European Commission Green Paper. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/ade72794-ba2c-42f3-993f-7e8a468e231a/Association%20of%20British%20Insurers%20en.pdf>
8. *Audit trail/companies tend to remain loyal to their auditors* (2011). Najdeno 10. marca 2012 na spletnem naslovu <https://secure.globeadvisor.com/servlet/ArticleNews/story/gam/20110610/RBDAYBOOK0607AUDITSATL>
9. Authority of Audit and Accounting (2011). Annex. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/8992fbc5-64c2-4ed6-b44e-cba4fe1c6c50/Authority%20of%20Audit%20and%20Accounting%20en.pdf>
10. AVIVA (2010). Aviva response to the European Commission Green Paper »Audit Policy: Lessons from the Crisis«. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/8992fbc5-64c2-4ed6-b44e-cba4fe1c6c50/Authority%20of%20Audit%20and%20Accounting%20en.pdf>
11. Bae, G., & Kallapur, S. (2012). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37, Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 658. Najdeno 21. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/658_ISB.pdf

12. Ball, T., Kassam, R., Glover, J., Jamal, K., Kouri, K., Paterson, B., Radhakrishnan S., & Sunder, S. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37 (Audit Firm Rotation). Comment Letter No. 41. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/041_Karim_Jamal.pdf
13. Bakar, N., Rahman, A., & Rashid, H. (2005). Factors influencing auditor independence: Malaysian loan officers' perceptions. *Managerial Auditing Journal*, 20(8/9), 804–822.
14. Baker, R., & Hayes, R. (1996). Regulating the public accounting profession: An international perspective. Najdeno 26. marca 2012 na spletnem naslovu https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:BV60IZh1v0UJ:citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi%3D10.1.1.203.4491%26rep%3Drep1%26type%3Dpdf+Regulating+the+public+accounting+profession:+An+international+perspective&hl=sl&gl=si&pid=bl&srcid=ADGEEShvyP79C92lf7kHzhOW98LJKfT2x1cNR_Ev4ohly38z9rW1rKfqpzKl-AqdXDrQaTCqe8Wsq9BwtpArvIXGg7X9VEyT7j_eU3rmY4eImpJsTzMV7jNzWH2gGJnpwM0zi-WvT-7f&sig=AHIEtbR6K1VN0CvEhnVl3AgtEnEe4hVTZg
15. Ballard, T. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37. Comment Letter No. 43. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/043_NOV.pdf
16. Bank of England (2008). Financial Stability Report. Issue No. 24. Najdeno 23. junija 2012 na spletnem naslovu <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/fsr/2008/fsr24sec2.pdf>
17. Baumgartner, P., & Laufer, D. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37, Concept Release on Auditor Independence and audit firm rotation. PCAOB Release No. 2011-006 August 16, 2011. Comment Letter No. 177. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/177_SwissHoldings.pdf
18. Bazerman, M., & Moore, D. (2011). Is it time for auditor independence yet? *Accounting, Organization and Society*, 36(4/5), 310–312.
19. BDO (2011). PCAOB Release No. 2011-006, Rulemaking Docket Matter No. 037, Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 463. Najdeno 21. julija na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/463_BDO.pdf
20. Belgish Overlegcomite der bedrijfsrevisoren (2011). Comments on the European Commission Green paper Audit policy: Lessons from the crisis by B.O.B.R. – C.B.C.R. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/c6f1348f-4c89-4847-9af8-d6020bfd5965/BELGISCH%20OVERLEGCOMITE%20DER%20BEDRIJFSREVISOREN%20-%20COMITE%20BELGE%20DE%20CONCERTATION%20DES%20REVISEURS%20D%E2%80%99ENTREPRISES%20en.pdf>

21. Bell, T., Causholli, M., & Knechel, R. (2011). New evidence on the association between auditor tenure, non-audit services and audit quality. Najdeno 5. februarja 2012 na spletnem naslovu http://www.isarhq.org/papers/C1-2_Bell_Causholli_Knechel.pdf
22. Berman, A. (2011). Concept Release on Auditor Independence and Auditor Firm Rotation Rulemakg Docket Matter No. 37. Comment Letter No. 65. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/065_Eaton_Vance.pdf
23. Bowen, R. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37. Comment Letter No. 567. Najdeno 21. julija 2012 na Spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/567_Strategic_Hotels_and_Resorts_Inc.pdf
24. Bowlin, K., Hobson, J., & Piercey, M. (2012). The Effects of Auditor Rotation, Professional Skepticism and Interactions with Managers on Audit Quality. Najdeno 20. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1914557
25. Brunswick, P. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37. Comment Letter No. 73. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/073_Pantry.pdf
26. Cameran, M., Merlotti, E., & Vincenzo, D. (2005). The audit firm rotation rule: A review of the literature. Najdeno 23. avgusta 2011 na spletnem naslovu <http://search.proquest.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/docview/189877428/134205901CD2F31979D/1?accountid=16468>
27. Cameran, M., Prencipe, A., & Trombetta, M. (2006). Auditor Tenure and Auditor Change: Does Mandatory Auditor Rotation Really Improve Audit Quality? Najdeno 10. oktobra 2012 na spletnem naslovu <http://aaahq.org/AM2009/abstract.cfm?submissionID=1316>
28. Carcello, J., & Nagy, A. (2004). Audit Firm Tenure and Fraudulent Financial Reporting. *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*, 23(2), 55–69.
29. Case, T. (2011). PCAOB Release No. 2011-006. Comment Letter No. 94. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/094_Cirrus_Logic.pdf
30. Charles, S., Glover, S., & Sharp, N. (2010). The Association between Financial Reporting Risk and Audit Fees before and after the Historic Events Surrounding SOX. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 29(1), 15–39.
31. Chroust, C. (2011). Rulemaking Docket Matter No. 37 Concept Release on Auditor Independence And Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 235. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/235_RILA.pdf
32. Committe of European Securities Regulators (2011). CESR response to the European Commission's Green Paper on Audit Policy. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/367e0aa4-01d5-4277-b8ee->

- aed2b2d9e385/Committee%20of%20European%20Securities%20Regulators%20(CES R)%20en.pdf
33. Comunale, C., & Sexton, T. (2005). Mandatory auditor rotation and retention: impact on market share. *Managerial Auditing Journal*, 20(3), 235–248.
 34. Conseil des barreaux européens (2010). CCBE Response to European Commission Green Paper on Audit Policy. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/4ee34095-3aa8-4b5c-80de-df8769603a61/Conseil%20des%20barreaux%20europ%20E2%80%9Aens%20en.pdf>
 35. Dahl, R., Anderson, D., & Petersen, K. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37. Comment Letter No. 350. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/350_IDACORP.pdf
 36. Daniels, B., & Booker, Q. (2005). The effects of audit firm rotation on perceived external auditor independence and audit quality. Working paper. Jackson State University. Najdeno 25. aprila 2012 na spletnem naslovu http://www.google.si/#output=search&scclient=psy-ab&q=The+effects+of+audit+firm+rotation+on+perceived+external+auditor+independence+and+audit+quality&oq=The+effects+of+audit+firm+rotation+on+perceived+external+auditor+independence+and+audit+quality&gs_l=hp.3..0i30.936.936.0.1856.1.1.0.0.0.0.93.93.1.1.0...0.0...1c.1.9.psy-ab.Racq1jIwkKU&pbx=1&bav=on.2,or.r_qf.&bvm=bv.45175338,d.Yms&fp=f68a5d3de55e8b63&biw=1366&bih=559
 37. Danish Shareholders Association (2010). Green Paper – Audit Policy: Lessons from the Crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/0c64e8bb-16da-4eae-bc0d-4c63dc376f15/Danish%20Shareholders%20Association%20en.pdf>
 38. Dao, M., Mishra, S., & Raghunandan (2008). Auditor Tenure and Shareholder Ratification of the Auditor. *Accounting Horizons*, 22(3), 297–314.
 39. Davies, P., Tett, G., & Hughes, J. (2008). Banks fear new \$5,000bn balance burden. Najdeno 20. junija 2012 na spletnem naslovu <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/db943d88-3196-11dd-b77c-0000779fd2ac.html#axzz2E1Vc2oZh>
 40. DeAngelo, L. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3(3), 183–199.
 41. Deloitte (2010). Response to European Commission Green Paper on ‘Audit Policy: Lessons from the Crisis’. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/07b476ac-3400-494f-aebe-623ff42796fa/Deloitte%202%20en.pdf>
 42. Denninger, W., & Minnich, G. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37 - Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 31. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/031_Kaman.pdf

43. Direktiva 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze (2006). *Uradni list EU* št. L157/87.
44. Doralt, W. (2012). Audit firm rotation Audit firm rotation. Comment Letter No. 627. Najdeno 21. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/627_W_Doralt.pdf
45. Echevarria, J. (2011). Request for Public Comment on Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation, August 16, 2011 (PCAOB Release No. 2011-006, PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37). Comment Letter No. 163. Najdeno 20. julija na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/163_Deloitte_Touche_LL_P.pdf
46. Economiesuisse (2010). Public Consultation to the Green Paper »Audit Policy: Lessons from the Crisis«. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/cbc745ee-4c4c-4a7f-bcc6-abd13db12926/economiesuisse%20en.pdf>
47. E & Y (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37 – Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 63. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/063_EY.pdf
48. Ellison, J. (2011). PCAOB Release No. 2011-006; PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37 – Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 551. Najdeno 21. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/551_WVBA.pdf
49. European Commission (2011). Summary of responses; Green Paper; Audit Policy: Lessons from the crisis. Najdeno 4. avgusta 2011 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2010/audit/summary_responses_en.pdf
50. Evropska komisija (2010). Zelena knjiga: Revizijska politika: kaj smo se naučili iz krize. Najdeno 25. avgusta 2011 na spletnem naslovu <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0561:FIN:SL:PDF>
51. Evropska komisija (2011). Predlog Uredbe Evropskega parlamenta in Sveta o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa. Najdeno 15. aprila 2012 na spletnem naslovu <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0779:FIN:SL:PDF>
52. European Savings Bank Group (2010). ESG Response to the European Commission's Consultation on audit policy. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu [https://circabc.europa.eu/sd/d/b08757c2-b481-47f6-a7b0-d02476f91776/ESBG%20\(European%20Savings%20Banks%20Group\)%20en.pdf](https://circabc.europa.eu/sd/d/b08757c2-b481-47f6-a7b0-d02476f91776/ESBG%20(European%20Savings%20Banks%20Group)%20en.pdf)
53. Europe Business School (2010). Green Paper – Audit Policy: Lessons from the crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/17210f33-4401-4668-b477-0e20aed84d76/ESCP%20Europe%20Business%20School%20en.pdf>

54. Farag, M., & Elias, R. (2011). Relative audit fees and client loyalty in the audit market. *Accounting Research Journal*, 24(1), 79–93.
55. Federation of European Accountants (2010). European Commission Green Paper on Audit Policy.
Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/ee389b5b-5925-4f70-8bfc-c1b2126f3dc2/FEE%20-%20Federation%20des%20Experts%20Comptables%20Europ%C3%A9ens%20%E2%80%93%20Federation%20of%20European%20Accountants%20en.pdf>
56. Financial Crisis Inquiry Commission (2008). Conclusions of the Financial Crisis Inquiry Commission. Najdeno 25. oktobra 2012 na spletnem nalovu http://fcic-static.law.stanford.edu/cdn_media/fcic-reports/fcic_final_report_conclusions.pdf
57. Financial Reporting Council (2010). Response to Green Paper: »Audit policy: Lessons from the crisis«.
Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/b5220e4c-efd2-4ec5-a0d1-fdf30e54b91f/Financial%20Reporting%20Council%20of%20the%20UK%20en.pdf>
58. Financial Supervisory Authority in Finland (2010). European Commission Green Paper on Audit Policy.
Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/b5220e4c-efd2-4ec5-a0d1-fdf30e54b91f/Financial%20Reporting%20Council%20of%20the%20UK%20en.pdf>
59. Finnish Institute of Authorised Public Accountants (2010). European Commission Green Paper on Audit Policy. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/2883d8ad-8be6-4cad-b020-048936286793/Finnish%20Institute%20of%20Authorised%20Public%20Accountants%20en.pdf>
60. Flint, D. (1988). *Philosophy and Principles of Auditing. An Introduction*. London: Macmillan.
61. Francis, J., Michas, P., & Seavey, S. (2011). Does Audit Market Concentration Harm the Quality of Audited Earnings? Evidence from Audit Markets in 42 Countries. Najdeno 28. junija 2012 na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1948687
62. Frank, S., & Heintz, K. (2011). Release No. 2011-006: Concept Release on Auditor Independence and Auditor Firm Rotation. Comment Letter No. 293. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/293_Northrop.pdf
63. Fu, H., Tan, H., & Zhang, J. (2011). Effect of Auditor Negotiation Experience and Client Negotiating Style on Auditors' Judgments in an Auditor-Client Negotiation Context. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 30(3), 225–237.
64. Fuehrmeyer, J. (2011). Rulemaking Docket Matter No. 37 Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 35. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu

- http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/035_Fuehrmeyer.pdf
65. Geisler, C., & Yew Low, K. (2007). How Do Various Forms of Audit Rotation Affect Audit Effectiveness? Najdeno 30. julija 2012 na spletnem naslovu http://aaahq.org/audit/midyear/08midyear/papers/57_Geisler_HowDoVarious.pdf
66. Gendron, Y., Suddaby, R., & Lam, H. (2006). An Examination of the Ethical Commitment of Professional Accountants to Auditor Independence, *Journal of Business Ethics*, 64, 169–173.
67. German Insurance Association (2010). Comments on the Green Paper of the EU Commission »Audit Policy: Lessons from the Crisis«. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/11a64ea5-27d6-4fa5-8c19-9f7bf8de1d7f/German%20Insurance%20Association%20en.pdf>
68. Ghosh, A., & Lustgarten, S. (2005). Pricing of Initial Audit Enagagements by Large and Small Audit Firms. Najdeno 15. junija 2012 na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=770975
69. Ghosh, A., & Moon, D. (2005). Auditor tenure and perception of audit quality. *The accounting review*, 80(2), 585–612.
70. Gibbins, M., Salterio, S., & Webb, A. (2001). Evidence About Auditor-Client Management Negotiation Concerning the Client's Financial Reporting. *Journal of Accounting Research*, 39(3), 535–563.
71. Glover, S. (2011). PCAOB Rulemaking Docket No. 37. Comment Letter No. 412. Najdeno 21. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/412_S_Glover.pdf
72. Goethe University (2010). Green Paper Audit Policy: Lessons from the Crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/d33dc2fb-8d1b-401a-9227-6a46e72012bd/Goethe%20University%20en.pdf>
73. Gold, S., & Fearon, R. (2011). Docket 037: Concept Release on Auditor Independence and Audit firm Rotation. Comment Letter No. 153. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/153_MAPI.pdf
74. Gonthier-Besacier, N., & Schatt, A. (2007). Determinants of audit fees for French quoted firms. *Managerial Auditing Journal*, 22(2), 139–160.
75. Grant Thornton (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37, Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 522. Najdeno 21. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/522_GT.pdf
76. Gullette, M. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37 – Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 175. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/175_ABA.pdf
77. Gunny, K., Krishnan, G., & Zhang, T. (2007). Is audit quality associated with auditor tenure, industry expertise, and fees? Evidence from PCAOB opinions. Najdeno 15. novembra 2011 na spletnem naslovu

- http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1015089
78. Haddrill, S. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter 37: Auditor Rotation. Comment Letter No. 166. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/166_FRC.pdf.
 79. Harker, V. (2011). Re: PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37. Comment Letter No. 157. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/157_AES.pdf
 80. Hellenic Accounting and Auditing Standards Oversight Board (2011). Submission of the Hellenic Accounting and Auditing Standards Oversight Board (ELTE) on the European Commission Green Paper on Audit Policy: Lessons from the crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu [https://circabc.europa.eu/sd/d/85c13ea8-5c3e-4ef2-a280-0a434786ebac/the%20Hellenic%20Accounting%20and%20Auditing%20Standards%20Oversight%20Board%20\(%20ELTE%20\)%20en.pdf](https://circabc.europa.eu/sd/d/85c13ea8-5c3e-4ef2-a280-0a434786ebac/the%20Hellenic%20Accounting%20and%20Auditing%20Standards%20Oversight%20Board%20(%20ELTE%20)%20en.pdf)
 81. Hellmann, A., Perera, H., & Patel, C. (2009). Modernisation of the German Commercial Code: Prospects and Concerns. Najdeno 15. maja 2012 na spletnem naslovu <http://www.anpcont.com.br/site/docs/congressoIII/02/297.pdf>
 82. Hermes Equity Ownership Services Limited (2010). Green paper – Audit Policy: Lessons from the Crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/2d9310da-605f-4626-8b13-95df3875fb02/Hermes%20Equity%20Ownership%20Services%20en.pdf>
 83. Hudaib, M., & Haniffa, R. (2008). Exploring auditor independence: an interpretive approach. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 22(2), 221–246.
 84. Institute of Chartered Accountants in England and Wales (2010). Green Paper on Audit Policy: Lessons from the Crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/191882bb-cd92-4288-84e0-d2469bc41cdd/Institute%20of%20Chartered%20Accountants%20in%20England%20and%20Wales%20-%20ICAEW%20en.pdf>
 85. Immersat PLC (2011). Dear Sir/Madam. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/a2d5b871-bf74-40a0-8ac2-37bbe4ae0d90/Immersat%20plc%20en.pdf>
 86. Independent regulatory board for auditors (2010, 8. december). Comments on the EU Green paper – Audit policy: Lessons from the crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu [https://circabc.europa.eu/sd/d/707a3b49-a7a3-4dcb-9c55-c152e4eae234/Independent%20Regulatory%20Board%20for%20Auditors%20\(IRBA\)%20en.pdf](https://circabc.europa.eu/sd/d/707a3b49-a7a3-4dcb-9c55-c152e4eae234/Independent%20Regulatory%20Board%20for%20Auditors%20(IRBA)%20en.pdf)
 87. Johnson, P. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37: Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 168. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/168_FEE.pdf

88. Johnson, S. (2010). You complete my audit. Najdeno 30. Julija 2012 na spletnem naslovu http://www.cfo.com/article.cfm/14493283/c_14496720
89. Kallapur, S., Sankaraguruswamy, S., & Zang, Y. (2010). Audit market concentration and audit quality. Najdeno 15. septembra 2011 na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1546356
90. Kealey, B., Lee, H., & Stein, M. (2007). The association between audit-firm tenure and audit fees paid to successor auditors: Evidence from Arthur Andersen. *The accounting review*, 26(2), 95–116.
91. Kendrick, J. (2011). Rulemaking Docket Matter No. 37 Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 275. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/275_ICBA.pdf
92. Kinney, W. (2005). Twenty-Five Years of Audit De-Regulation and Re-Regulation: What Does it Mean for 2005 and Beyond?, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 24(s-1), 89–109.
93. Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake (2010). Kodeks etike za računovodske strokovnjake. Najdeno 10. januarja 2013 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/kodeks_etike_iesba.pdf
94. Slovenski inštitut za revizijo (1994). Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev. Najdeno 10. januarja 2013 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/kodeks_poklicne_etike_zr.pdf
95. KPMG (2010). European Commission Green Paper – Audit Policy: Lessons from the Crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/ed008852-dc94-4966-8ecb-17dde3b386e9/KPMG%20en.pdf>
96. KPMG (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37 – Concept Release on Independence and Mandatory Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 337. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/337_KPMG.pdf
97. Kuramochi, K. (2012). Opening remarks for PCAOB Public Meeting. Najdeno 20. septembra 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/ps_Kuramochi.pdf
98. Lamm, R. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37 Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation (the »Concept Release«). Comment Letter No. 319. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/319_SCSGP.pdf
99. Landell-Mills, N. (2012). Submission from a UK pension fund. Comment Letter No. 647. Najdeno 21. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/647_USS.pdf
100. Lenard, M., Meonske, N. & Alam, P. (2009). PCAOB Inspections: Auditor Violations and Client Characteristics. *Journal of Finance and Accountancy*, 1(1), 1–11.

101. Lennox, C. (1998). Audit quality and auditor switching: Some lessons for policy makers. Najdeno 30. julija 2012 na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=121048
102. LeVourch, J., & Morand, P. (2011). Final report: Study on the effects of the implementation of the acquis on statutory audits of annual and consolidated accounts including the consequences on the audit market. Najdeno 12. januarja 2012 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/studies/201111-summary_en.pdf
103. Local Authority Pension Fund Forum (2010). Response to the European Commission Green Paper »Audit Policy: Lessons from the Crisis«. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/7660c9f1-7156-4511-82a4-b624088efc8b/Local%20Authority%20Pension%20Fund%20Forum%20en.pdf>
104. Maastricht University (2010). Response to Consultation on EC GREEN PAPER: »Audit Policy: Lessons from the Crisis«. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/bcc36c1b-06d4-44c5-8282-df23ce2f02c9/Maastricht%20University%20en.pdf>
105. Mackay, I. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37. Comment Letter No. 118. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/118_HSBC_Holdings_PLC.pdf
106. Mackenzie, M. (2011). Proposal to Requite Rotation of Auditors. Comment Letter No. 36. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/036_Michael_Mackenzie.pdf
107. Madonna, J. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37. Comment Letter No. 48. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/048_Tidewater.pdf
108. *Mandatory rotation of audit firms: Review of current requirements, research and publications* (2002). Najdeno 23. marca 2012 na spletnem naslovu <http://www.icaew.com/~media/Files/Library/collections/ICAEW%20archive/mandatory-rotation-of-audit-firms-review-of-current-requirements-research-and-publications.pdf>
109. Max Planck Institute for Comparative and International Private Law (2010). Comments on the European Commission Green Paper: Audit Policy – Lessons from the Crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/a095b662-67e2-44f1-9c97-acaffe2db3f4/Max%20Planck%20Institute%20for%20Comparative%20and%20International%20Private%20Law%20en.pdf>
110. Odbor za mednarodne standarde revidiranja in dajanja zagotovil (2009). Mednarodni standard revidiranja 200. Najdeno 28. aprila 2012 na spletnem naslovu http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/msr/prirocnik_medn_objav/2009/msr_200.pdf
111. Odbor za mednarodne standarde revidiranja in dajanja zagotovil (2009). Mednarodni standard oblikovanja kakovosti 1. Najdeno 28. aprila na spletnem naslovu

- http://www.si-revizija.si/revizorji/dokumenti/msr/prirocnik_medn_objav/2009/msok_01.pdf
112. Mercier, E., & Anderson, D. (2011). Re: Auditor Independence and Audit Firm Rotation y/f: PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37 o/f: 20110307.4. Comment Letter No. 47. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/047_CGI_Group.pdf
 113. Ministry of finance of the Slovak Republic (2010). Position of the Ministry of Finance of the Slovak Republic in the Green Paper. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/3d1d7c6d-0307-4f63-bfb8-fd2d27e07595/Ministry%20of%20Finance%20of%20the%20Slovak%20Republic%20en.pdf>
 114. Moore, D., Tetlock, P., Tanlu, L., & Bazerman, M. (2006). Conflicts of interest and the case of auditor independence: moral seduction and strategic issue cycling. *Academy of Management Review*, 31(1), 1–20.
 115. Mostafa, D., & Hussien, M. (2010). *The Impact of Auditor Rotation on the Audit Quality: A Field Study from Egypt. Working Paper No. 23*. Cairo: Faculty of Management Technology, German University in Cairo.
 116. Myring, M., & Bloom, R. (2003). ISB's conceptual framework for auditor independence, *The CPA Journal*, 73(1), 30–35.
 117. *Musical chairs* (2011). Najdeno 25. junija 2012 na spletnem naslovu <http://www.economist.com/node/21528279>
 118. NASDAQ OMX (2010). European Commission Public Consultation on Green Paper on Audit Policy: Lessons from the Crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/a2d5b871-bf74-40a0-8ac2-37bbe4ae0d90/Immersat%20plc%20en.pdf>
 119. Nashwa, G. (2004). Auditor Rotation and the Quality of Audits. *The CPA Journal*, 74(12), 22–26.
 120. Nyenrode Business University (2010). Subject: Nyenrode School of Accountancy & Controlling (NSAC) response to the European Commission's Green Paper on Audit Policy. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/85686257-5688-487f-947f-4b0dc3d4f009/Nyenrode%20Business%20University%20en.pdf>
 121. O'Brien, J. (2011). Rulemaking Docket No. 37. Comment Letter No. 144. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/144_OBrien.pdf
 122. Office of the Director of Corporate Enforcement in Ireland (2010). Re: Green Paper on Audit Policy: Lessons from the Crisis ('the Paper'). Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu [https://circabc.europa.eu/sd/d/669291ef-bf71-4502-89cb-e74d4362edef/Office%20of%20the%20Director%20of%20Corporate%20Enforcement%20\(ODCE\)%20in%20Ireland%20en.pdf](https://circabc.europa.eu/sd/d/669291ef-bf71-4502-89cb-e74d4362edef/Office%20of%20the%20Director%20of%20Corporate%20Enforcement%20(ODCE)%20in%20Ireland%20en.pdf)
 123. Osmo direktiva Sveta (1984). *Uradni list ES* št. L 126/20.

124. Parrs, M. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No 37. Comment Letter No. 95. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/095_Marianne_Parrs.pdf
125. Pender, K. (2008). Government bailout hits \$8.5 trillion. Najdeno 14. junija 2012 na spletnem naslovu
<http://www.sfgate.com/news/article/Government-bailout-hits-8-5-trillion-3183181.php>
126. Piluso, R. (2011). PCAOB Release No. 2011-006 – Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation Rulemaking Docket Matter No. 37: Comment Letter No. 296. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/296_NYSSCPA.pdf
127. Priporočilo Komisije 2002/590/ES; Zakonsko predpisana neodvisnost revizorjev v EU: Temeljna načela. *Uradni list EU* št. L191/22.
128. Price Waterhouse Coopers (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37, Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 429. Najdeno 21. julija 2012 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/429_PwC.pdf
129. Professional and Business Services Group (2010). Response by the UK's Professional and Business Services Group to the European Commission green paper 'Audit Policy: Lessons from the Crisis'. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu
<https://circabc.europa.eu/sd/d/6f1ae4d8-df04-41cb-8ee8-3bb326d522f4/Professional%20and%20Business%20Services%20Group%20en.pdf>
130. Public Company Accounting Oversight Board (2008). Report on the PCAOB's 2004, 2005, 2006 and 2007 inspections of domestic annually inspected firms. Najdeno 27. junija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Inspections/Documents/2008_12-05_Release_2008-008.pdf
131. Public Company Accounting Oversight Board (2011). Concept release on auditor independence and audit firm rotation. Najdeno 15. novembra 2011 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/Release_2011-006.pdf
132. Ramsay, I. (2001). Independence of Australian company auditors. Najdeno 25. maja 2012 na spletnem naslovu <http://cclsr.law.unimelb.edu.au/research-papers/audit-ind-report/audit-ind.html>.
133. Recelj, A. (2004). *Naložbene strategije »hedge skladov« in njihova uspešnost*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
134. Reynolds, R. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37. Comment Letter No. 87. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/087_Libbey.pdf
135. Roberts, J. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37. Comment Letter No. 251. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/251_John_R_Roberts.pdf
136. Romanus, R., Maher, J., & Fleming, D. (2008). Auditor industry specialization, auditor changes, and accounting restatements. *Accounting Horizons*, 22(4), 389–413.

137. Roper, B. (2011). PCAOB Release No. 2011-006, Docket Matter No. 37 Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 484. Najdeno 21. julija 2012 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/484_CFA.pdf
138. Ruiz-Barbadillo, E., Gomez-Aguilar, N., & Carrera, N. (2009). Does Mandatory Audit Firm Rotation Enhance Auditor Independence? Evidence from Spain. *Auditing: A journal of Practice and theory*, 28(1), 113–135.
139. SAF – Slovak Association of Finance and Treasury (2010). Dear Ms. De Basaldua. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/a2d5b871-bf74-40a0-8ac2-37bbe4ae0d90/Immersat%20plc%20en.pdf>
140. Schrott, H. (2011). Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation, PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37. Comment Letter No. 71. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/071_Frontier.pdf
141. Schulte, M. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37, Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 424. Najdeno 21. julija 2012 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/424_Rockwell_Collins.pdf
142. Schneider, A., Church, B., & Ely, K. M. (2006). Non-audit services and auditor independence: A review of the literature. *Journal of Accounting Literature*, 25(1), 169–211.
143. Shanks, B. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37 – Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 148. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/148_Ford_Motor_Company.pdf
144. Shurma, D. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37 – Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 100. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/100_TDS.pdf
145. Sikka, P. (2009). Financial crisis and the silence of the auditors. *Accounting, Organization and Society*, 34(6/7), 868–873.
146. Simon, D., & Francis J. (1988). The Effects of Auditor Change on Audit Fees: Tests of Price Cutting and Price Recovery. *The Accounting Review*, 63(2), 255–269.
147. Simunic, D. (1980). The pricing of audit services: Theory and evidence. *Journal of Accounting Research*, 18(1), 161–190.
148. Singh, H. (2012). A 360-degree view of audit firm rotation. Najdeno 10. januarja 2013 na spletnem naslovu
<http://www.thehindubusinessline.com/industry-and-economy/taxation-and-accounts/article3926753.ece>
149. Sinnet, W., & Raagas, L. (2012). Audit fee survey. Najdeno 10. februarja 2013 na spletnem naslovu <http://www.financialexecutives.org/ferf/download/2012%20Final/2012-016.pdf>

150. Slapničar, S., Zaman Groff, M., & Lončarski, I. (2012). How to mitigate auditors' conscious and unconscious bias? Seeds of innovation. Sarasota: American Accounting Association.
151. Srinidhi, B., Leung, S., & Gul, F. (2010). Auditor tenure and audit quality: The role of the demand for unique client specific knowledge. Najdeno 20. novembra 2011 na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1590811
152. *Stakeholder expectations of audit* (2008). Najdeno 21. februarja 2012 na spletnem naslovu <http://www.icaew.com/~media/Files/Technical/Audit-and-assurance/audit-quality/audit-quality-forum-evolution/evolution-stakeholder-expectations-of-an-audit.pdf>
153. Standard Life Investments Limited (2010). Green paper - Audit policy: Lessons from the crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/b72f7eb9-f0e0-4e3c-9570-23657d58eff1/Standard%20Life%20Investments2%20en.pdf>
154. Tanyi, P., Raghunandan, K., & Barua, A. (2010). Audit Report Lags after Voluntary and Involuntary Auditor Changes. *Accounting Horizons*, 24(4), 671–688.
155. The European Confederation of Directors' Associations (2010). ecoDa reaction to the 'GREEN PAPER on Audit Policy: Lessons from the Crisis'. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu https://circabc.europa.eu/sd/d/0fbc4159-cf5a-49a6-98fc-df5bfe5fa457/ecoDa%20-%20The%20European%20Confederation%20of%20Directors__%20Associations%20en.pdf
156. The Federation of Mediterranean Accountants (2010). European Commission's Green Paper, Audit Policy: Lessons from the Crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/584ef310-1571-48d2-9f19-f0f33f330967/FCM%20-%20F%E2%80%9Ad%E2%80%9Aration%20des%20Experts%20Comptables%20M%E2%80%9Aditerranean%20Aens%20en.pdf>
157. The Financial Instruments Reporting and Convergence Alliance (2012). Letter to Mary Schapiro. Najdeno 30. marca 2012 na spletnem naslovu http://www.fsround.org/fsr/policy_issues/regulatory/pdfs/pdfs12/2012-02-23-SEC-Audit-FIRCA-Letter.pdf
158. The Slovak Chamber of Auditors – Slovenska komora auditorov (2010). Position of the Slovak Chamber of Auditors to the Green Paper of the European Commission Audit Policy: Lessons from the Crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/7d38a560-dced-483a-893a-608e3cad4206/Slovenska%20komora%20auditorov%20en.pdf>
159. The Spanish banking association (2010). Consultation on Green Paper on Audit: Audit Policy lessons from the crisis December 2010. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu [https://circabc.europa.eu/sd/d/e411ec01-4dae-40b3-9b4e-68b717fcaecd/The%20Spanish%20Banking%20Association%20\(AEB\)%20en.pdf](https://circabc.europa.eu/sd/d/e411ec01-4dae-40b3-9b4e-68b717fcaecd/The%20Spanish%20Banking%20Association%20(AEB)%20en.pdf)

160. Tonner, S. (2011). Docket 037: Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 32. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/032_AIA.pdf
161. Tysiac, K. (2012). PCAOB reopens comment period on audit firm rotation concept release. Najdeno 30. julija 2012 na spletnem naslovu <http://www.journalofaccountancy.com/Web/20125289>
162. UK Government (2010). UK Government Response to the European Commission's Green Paper on Audit. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/0a2627a3-72c1-4969-aeef-e089677af78b/UK%20Government%20en.pdf>
163. United States General Accounting Office (2003). Public Accounting Firms: Required Study on the Potential Effects of Mandatory Audit firm Rotation. Najdeno 15. februarja 2012 na spletnem naslovu <http://www.gao.gov/new.items/d04216.pdf>
164. United States General Accounting Office (2008). Audits of Public Companies: Continued Concentration in Audit Market for Large Public Companies Does Not Call for Immediate Action. Najdeno 15. februarja 2012 na spletnem naslovu <http://www.gao.gov/new.items/d08163.pdf>
165. University of Ghent (2010). Audit Policy: Lessons from the Crisis. Najdeno 15. julija 2012 na spletnem naslovu <https://circabc.europa.eu/sd/d/c3198cfc-cfd8-4dbe-9087-d2a91600228c/University%20of%20Ghent%20en.pdf>
166. Ueberroth, P. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37 Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 303. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/303_Coca-Cola.pdf
167. Vanasco, R., Skousen, C., & Santagato, R. (1997). Auditor independence: an international perspective, *Managerial Auditing Journal*, 12(9), 498–505.
168. Wang, K., & Tuttle, B. (2009). The impact of auditor rotation on auditor-client negotiation. *Accounting, Organizations and Society*, 34(2), 222–243.
169. Warren, D., & Alzola, M. (2008). Ensuring independent auditors: increasing the saliency of the professional identity. *Group decision and negotiation*, 18(1), 41–56.
170. WeiserMazars (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 037 Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 482. Najdeno 21. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/482_WeiserMazars_LL.pdf
171. Winston, M., Rethore, B., Stubbs, M., Todd, S., & Wagner, S. (2011). Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) Rulemaking Docket Matter No. 37: Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 154. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/154_Dover.pdf
172. Wyderko, S. (2011). PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37. Comment Letter No. 471. Najdeno 21. julija 2012 na spletnem naslovu http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/471_MFDF.pdf

173. Young, V. (2011). Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) Release No. 2011-006 Rulemaking Docket Matter No. 37 – Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation. Comment Letter No. 58. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/058_Imperial_Oil.pdf
174. Yungmann, G., & Drula, C. (2011). Re: Solicitation for Public Comment on Concept Release on Auditor Independence and Audit Firm Rotation and Notice of Roundtable (PCAOB Release No. 2011-006, August 16, 2011, PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 37). Comment Letter No. 183. Najdeno 20. julija 2012 na spletnem naslovu
http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket037/183_NAREIT.pdf
175. Zakon o gospodarskih družbah (2006). *Uradni list RS št. 42/2006*.
176. Zeff, A. (2003). Du Pont's early policy on the rotation of audit firms. *Journal of Accounting and Public Policy*, 22(1), 1–18.

PRILOGA

Priloga 1: Seznam v magistrskem delu uporabljenih kratic

Uporabljena kratica	Naziv v izvirnem jeziku	Slovenski prevod
AICPA	American Institute of Certified Public Accountants	Ameriški inštitut pooblaščenih javnih revizorjev
CFO	Chief financial officer	Izvršni finančni direktor
GAO	United States Government Accountability Office	Ameriškega vladnega urada za nadzor nad proračunsko porabo
ICAEW	Institute of Chartered Accountants in England and Wales	Inštitut pooblaščenih revizorjev Anglije in Walesa
IESBA	The international Ethics Standards Board for Accountants	Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake
IFAC	International Federation of Accountants	Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov
ISB	Independence Standard Board	Odbor za standarde neodvisnosti
MSOK	International Standards on Quality Control	Mednarodni standard oblikovanja kakovosti
MSR	International Auditing Standards	Mednarodni standardi revidiranja
PCAOB	Public Company Accounting Oversight Board	Odbor za nadzorovanje revizorjev javnih podjetij
SEC	U. S. Securities and Exchange Commission	Ameriška komisija za trg vrednostnih papirjev
SOX	Sarbanes-Oxley Act	Sarbanes-Oxleyjev zakon